ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม

(ธรรมบรรยาย แก่พระนวกะ รุ่นพรรษา ๒๕๓๙)

ภาค ๔ สังคมไทย จะก้าวไปดี คนไทยต้องช่วยกันดัน

(ตอน ๒๓-๒๖ ใน ๖๐ ตอน)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

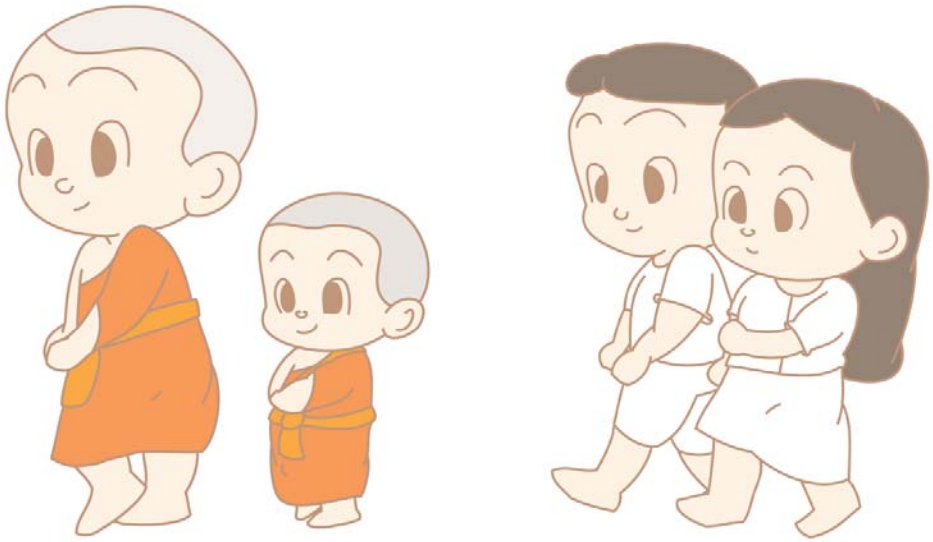

เพื่ออายุมงคล ๑๐๓ ปี โดยระลึกถึง

พ.ญ. จรูญ ผลนิวาส

๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๐

ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม

ภาค ๔ สังคมไทยจะก้าวไปดี คนไทยต้องช่วยกันดัน *(ตอน ๒๓–๒๖ ใน ๖๐ ตอน)*

© สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN 978-616-7585-14-7

ภาค ๑ วางฐานชีวิตแห่งการศึกษา

๑. ฉบับ ๔ ตอน (“๖๐ ตอน: ตอน ๑-๔ บวชแล้ว จะเริ่มเรียน” = ๗๐ หน้า)

พิมพ์ครั้งที่ ๑ – ๑๗ มิถุนายน ๒๕๕๗ อายุมงคล ๑๐๐ ปี พ.ญ. จรูญ ผลนิวาส

๒. ฉบับ ๖ ตอน (“ภาค ๑ วางฐานชีวิตแห่งการศึกษา, ตอน ๑-๖ ใน ๖๐ ตอน” = ๑๔๐ หน้า)

พิมพ์ครั้งที่ ๑ – ๑๒ ตุลาคม ๒๕๕๗ อายุมงคล ๑๐๐ ปี คุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ

ภาค ๒ แค่ดูเปลือก ถ้ามองเป็น ก็เห็นพระพุทธศาสนา

(ตอน ๗-๑๔ ใน ๖๐ ตอน: หน้า ๑๔๑–๓๓๙ = ๑๙๙ หน้า)

พิมพ์ครั้งที่ ๑ – ๑๗ มิถุนายน ๒๕๕๘ - มงคลวารอายุ ๑๐๑ ปี พ.ญ. จรูญ ผลนิวาส

ภาค ๓ เปิดประตูชีวิต ก้าวไปในการศึกษา

(ตอน ๑๕-๒๑ ใน ๖๐ ตอน: หน้า ๓๔๑–๔๔๔ = ๑๐๓ หน้า)

พิมพ์ครั้งที่ ๑ – ต.ค. ๒๕๕๙ - มงคลวารอายุ ๑๐๒ ปี พ.ญ. จรูญ ผลนิวาส (๑๗ มิ.ย.) คุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ (๑๒ ต.ค.)

ภาค ๔ สังคมไทยจะก้าวไปดี คนไทยต้องช่วยกันดัน

(ตอน ๒๓-๒๖ ใน ๖๐ ตอน: หน้า ๔๕๕–๕๔๑ = ๘๗ หน้า)

พิมพ์ครั้งที่ ๑ – มิถุนายน ๒๕๖๐ ๓,๐๐๐ เล่ม

- ๑๗ มิ.ย. ๒๕๖๐ เพื่ออายุมงคล ๑๐๓ ปี โดยระลึกถึง พ.ญ. จรูญ ผลนิวาส

ข้อมูล: โดยอัตถจริยา ของ ดร.วรภา อโณทยานนท์
(ถอดจากเสียงเป็นตัวอักษร-ทำเล่ม ที่ US, ถวายเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ที่สายใจธรรม ๔ ธ.ค. ๒๕๕๑)

ภาพปก: *โดยความเอื้อเฟื้อของ ดร. วรภา อโณทยานนท์* (รักษาเค้ารูปปกเดิมของเล่มต้นฉบับข้อมูลคอมพิวเตอร์)

พิมพ์ที่

อุทิศนา

ในโอกาสที่คุณโยม **พ.ญ. จรูญ ผลนิวาส** จะมีอายุเต็ม ๑๐๓ ปี ในวันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๐ ได้ตกลงจะพิมพ์หนังสือธรรมแจกจ่ายแพร่กระจายความรู้ เป็นการบำเพ็ญธรรมทานบุญกิริยา ของท่านเจ้าของมงคลวาร เช่นเดียวกับในปีก่อนๆ โดยในปีนี้จะพิมพ์หนังสือ ***ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม*** ต่อถึง ***ภาค ๔ สังคมไทยจะก้าวไปดีฯ*** และต้นฉบับหนังสือดังกล่าวก็พร้อมที่จะเข้าสู่โรงพิมพ์ในวันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๐ คือก่อนมงคลวาร ๑ สัปดาห์ หรือ ๗ วัน

การณ์เป็นไปว่า ในวันเดียวกันนั้นเอง คือ วันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๐ ก็ได้รับแจ้งข่าวว่า คุณโยมหมอจรูญ ผลนิวาส ได้ถึงแก่กรรมจากไปโดยสงบ ระหว่างนอนหลับในเวลาเช้าของวันที่ ๑๐ มิ.ย. นั้น

ตามที่ทราบ ทั้งโดยพระได้ไปเยี่ยมเองในวันพุธที่ ๗ มิ.ย. คือ ๓ วันก่อนนั้น และจากลูกหลาน และผู้ดูแลเฝ้าพยาบาลใกล้ชิด คุณโยมหมอจรูญมีสติสัมปชัญญะบริบูรณ์ดีตามปกติโดยตลอด เช่นรับฟังรู้เข้าใจเรื่องราวที่ถามตอบบอกเล่าทั้งหลายเป็นอย่างดี เพียงแต่ร่างกายอ่อนกำลังไม่มีแรงที่จะตอบสนอง การจากไปของท่านนี้ จึงเป็นไปตามสภาพของสังขารฝ่ายรูปธรรมที่เสื่อมสลายไปตามวัยหมดกำลังที่จะขับเคลื่อนสรีรยนต์ เป็นการจากไปด้วยดีโดยสงบตามอายุขัย โดยที่ท่านได้ใช้สรีรพลทำบุญบำเพ็ญกุศลจริยาทำประโยชน์ไว้มากมายแล้ว

แม้ว่ามงคลวารมีอายุ ๑๐๓ ปี จะเปลี่ยนเป็นวันแห่งสรีรฌาปนกาลของคุณโยมหมอจรูญ ผลนิวาส แต่ก็ถือเป็นวันแห่งอายุมงคล ๑๐๓ ปี โดยความรำลึก จึงตกลงพิมพ์หนังสือที่จัดเตรียมไว้นั้นเป็นธรรมทาน ให้เป็นบุญกิริยาเครื่องอุทิศกุศลแก่ท่านผู้วายชนม์ ด้วยการแจกจ่ายธรรมที่จะเจริญจิตเจริญปัญญา แผ่ขยายประโยชน์สุขที่แท้และยั่งยืนแก่ญาติมิตรและมวลประชาชนสืบต่อไป

ขออำนาจปวงกุศลที่ได้บำเพ็ญ มีธรรมทานบุญกิริยาเป็นประธาน จงอำนวยสุขสมบัติแก่ **พ.ญ. จรูญ ผลนิวาส** สมดังมโนปณิธานของลูกหลานญาติมิตร ตามควรแก่คติวิสัย ทุกประการ

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

๑๑ มิถุนายน ๒๕๖๐

หน้าว่าง

โมทนพจน์

ในวันที่ ๑๗ มิถุนายน ปีนี้ คือ พ.ศ. ๒๕๖๐ คุณโยม **พ.ญ. จรูญ ผลนิวาส** จะมีอายุเต็ม ๑๐๓ ปี แม้ว่าคุณโยมหมอจรูญต้องนั่งรถเข็นเนื่องจากโรคอัมพาตซีกซ้าย และชรามากขึ้นๆ เวลาผ่านไปๆ ยาวนาน โยมก็ยังแข็งแรง และร่าเริง ใช้มือแขนข้างขวา ไหว้รับไหว้ โบกมาโบกไป และพูดจาทักทายได้อย่างสดชื่นแจ่มใส ยังไปรับประทานอาหารที่บ้านโยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ เป็นประจำวันสุดสัปดาห์ ได้สังสรรค์กับมิตรสนิทและญาติในธรรม รุ่นน้อง รุ่นลูกหลาน ตลอดเรื่อยมา จนกระทั่งถึงปีที่แล้วนี้ เมื่ออายุ ๑๐๒ ปี มีเรี่ยวแรงลดน้อยอ่อนกำลังลง และเริ่มต้องเข้าพักในโรงพยาบาลบ้าง ลูกหลานห่วงใยจึงขอให้หยุดการออกเดินทาง และพักผ่อนอยู่ที่บ้าน

บัดนี้ เวลาผ่านต่อมาอีก ถึงมงคลวารที่คุณโยมหมอจรูญ ผลนิวาส จะมีอายุเต็ม ๑๐๓ ปี เป็นโอกาสที่โยมเจ้าของมงคลวาร จะเพิ่มกำลังแห่งอายุ วรรณะ สุขะ พละ ด้วยบุญกิริยา ให้มีปีติปราโมทย์ สดชื่น อิ่มใจ สดใส เบิกบาน มีความสุข จะได้นำลูกหลานญาติมิตรให้สุขใจ สดชื่น ผ่องใสด้วย จึงพิมพ์หนังสือธรรมแจกจ่ายแพร่กระจายความรู้ ให้ญาติมิตรและอนุชนคนมากมายได้เจริญธรรมเจริญปัญญา แผ่ขยายความสุขออกไปให้ไพบูลย์

มงคลวารอายุครบศตวรรษของคุณโยมหมอจรูญ ผลนิวาส ใน พ.ศ. ๒๕๕๗ ได้เป็นวาระให้กำเนิดแก่หนังสือ ***ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม*** โดยได้พิมพ์หนังสือดังกล่าวแจกเริ่มด้วยตอนต้นๆ เป็นธรรมทาน เพื่อเจริญบุญกิริยาในมงคลวาระนั้น แล้วทยอยพิมพ์ในทุกมงคลวารของปีต่อๆ มา จนถึงมงคลวารปีนี้ จะได้พิมพ์หนังสือที่กล่าวนั้นใน ***ภาค ๔ สังคมไทยจะก้าวไปดี คนไทยต้องช่วยกันดัน*** เป็นตอนที่ ๒๓ - ๒๖ ในจำนวนทั้งหมด ๖๐ ตอน คือยังรอตรวจชำระต่อไปอีก ๓๔ ตอน ซึ่งหวังว่าจะได้ทยอยพิมพ์ต่อๆ ไป

ในการพิมพ์หนังสือครั้งนี้ ก็ได้ตกลงจะขอให้ “กองทุน ป. อ. ปยุตฺโต เพื่อเชิดชูธรรม” ซึ่งบัดนี้ได้ตั้งเป็น “มูลนิธิ ป.อ.ปยุตฺโต เพื่อเชิดชูธรรม” แล้ว พิจารณาที่จะเป็นแหล่งอุปถัมภ์ทุนพิมพ์ เป็นการระลึกถึงและประกาศบุญกิริยาที่ คุณโยมหมอจรูญ ผลนิวาส ได้บำเพ็ญร่วมกับโยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ ในการตั้งกองทุนนี้ขึ้น ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๑

โยมทั้งสองท่านเป็นหลักในงานสร้างวัดญาณเวศกวัน เป็นผู้ใหญ่ที่รวมกำลังเหล่าผู้ศรัทธาญาติมิตรลูกศิษย์ทั้งหลาย มาช่วยกันตั้งวัด และพัฒนาวัดนั้นเรื่อยมา ในการพิมพ์หนังสือครั้งนี้ ก็ได้นำข้อเขียนเล่าประวัติการสร้างวัดญาณเวศกวันมาพิมพ์ไว้ท้ายเล่มอีก เช่นเดียวกับในการพิมพ์ครั้งก่อนๆ เพื่อเป็นการรักษาเอกสารไว้ พร้อมทั้งคำปรารภเก่าของอาตมาเองในการพิมพ์เริ่มแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๗ นั้น

ในด้านเนื้อหนังสือ ได้เล่าไว้ตั้งแต่เริ่มพิมพ์หนังสือนี้ว่า ดร. วรภา อโณทยานนท์ โดยความคิดริเริ่มของตนเอง เป็นอัตถจริยา ได้จัดทำต้นฉบับข้อมูลคอมพิวเตอร์ เรื่อง ***ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม*** ครบ ๖๐ ตอน เสร็จพร้อมไว้ตั้งแต่ศึกษาแล้วทำงานที่อเมริกา ครั้นกลับมาเมืองไทยแล้ว ได้นำต้นฉบับนั้นไปถวาย เมื่อใกล้สิ้นปี ๒๕๕๑ บัดนี้ แม้เวลาจะล่วงมายาวนาน ดร. วรภา ก็ยังมีน้ำใจปรารถนาดีจะช่วยให้งานจัดทำหนังสือนี้สำเร็จด้วยดี ในช่วงเวลาไม่นานนี้ ได้ตรวจทานต้นฉบับหนังสือตั้งแต่ตอนที่ ๓๐ ส่งมาให้ใหม่ กับทั้งได้จัดทำภาพการ์ตูนใหม่ให้ด้วย ดังปรากฏบนปกของหนังสือ ภาคที่ ๔ ในบัดนี้ ขออนุโมทนาอัตถจริยาของ ดร. วรภา อโณทยานนท์ และผู้ช่วยเหลืองาน เป็นอย่างมาก

เนื่องจากงานจัดทำหนังสือนี้ ดำเนินไปในระยะเวลาพักทดลองฟื้นฟูสุขภาพในถิ่นห่างไกล และตามปกติ ผู้จัดทำก็ไม่มีการติดต่อสื่อสารอะไร แต่งานหนังสือนี้จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับผู้อื่นที่อื่นไม่น้อย จึงได้อาศัยพระคิลานุปัฏฐากช่วยดำเนินการให้ ขออนุโมทนาพระพงศธรณ์ เกตุญาโณ ที่ได้ช่วยสื่อสารส่งสารทั้งหลาย กับทั้งด้วยความสนใจและมีสายตาละเอียดดี ได้ช่วยให้ได้แก้คำที่พิมพ์ผิดหลงตา ทำให้หนังสือหมดจดเรียบร้อยมากขึ้น

อนึ่ง ในการจัดทำเล่มหนังสือ ภาค ๔ ครั้งนี้ ปรากฏว่า เนื้อความที่ตรวจชำระต่อเริ่มด้วยตอนที่ ๒๒ ซึ่งยังอยู่ในภาค ๓ แต่ภาค ๓ นั้นได้พิมพ์เสร็จผ่านไปแล้ว ภาค ๔ ที่พิมพ์คราวนี้ มี ตอนที่ ๒๓ ถึง ๒๖ จึงเป็นอันต้องทิ้งต้นฉบับของตอนที่ ๒๒ ค้างไว้ก่อน รอเมื่อพิมพ์จบเล่มใหญ่ที่ครบ ๖๐ ตอน จึงจะได้พิมพ์ตอนที่ ๒๒ นั้นรวมไปด้วย

ในมงคลวารอายุเต็ม ๑๐๓ ปี แห่ง พ.ศ. ๒๕๖๐ นี้ ขออนุโมทนาบุญจริยาที่คุณโยมหมอจรูญ ผลนิวาส ได้บำเพ็ญมาตลอดเวลายาวนาน ในการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา อุปถัมภ์วัดและพระสงฆ์ ช่วยแผ่ขยายประโยชน์สุขของประชาชนให้ไพศาล ขอคุณพระรัตนตรัยและปวงกุศลอภิบาลคุณโยมเจ้าของมงคลวาร และอวยชัยแก่บรรดาลูกหลาน ขอจงเจริญด้วยจตุรพิธพรชัย สดชื่นเบิกบานผ่องใส ก้าวหน้างอกงามในธรรม มีความสุขเกษมศานต์ ยั่งยืนนานตลอดไป

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

๖ มิถุนายน ๒๕๖๐

สารบัญ

อุทิศนา ก

โมทนพจน์ ค

ภาค ๔ สังคมไทย จะก้าวไปดี คนไทยต้องช่วยกันดัน ๔๕๕

ตอนที่ ๒๓ แค่เมตตากรุณา คนไทยก็หลงป่า มุทิตา-อุเบกขา จึงไปไม่ถึง ๔๕๗

- *แปลกใจไหมว่า ฉันทะออกมาอย่างไร จึงไปเป็นอุเบกขา* ๔๕๗
- *พระพุทธศาสนามา คนก็เป็นผู้สร้างสรรค์โลก เป็นพระพรหมได้ทั่วหน้า* ๔๖๐
- *พ่อแม่มีปัญญา รู้จักใช้อุเบกขา ได้ลูกที่พัฒนาเลิศล้ำ* ๔๖๕

ตอนที่ ๒๔ คนด้อยพัฒนา นอนรอเทวดามาช่วย อารยชนเพียรพึ่งตนและชวนคนให้ช่วยกัน ๔๖๘

- *เลิกเอาชีวิตเขาสังเวยเทวาบูชายัญ หันมาทำยัญพลีตัวช่วยเหลือกัน* ๔๖๘
- *เมื่อคนใส่ใจดูแลกัน สังคมก็มั่นคงดี แต่ถ้าคนรอพึ่งเทวดา สังคมจะง่อนแง่นทันที* ๔๗๑
- *เลิกยุ่งกับไฟบูชายัญ หันมาดูแลคนที่อยู่ร่วมกันในสังคม เริ่มที่ครอบครัว* ๔๗๔
- *ชาวพุทธตื่นรู้ด้วยปัญญา เลิกกวนเทวดา ชวนคนใช้ปัญญามาช่วยกัน* ๔๗๙
- *ปุจฉา – วิสัชนา* ๔๘๓

ตอนที่ ๒๕ ประเทศพุทธอย่างไทย ทำไมไม่เจริญอย่างฝรั่ง ๔๙๑

- *ที่ว่าเมืองไทยเสื่อมนั้น เสื่อมเพราะนับถือพุทธ หรือเสื่อมเพราะออกไปจากพุทธ* ๔๙๑
- *จริงไหม? คนไทยคิดแค่ให้ตัวอยู่สบาย แต่อยากมีความเจริญที่ฝรั่งได้มาด้วยการดิ้นรน* ๔๙๕
- *ชวนให้อยู่ในความมืดกับความไม่รู้ จิตใจก็ทิ้งไว้ดิบๆ ไม่พัฒนา เอาแต่ฆ่า กับได้แค่ด่า ไม่มีความจริงใจที่จะมาพูดจากันดีดี* ๕๐๐
- *ไม่รู้อดีตที่เขาข่มเหงฆ่าฟันกันจนต้องหาเสรีภาพทางศาสนา ก็รู้ไม่ทันไม่ถึงโลกนี้ในปัจจุบัน* ๕๐๔
- *ความรู้ก็ถึงก็ทัน ปัญญาก็มากับเมตตาโดยมีความจริงใจ ด้วยปัญญาในจิตใจที่ดีนี้ จึงขึ้นเวทีมาพูดจาร่วมแก้ปัญหาด้วยกัน* ๕๑๒

ตอนที่ ๒๖ บอกว่าไทยนับถือพุทธเจริญน้อย ถามหน่อยว่า คนไทยเอาพุทธมาปฏิบัติแค่ไหน ๕๒๓

- *ถามใหม่ว่า คนไทยก้าวเข้าไปในพระพุทธศาสนา ถึงแค่ไหน* ๕๒๓
- *ฝรั่งว่าคนพุทธทำดีแค่นอนแผ่เมตตา จะว่าจะด่าเขาก็ดูตัวเราให้ดีก่อน* ๕๒๙
- *ความเสมอภาค เสมอสมาน สำคัญอย่างไร จึงเอาไปคุมท้าย* ๕๓๓
- *ปฏิบัติธรรม ทั้งมีในใจ และทำในสังคม ให้ทั้งครบ ทั้งพอดี* ๕๓๖

ภาค ๔

สังคมไทย จะก้าวไปดี

คนไทยต้องช่วยกันดัน

หน้าว่าง

ตอนที่

๒๓

แค่เมตตากรุณา คนไทยก็หลงป่า มุทิตา-อุเบกขา จึงไปไม่ถึง

แปลกใจไหมว่า ฉันทะออกมาอย่างไร จึงไปเป็นอุเบกขา

คุยกันต่อ วันนี้ก็เรื่องง่ายๆ อีก คิดว่าเรื่องที่พูดครั้งนี้ ง่ายกว่าเมื่อเช้า เมื่อเช้าเรื่องอิทธิบาท ๔ ก็เป็นเรื่องที่ง่าย แต่ก็ยังพูดน้อยกว่าเรื่องที่จะพูดตอนค่ำนี้ และที่เอามาพูดก็เพราะเป็นเรื่องสืบเนื่อง เกี่ยวกับ "ฉันทะ" อีกเหมือนกัน คือเรื่อง พรหมวิหาร ๔

พรหมวิหาร ๔ นี้ ทุกท่านรู้จักดีมาแต่เดิม และที่นี่ก็ได้ฟังพูดกันบ่อย เรียกว่าแทบไม่จำเป็นต้องพูดกันอีกแล้ว แต่ถึงอย่างนั้น ก็ควรนำมาถกเหมือนกับทบทวนกัน

เมื่อกี้บอกว่าเรื่องพรหมวิหาร ๔ สืบเนื่องมาจาก "**ฉันทะ**" เรื่องก็คือว่า ฉันทะนั้นบอกแล้วว่าเป็นความปรารถนาดี ใฝ่ดี อยากให้มันดี ต่อสิ่งต่างๆ ที่เราเข้าไปเกี่ยวข้อง เราไปเจออะไร ไปเกี่ยวข้องกับอะไร ก็อยากให้มันดี และอยากทำให้มันดีไปหมด

ทีนี้ สิ่งที่เราไปเกี่ยวข้องนั้น ก็มีทั้งวัตถุสิ่งของ กิจการงาน แล้วก็คน ตรงนี้แหละคือ ในกรณีที่ความใฝ่ดี หรืออยากให้มันดีนั้น ไปเกี่ยวข้องกับคน มันก็กลายเป็นความหวังดี ความปรารถนาดี คืออยากให้เขาอยู่ในภาวะที่ดี เช่น อยากให้เขามีร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ อยากให้เขามีความสุข ความอยากให้มันดี ที่มีต่อคนต่อสัตว์ทั้งหลายนี้ มีชื่อพิเศษเรียกว่า ***เมตตา***

ย้ำว่า เมตตานี้เป็นอาการของฉันทะนี่แหละที่แสดงออกต่อเพื่อนมนุษย์ ตลอดจนสัตว์ทั้งหลายอื่นๆ จึงเป็นเรื่องต่อเนื่องจากเรื่องฉันทะที่พูดไปแล้ว ก็เลยถือโอกาสทบทวนหลักที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ฉันทะเป็นรากเหง้าหรือต้นตอของสรรพธรรม ทุกความดีมีฉันทะเป็นมูล (ฉนฺทมูลกา สพฺเพ ธมฺมา, *ขุ.ทสก.๒๔/๕๘/๑๑๔*)

คัมภีร์บางแห่งเมื่ออธิบายเรื่องพรหมวิหาร ๔ มีเมตตาเป็นต้นนี้ ก็บอกไว้ด้วยว่า **ฉันทะ** คือความปรารถนาดี อยากทำให้มันดีนี้ เป็นจุดตั้งต้นของเมตตา และของพรหมวิหารข้ออื่นทั้งหมด (สพฺเพสมฺปิ จ เอเตสํ กตฺตุกมฺยตาฉนฺโท อาทิ, เช่น *วิสุทฺธิ.๒/๑๒๕; สงฺคณี อ.๒๔๙*)

เมตตาเป็นข้อแรก คือมีฉันทะที่ออกมาอยากให้คนสัตว์ทั้งหลายอยู่ในภาวะที่ดีงาม เช่น อยากให้เขามีร่างกายแข็งแรงมีสุขภาพดี พูดรวมๆ ว่าอยากให้เขามีความสุข

ทีนี้ ถ้าเขาไม่อยู่ในภาวะที่ดี ที่มีความสุข ฉันทะที่อยากให้มันดี อยากทำให้มันดีก็ก้าวหรือยืดขยายออกไปอีก คือว่า ถ้าเขาไม่เป็นปกติสุข เขาเดือดร้อน ตกต่ำ มีความทุกข์ ฉันทะก็แสดงออกมาเป็นความอยากให้เขาหลุดพ้นจากความทุกข์นั้น ขึ้นมาสู่ภาวะที่เป็นสุข ภาวะจิตใจที่ปรารถนาดีต่อคนที่มีความทุกข์ อยากให้เขาพ้นจากความทุกข์นั้นก็มีชื่อเรียกให้ต่างออกไปว่า ***กรุณา***

จะเห็นว่า กรุณานี่เป็นตัวที่มาเสริมมาเติมต่อ คือ พอเห็นคนมีทุกข์ ก็พลอยหวั่นใจหรือพลอยมีใจไหวหวั่นไปกับทุกข์ของเขา เรียกกันว่าเกิดความสงสาร

ที่จริง คำว่า “สงสาร” นี้ เป็นคำเพี้ยน เพราะว่าสงสารในภาษาบาลีนั้น ถ้าจะเอากันจริงๆ ก็มาจากคำว่า “สังสาร” แปลว่า เที่ยวร่อนไป โดยเฉพาะก็คือวัฏสงสาร ที่เรียกว่าเวียนว่ายตายเกิด แต่ไปๆ มาๆ สงสารกลายมามีความหมายว่า หวั่นใจไปด้วยกับทุกข์ของคนอื่น และอยากให้เขาพ้นจากทุกข์นั้น อันนี้ก็เป็นเรื่องที่น่าศึกษาว่ามันเพี้ยนมาได้อย่างไร แต่ก็จับเอาสาระว่า ความหมายตามภาษาบาลี คือคำว่า “กรุณา” แปลว่าพลอยหวั่นใจในทุกข์ของผู้อื่น อยากให้เขาพ้นจากทุกข์นั้น ที่ว่าอยากให้เขาพ้นทุกข์ ก็คืออยากให้เขากลับคืนขึ้นมาสู่สภาพปกติที่มีความสุขนั่นเอง

ทีนี้ต่อไป ที่เราอยากให้เขาเป็นสุข หรืออยากให้เขาพ้นทุกข์พ้นภัยขึ้นมานั้น ถ้าเขาเกิดพ้นทุกข์ หรือประสบความสำเร็จ มีความสุขมากขึ้น อย่างนี้ก็สมใจเรา ใจของเราก็พลอยยินดีไปกับเขาด้วย นี่คือเกิดภาวะจิตขึ้นมาอีกอย่างหนึ่ง เป็นท่าทีหรืออาการของจิตใจนั้น เรียกว่า ***มุทิตา*** แปลว่าพลอยยินดีด้วยช่วยเสริมส่ง ในการที่เขาเจริญงอกงามประสบความสำเร็จ มีความสุขมากขึ้น เกิดเป็นพรหมวิหารข้อที่ ๓

อย่างไรก็ตาม ก็ต้องรู้เท่าทันความจริงว่า ความปรารถนาดีหวังดีของคนเรานี้ ไม่อาจและไม่ควรเกินเลยขอบเขตของความเป็นจริงที่เป็นกฎธรรมชาติ และกฎกติกาที่เป็นธรรมของสังคม คือเรื่องของความจริง ความถูกต้อง ความดีความชั่ว ความเป็นไปตามเหตุปัจจัย ไม่ว่าเราจะปรารถนาดีอย่างไรก็ตาม มันก็เป็นไปได้ในขอบเขตของกฎแห่งธรรม และความเป็นไปตามเหตุปัจจัย คนเราจะต้องตระหนักรู้และยอมรับความจริงนี้

ถ้าคนทำอะไรเกินเลยหรือละเมิดความจริง ผิดกฎกติกาแห่งความดีงาม ความถูกต้องชอบธรรม ความเป็นเหตุเป็นผล ความเป็นไปตามเหตุปัจจัย พูดสั้นๆ ว่า ผิดธรรม เราก็ต้องมีท่าทีอีกอย่างหนึ่งมาสร้างดุลยภาพ หรือมาคุมไว้ จึงมีหลักข้อ ๔ เรียกว่า ***อุเบกขา*** มาคุมให้ความปรารถนาดีต่อกัน ซึ่งเริ่มต้นจากเมตตาที่มีฉันทะอยากให้เขาอยู่ในภาวะที่ดีมีความสุข ตลอดจนกรุณา และมุทิตานั้น ไม่ละเมิดธรรม ไม่เกินขอบเขตแห่งความสมเหตุสมผล

ถ้าเราไม่มีภาวะจิตนี้ ก็จะเกิดผลเสียแก่ตัวเราเองด้วย โดยเฉพาะในการที่สิ่งเหล่านั้นต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัย เมื่อมันไม่เป็นไปตามความปรารถนาของเรา ผลเสียก็เกิดแก่เราเอง เช่นกลายเป็นทุกข์ เพราะเราอยากให้เขาดีมีความสุข แต่เขาเป็นไปอย่างอื่นตามเหตุปัจจัยที่เป็นเรื่องของกฎธรรมชาติ

เมื่อเขาปฏิบัติผิดธรรม แล้วมีอันเป็นไปตามเหตุปัจจัยของกรรมในกฎแห่งธรรม ถ้าเรามีความปรารถนาดีในทางที่ขัดขืนฝืนธรรม คิดจะช่วยเหลือเขาอย่างเดียว นอกจากเราเองจะเกิดทุกข์ จิตใจเสียหาย เป็นผลเสียต่อตนเองแล้ว ก็ทำให้เกิดผลเสียต่อสังคมแก่ผู้อื่นด้วย อย่างน้อยความดีงาม กฎแห่งความเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่จะส่งผลให้เกิดความดีงามในหมู่มนุษย์ ในความสัมพันธ์ระหว่างกัน อย่างเช่นการรักษาความเป็นธรรม ความยุติธรรม ความถูกต้อง ความดีงามต่างๆ ก็ถูกละเมิด ทำให้เสียความชอบธรรม ความเป็นธรรม นอกจากเรากลายเป็นผู้ทำลายหลักแห่งความถูกต้องดีงามแล้ว สังคมก็ฟั่นเฟือน เสื่อมจากธรรม เกิดผลเสียยืดยาวกว้างไกล

เพราะฉะนั้นจึงต้องมีข้อที่ ๔ มาคุมไว้ดังที่ว่า คือข้อ “อุเบกขา” ที่วางใจเป็นกลาง ไม่เข้าใครออกใคร โดยใช้ปัญญาดูตามที่มันควรจะเป็นของมัน ตามเหตุปัจจัยนั้น หรือตามความถูกต้อง ตามกฎเกณฑ์กติกา ที่วางกันไว้ เป็นอันว่าเรามี ***อุเบกขา*** เพื่อรักษาธรรม และรักษากฎกติกาไว้ตามธรรม

ได้บอกแล้วว่า พรหมวิหารทั้ง ๔ มีที่มาออกจาก “**ฉันทะ**” เป็นที่ตั้งต้น ก็ขอทบทวนอีกครั้ง สำหรับ ๓ ข้อแรกนั้นง่าย

เมตตา ขยายออกจากฉันทะ ความอยากให้มันดี อยากทำให้มันดี ที่ปรารถนาดีให้เขาอยู่ดีเป็นปกติสุข

กรุณา ขยายออกจากฉันทะ ความอยากให้มันดี อยากทำให้มันดี ที่ปรารถนาดีให้เขารอดภัยพ้นจากทุกข์

มุทิตา ขยายออกจากฉันทะ ความอยากให้มันดี อยากทำให้มันดี ที่ปรารถนาดีให้เขาเจริญงอกงาม มีความสุขความสำเร็จยิ่งขึ้นไป

ทีนี้ก็มาถึงข้อที่ ๔ คืออุเบกขา ที่ชอบแปลกันว่าวางเฉย จะมาจากฉันทะในท่าไหน ได้อย่างไร อันนี้ก็ไม่ยาก ขอให้ดูกันหน่อย

อุเบกขา ขยายออกจากฉันทะ ความอยากให้มันดี อยากทำให้มันดี ที่ปรารถนาดีให้เขาอยู่ในธรรม อยู่ในความจริงความถูกต้องดีงาม ไม่ทำอะไรที่ผิดพลาดเสียหาย

เมื่อรู้เข้าใจหลักนี้ชัดเจนดี จะเห็นว่า ข้อที่ ๔ คืออุเบกขานี้แหละ เป็นพัฒนาการของจิตใจอย่างสูงสุด สามข้อแรกอยู่ในขอบเขตของจิตใจดีงามที่มุ่งดูแลรักษาคน แต่ข้อที่สี่พาจิตใจที่ดีงาม ก้าวขึ้นไปในแดนของปัญญา ที่เอาธรรมมาดูแลรักษาคนได้ดีที่สุด

เมื่อเจริญพรหมวิหาร ๔ ครบชุด ข้อ ๑ เมตตา ข้อ ๒ กรุณา และข้อ ๓ มุทิตา ก็เท่ากับถูกคุมไว้ให้อยู่ในขอบเขตของธรรม ไม่เกินเลยละเมิดธรรม โดยมีข้อที่ ๔ คืออุเบกขามารักษาดุล และคุมแดน

พระพุทธศาสนามา คนก็เป็นผู้สร้างสรรค์โลก เป็นพระพรหมได้ทั่วหน้า

ธรรมสี่ข้อ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา นี้ เป็นหลักธรรมชุด หรือหมวดธรรมที่เรียกว่า **พรหมวิหาร ๔** เป็นเรื่องท่าทีของจิตใจในการเกี่ยวข้องกันและปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ จึงเป็นหลักธรรมสำหรับใช้ในความสัมพันธ์กันในสังคม ในหมู่มนุษย์ เพื่อรักษาสังคมให้อยู่ในความดีงามความสุขความมั่นคง ทั้งนี้เพราะว่าความเป็นสังคมก็คือการที่บรรดามนุษย์มามีความสัมพันธ์กัน และมนุษย์จะสัมพันธ์กันดี ก็ต้องเป็นไปตามหลัก ๔ ประการนี้ ถ้ามนุษย์สัมพันธ์กันไม่ดี ก็จะทำให้เกิดโทษ สังคมก็จะไม่มีความมั่นคง จะตั้งอยู่ดีไม่ได้ เช่นว่าไม่มีเอกภาพ เกิดความเสื่อมเสียด้วยประการต่างๆ เพราะฉะนั้นจึงต้องมีธรรมสี่ประการนี้ เพื่อรักษาสังคมให้อยู่ในภาวะที่ดีงาม เจริญมั่นคง มีความสงบสุข

“สังคม” นี้ แต่เดิมมา ในศัพท์ทางพระพุทธศาสนา ท่านใช้คำว่า “โลก” หมู่มนุษย์ที่อยู่ร่วมกันทั้งหมดนี้ เรียกว่าโลก ส่วนคำว่าสังคม เป็นศัพท์สมัยใหม่ ไม่ตรงกับคำว่าสังคม คือ “สงฺคโม” ในภาษาบาลีเดิม ซึ่งมีความหมายเพียงแค่ว่า คนนั้นคนนี้มาเกี่ยวข้องสัมพันธ์เจอะเจอกันในภาวะปกติธรรมดานี้ ไปเจอกัน ไปด้วยกัน ไปพบปะกันในที่ใดที่หนึ่ง ก็เรียกว่า สังคโม ไม่ได้มีความหมายเป็นสังคมอย่างที่เราใช้กันในปัจจุบัน

ที่ว่านี้ก็ไม่ได้หมายความว่าสมัยก่อนไม่มีสังคม แต่ท่านใช้คำว่า “โลก” นั้นเอง อย่างที่พระพุทธศาสนาสอนให้เราประพฤติปฏิบัติเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่ออนุเคราะห์โลก ก็หมายความว่าให้ประพฤติเกื้อกูล ให้บำเพ็ญประโยชน์แก่โลก เพื่อให้หมู่ชน ให้สังคมมนุษย์อยู่กันด้วยดี เจริญงอกงาม มีความสงบสุข

โลกคือสังคมมนุษย์นี้ จะอยู่ดีได้ก็ด้วยการที่บรรดามนุษย์มีชีวิตจิตใจมั่นอยู่ในหลักธรรม ๔ อย่าง ที่เรียกว่าพรหมวิหารชุดนี้ เมื่อเราปฏิบัติตามหลักธรรมนี้ ก็เท่ากับว่าเราได้ช่วยกันดำรงรักษาโลกคือสังคมนี้ ให้อยู่ในปกติสุข

นานมาแล้วก่อนพุทธกาล ศาสนาพราหมณ์สอนว่า พระพรหมเป็นเจ้าทรงสร้างโลกขึ้นมา และทรงดูแลรักษาอภิบาลให้โลกนี้ดำรงอยู่เป็นไป นี่เป็นความเชื่อในเรื่องเทพเจ้า พระพุทธเจ้าไม่ทรงยอมรับตามนั้น แต่ทรงสอนว่าคนแต่ละคนนี่แหละ จะช่วยกันดูแลรักษาให้โลกนี้เป็นปกติสุข คือมนุษย์นี่เองสามารถช่วยกันสร้างสรรค์โลกนี้ให้เป็นโลกสันนิวาสที่ดี เป็นสังคมของมวลมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันร่มเย็นเป็นสุข

ที่ว่านี้คือ พระพุทธศาสนาบอกว่า มนุษย์แต่ละคนนี้แหละ เมื่อปฏิบัติตามหลักพรหมวิหารชุดนี้ โดยมีธรรม ๔ อย่างนั้นอยู่ประจำใจ ก็เป็น “พระพรหม” จึงใช้คำว่าพรหมหมายถึงคนที่ประพฤติตามหลักธรรมชุดนี้ หรือมีคุณธรรมสี่ประการนี้อยู่ในใจ และจึงเรียกธรรมสี่ประการนี้ว่า “พรหมวิหาร” แปลว่า ธรรมเครื่องอยู่ของพรหม หรือธรรมประจำใจของพระพรหม คือคนนี่เองกลายเป็นพระพรหม ผู้ประเสริฐ เลิศ สูงสุด

เป็นอันว่าย้ายจากความเชื่อเรื่องเทพเจ้า หรือการรอให้เทพเจ้ามาใช้อำนาจดลบันดาล เปลี่ยนมาให้บรรดามนุษย์มีความสำนึกรับผิดชอบ ที่จะช่วยกันสร้างสรรค์ดูแลโลกนี้ให้อยู่ดีมีความเจริญงอกงามดำรงในสันติสุข ด้วยฝีมือของมนุษย์เอง

เรื่องจึงกลายเป็นว่า พวกเราเหล่ามนุษย์ไม่อยู่กันอย่างเรื่อยเปื่อยโดยไม่มีความรับผิดชอบ ยกภาระให้เป็นเรื่องของเทพเจ้าที่จะมาสร้างสรรค์จัดการดูแลโลก เกิดปัญหาอะไร ก็ได้รอ ได้แต่หวัง ได้แต่ไหว้วอนนอนคอยให้เทพเทวามาช่วยจัดการดลบันดาลให้ อย่างนั้นพระพุทธศาสนาไม่เอาด้วย แต่ท่านให้มนุษย์ทุกคนมีส่วนร่วมและร่วมกันรับผิดชอบ โดยปฏิบัติใน ๔ สถานการณ์ ตามหลักที่ได้พูดไปแล้ว

รวมความว่า พระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์นี้ ***หนึ่ง*** เอาใจใส่ดูแลจัดการกับกรรมคือการกระทำของตนเอง ให้เป็นการกระทำที่ดีงาม ถูกต้อง และทำการนั้นให้สำเร็จผลที่ดีด้วยความพากเพียรของตน ด้วยเรี่ยวแรงของมนุษย์ โดย ***สอง*** รู้จักเอาใจใส่ในหมู่มนุษย์เอง ให้มาช่วยเหลือกัน ร่วมมือรวมแรงกัน ที่จะสร้างสรรค์สังคมให้อยู่ให้เป็นไปด้วยดี เป็นการย้ายจุดสัมพันธ์จากเทพเจ้าที่มองไม่เห็น ที่เราจะต้องไปขอความช่วยเหลือ มาเป็นเพื่อนมนุษย์ที่จะร่วมมือกัน มาทำการสร้างสรรค์ด้วยกัน พูดให้เข้าใจง่ายๆ ว่า นำเอาธรรม ๔ ข้อนี้มาใช้กับเพื่อนมนุษย์ที่อยู่ใน ๔ สถานการณ์ที่ต่างกันไป

สรุปทวนอีกทีหนึ่งว่า

๑. ในสถานการณ์ที่เพื่อนมนุษย์อยู่เป็นปกติ เรามี "**เมตตา**" คือ เป็นมิตร มีความปรารถนาดี ขอย้ำอีกทีว่า เมตตาเป็นศัพท์ที่มีรากเดียวกันกับคำว่า มิตตะ ที่แปลว่า "มิตร" คือเพื่อน ซึ่งเมื่อแปลง อิ เป็น เอ ก็เป็น เมตตะ แล้วทำตามหลักไวยากรณ์ เป็นภาวนาม ก็เป็นเมตตา มิตตะ/มิตรเป็นคน เมตตาเป็นคุณธรรม เป็นภาวะของมิตร คือความเป็นมิตร หรือน้ำใจมิตร หรือคุณธรรมของมิตร ได้แก่ความรัก ความปรารถนาดี อยากให้เขามีความสุข ข้อนี้ใช้ในสถานการณ์ที่หนึ่ง คือเมื่อเพื่อนมนุษย์นั้นอยู่เป็นปกติ

๒. ต่อไป ในสถานการณ์ที่สอง เมื่อเพื่อนมนุษย์นั้นพลาดหล่นจากสถานะเดิมที่เป็นปกติ ตกลงไปสู่ภาวะที่เดือดร้อนเป็นทุกข์ เราก็ใช้คุณธรรมข้อที่สอง คือ "**กรุณา**" ที่แปลว่าความหวั่นใจในทุกข์ของผู้อื่น แล้วก็หาทางที่จะช่วยเหลือ แก้ไขปัญหา อยากจะทำให้เขาพ้นไปจากทุกข์ภัยนั้น

๓. ทีนี้ ในสถานการณ์ที่เขาขึ้นสูง คือเลื่อนจากปกติสู่ภาวะหรือสถานะที่ดีงามเจริญ มีความสุขยิ่งขึ้นไป หรือประสบความสำเร็จ เราก็ย้ายไปสู่คุณธรรมข้อที่สาม คือ "**มุทิตา**" โดยพลอยยินดีด้วยในความสุขของเขา เรียกว่า พลอยโมทนา หรืออนุโมทนา แล้วก็พร้อมที่จะส่งเสริมสนับสนุน นี่ได้สามแล้ว

๔. จากนี้ก็ไปสถานการณ์ที่สี่ อย่างที่บอกแล้วว่า มนุษย์เรานี้ ถึงอย่างไรก็ต้องอยู่ภายใต้ความจริงของกฎธรรมชาติ ที่ว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นไปตามเหตุปัจจัย ถึงแม้ว่าคนจะมีความปรารถนาดีต่อกันอย่างไรก็ตาม จะช่วยเหลือกันแค่ไหน ก็มีวาระที่พ้นไปไม่ได้จากสถานการณ์นี้ ทั้ง ***หนึ่ง*** ในแง่ความเป็นไปได้ ก็ต้องอยู่ในขอบเขตของธรรม คือกฎธรรมชาติแห่งความเป็นไปตามเหตุปัจจัยนั้น และ ***สอง*** ในแง่ความควรจะเป็น ก็มีธรรมในอีกความหมายหนึ่ง คือหลักแห่งความดีงาม ความถูกต้อง ที่สังคมจะต้องอาศัยอ้างอิง ที่ว่าถ้าสังคมไม่ประพฤติปฏิบัติตามความดีงามความถูกต้องนั้น สังคมก็จะวิปลาสหรือถึงกับพินาศไปเอง

เป็นอันว่า มนุษย์และสังคมของเขา จะต้องรู้เข้าใจและทำการให้เป็นไปตามธรรมทั้งในแง่ของความเป็นไปได้ และในแง่ของความควรจะเป็นที่ว่านั้น

โดยนัยนี้ เมื่อมนุษย์ช่วยเหลือเกื้อหนุนกัน ด้วย เมตตา กรุณา หรือมุทิตา ก็ตาม จะต้องไม่ให้เกินขอบเขตของธรรม ไม่ให้เสียธรรม ไม่ให้ละเมิดธรรม ภาวะจิตที่วางใจให้อยู่ในธรรมนี้ คือท่าทีอาการที่รักษาธรรมไว้ ด้วยใจที่เป็นกลางต่อบุคคล เพื่อจะปฏิบัติไปตามธรรม อันนี้คือท่าทีอาการของจิตใจข้อสี่ ที่เรียกว่า "**อุเบกขา**"

ขยายความอีกหน่อย เมื่อเรามองที่ธรรม ความจริง ความถูกต้อง ความดีงามแล้ว ใจจะเป็นกลางต่อบุคคล โดยแสดงออกมาในการปฏิบัติเป็นความไม่ขวนขวายในทางที่จะช่วยเหลือบุคคลนั้น ด้วยมุ่งหมายให้ต้องเป็นไปตามธรรม โดยเป็นไปตามกฎธรรมชาติก็ตาม โดยเป็นไปตามกฎเกณฑ์แห่งความดีงามถูกต้องชอบธรรมก็ตาม เมื่อพิจารณาเห็นอย่างนี้ ก็จะต้องให้เป็นไปตามธรรม จึงไม่ขวนขวายในการช่วยเหลือ ที่จะเป็นการก้าวก่ายแทรกแซงขัดขวางธรรม ภาวะนี้เรียกว่า "อุเบกขา" ที่เรานิยมแปลว่าเฉย

แต่การแปลอุเบกขาว่าเฉยนี้ ต้องระวัง คือต้องรู้ว่าที่เฉยนั้นเพราะอะไร เฉยก็คือไม่ขวนขวายเข้าไปช่วยเหลือให้เสียต่อการรักษาธรรม ด้วยการที่มีปัญญาพิจารณาเห็นความจริงความถูกต้องดีงามแล้ว จะต้องให้เป็นไปตามธรรม อย่างนี้คือเฉยที่เป็นขั้นตอนของการรักษาธรรม แต่ถ้าเฉยโดยมิได้มีมิได้ใช้ปัญญามองเห็นธรรมหรือมองเห็นเหตุผลอย่างนั้น ก็จะกลายเป็น "**เฉยโง่**" ที่ภาษาพระเรียกว่า "อัญญาณุเบกขา" กลายเป็นความชั่วเสียหายไปเลย หรือในสถานการณ์ที่พึงมีเมตตา มีกรุณา หรือมีมุทิตา กลับเฉยเสียกลายเป็นเฉยเมย หรือเฉยเมิน ก็เสียหาย ไม่ใช่อุเบกขาที่เป็นธรรมข้อนี้

อุเบกขานี้ ถ้าเข้าใจดีแล้วรู้จักใช้แม้แต่ในสถานการณ์ง่ายๆ ในชีวิตประจำวัน ก็จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง เพราะเป็นธรรมในระดับปัญญา มาด้วยกันกับปัญญา ซึ่งเป็นธรรมเยี่ยมยอด เช่น เมื่อเห็นว่าคนอื่นควรต้องช่วยตัวเอง จึงจะสมเหตุสมผล ในกรณีอย่างนี้เรามองด้วยปัญญาโดยคำนึงเหตุผล การไม่เข้าไปช่วยเหลือ ก็เป็นการรักษาธรรม หรือปฏิบัติตามธรรม ในทางตรงข้าม ถ้าเราไม่วางตัววางท่าทีตามที่ควรจะเป็นตามเหตุผลเอาแต่จะช่วยทำให้เขา ก็ทำให้ช่วยเหลือกันเกินขอบเขต กลายเป็นเสียหาย ก่อผลร้าย อย่าว่าแต่คนอื่นไกล แม้แต่ลูก ถ้าพ่อแม่ช่วยเหลือเกินความสมเหตุสมผล ก็เสีย ไช่ไหม

ตรงนี้ว่ากันง่ายๆ ก่อน การช่วยเหลือนั้น ***หนึ่ง*** ไม่ให้เสียความสมเหตุสมผล ***สอง*** ไม่ให้เสียความถูกต้องความเป็นธรรมชอบธรรม เช่น เรื่องที่เขาทำนั้น เป็นการละเมิดหลักแห่งความดีงาม หรือละเมิดกฎเกณฑ์กติกาสังคม แล้วเราไปช่วยเหลือ ไปส่งเสริมเขา นี่คือผิดหลักข้อที่สี่ ไม่รู้จักที่จะมีอุเบกขา ดังนั้น อุเบกขาจึงเป็นธรรมข้อสำคัญที่มาคุมให้เมตตา กรุณา มุทิตา อยู่ในขอบเขตที่ถูกต้อง ข้อที่สี่คืออุเบกขานี้ จึงรักษาธรรม

รวมแล้ว ธรรมสี่ข้อนี้ เป็นระบบแห่งดุลยภาพ ที่ทำให้เกิดความพอดี ถ้ามีไม่ครบสี่ก็ไม่พอดี เริ่มด้วยมันเป็นการปฏิบัติถูกต้องตามสถานการณ์ เมื่อถูกต้องตามสถานการณ์ก็ดุลกัน เกิดความพอดีขึ้นมา หรือจะมองเป็นสมดุลของสองด้านก็ได้ คือ สามข้อต้น ***เมตตา กรุณา มุทิตา*** เป็นเรื่องความสัมพันธ์กับบุคคล เป็นการรักษาคน ส่วนข้อสี่ ***อุเบกขา*** ความสัมพันธ์ขยายไปถึงธรรม เป็นการรักษาธรรม ที่จริงคือรักษาคนไว้ให้อยู่ในธรรม

ดังที่ว่านั้น ทั้งสี่ข้อก็เป็นความสัมพันธ์กับคนนั่นแหละ โดยเฉพาะในข้อที่ ๔ คือ อุเบกขา เป็นสถานการณ์ที่คนไปกระทบกับธรรมเข้า จึงต้องเอาธรรมเป็นหลัก โดยรักษาคนให้อยู่ในธรรม ซึ่งโดยสำนวนพูด ก็เป็นการรักษาธรรมที่เป็นตัวหลักการเป็นมาตรฐานที่จะสร้างภาวะสมดุลในการช่วยเหลือกันระหว่างมนุษย์ ไม่ให้เกินพอดี ไม่ให้เสียธรรม

ในเรื่องนี้ ถ้าเรามองดูอย่างที่ว่านั้น ก็มองกว้างออกไปได้อีก คนเราแต่ละคนที่มีชีวิตเป็นอยู่นี้ เราอยู่ในสภาพแวดล้อม ชีวิตของเราดำเนินไปทุกวันทุกเวลาโดยเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมถึง ๒ ชั้น คือ เราเกี่ยวข้องกับเพื่อนมนุษย์ (ทางพระเรียกว่าสัตว์ทั้งหลาย) มีความสัมพันธ์กัน และเพื่อจะให้เป็นอยู่ด้วยดี ก็ต้องมีความสัมพันธ์ให้ถูกต้อง โดยที่ว่าในเวลาเดียวกันนี้ อีกชั้นหนึ่ง ชีวิตมนุษย์นั้นต้องอยู่กับความเป็นจริง อยู่กับกฎธรรมชาติ หรือความเป็นไปตามเหตุปัจจัย ซึ่งเป็นตัวสัมพันธ์ที่ใหญ่ยิ่งขึ้นไปอีก คือความสัมพันธ์กับความเป็นจริงของกฎธรรมชาติ หรือความเป็นไปตามเหตุปัจจัยนี้ยิ่งใหญ่ที่สุด ครอบคลุมหมด โดยที่ความสัมพันธ์กับมนุษย์ก็ยังเป็นรองอยู่ใต้ความสัมพันธ์กับกฎธรรมชาตินั้น

แม้แต่สังคมมนุษย์ก็ต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์แห่งธรรม หรือกฎธรรมชาตินี้ ไม่ว่ามนุษย์ในสังคมจะทำอะไร สิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมก็เป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน ถ้าสังคมมนุษย์ดำเนินไปในทางที่ผิด เหตุปัจจัยก็นำสังคมไปในทางของความเสื่อม ถ้าทำเหตุปัจจัยดี ก็นำสังคมไปในทางของความเจริญ

เป็นอันว่า ชีวิตของมนุษย์แต่ละคนนี้ มีความสัมพันธ์ออกไปสองด้านหรือสองชั้น *หนึ่ง* สัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์และสิ่งที่แวดล้อม *สอง* สัมพันธ์กับความเป็นจริงของโลกและชีวิต หรือพูดอีกสำนวนหนึ่งว่า เราสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ภายใต้ความจริงของกฎธรรมชาติ

ในเมื่อเราสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ เราก็สัมพันธ์ให้ดี ตามหลักการที่ว่า เริ่มด้วยมีเมตตาเป็นพื้นฐานอยู่โดยปกติ แล้วก็มีกรุณา มีมุทิตา ตามสถานการณ์ นี่คือมีการช่วยเหลือกันอย่างดี ก็เป็นอันใช้ได้

แต่อีกด้านหนึ่งหรืออีกชั้นหนึ่ง มนุษย์ก็ต้องอยู่กับความเป็นจริงที่ว่า ชีวิตตัวเองของแต่ละคนเป็นไปตามกฎธรรมชาติ ต้องรับผิดชอบต่อเหตุปัจจัย แม้แต่ร่างกายของตนจะมีสุขภาพดีแข็งแรง หรือมีโรคภัยไข้เจ็บ ก็ต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัย ซึ่งความปรารถนาดีของมนุษย์อย่างเดียวไม่พอที่จะช่วยให้เป็นไปได้ มนุษย์จะมีความปรารถนาดีต่อกันอย่างไร ก็ต้องปฏิบัติให้เหตุปัจจัยเป็นไปตามกฎธรรมชาตินั้น ชีวิตที่มีความสัมพันธ์สองด้านสองชั้นนี้แหละ ต้องปฏิบัติให้ถูก

สองด้านสองชั้นอย่างไร คือ ปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ในความสัมพันธ์ต่อกัน ให้เป็นไปด้วย***เมตตา กรุณา มุทิตา*** และเมื่อปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ในความสัมพันธ์ที่ขยายไปถึงความเป็นจริงของโลกและชีวิต ***อุเบกขา*** จะต้องมา

พ่อแม่มีปัญญา รู้จักใช้อุเบกขา ได้ลูกที่พัฒนาเลิศล้ำ

หลักการที่ว่ามานี้ พึงนำมาใช้ในการพัฒนามนุษย์ด้วย ในขั้นง่ายๆ เบื้องต้น เมื่อพูดทั่วไปในระดับพื้นฐาน เราบอกว่า พรหมวิหารเป็นคุณธรรมสำหรับมนุษย์ผู้จะเป็นส่วนร่วม ที่มีความรับผิดชอบ ในการสร้างสรรค์และรักษาสังคมนี้ไว้ และพูดคร่าวๆ ว่าให้คนมีพรหมวิหารต่อกัน เรามี เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ต่อทุกคน

นั่นเป็นการปฏิบัติในความสัมพันธ์อย่างพื้นๆ แต่ถ้าตั้งใจนำมาใช้ปฏิบัติจริงจัง ก็จะช่วยให้มนุษย์มีการพัฒนาอย่างดี เฉพาะอย่างยิ่งไม่ควรขาดไปในการเลี้ยงดูลูก

หลายคนจำแม่นและอ้างพุทธพจน์ที่ว่า “พฺรหฺมาติ มาตาปิตโร” ท่านเรียกพ่อแม่ ว่าเป็นพระพรหม โดยที่ว่าพ่อแม่ไม่ใช่แค่ให้กำเนิด แต่พ่อแม่สร้างชีวิตของลูก โดยเลี้ยงดูลูกให้เติบโตเจริญงอกงามเป็นมนุษย์ที่ประเสริฐ ให้พัฒนาขึ้นไปเป็นส่วนร่วมที่สร้างสรรค์สังคม พ่อแม่จะทำหน้าที่ของพระพรหมให้สำเร็จอย่างนั้นได้ ก็เพราะเจริญพรหมวิหาร ๔ ประการนั้นต่อลูก ตั้งแต่ลูกเกิดมาในโลก

มองในขั้นพื้นฐาน ลูกเป็นคนหนึ่งๆ ที่อยู่ในโลกในสังคม พ่อแม่ก็ต้องมีธรรมสี่ประการนี้ต่อเขาอยู่แล้ว ทีนี้ ในฐานะของพ่อแม่กับลูกที่มีความสัมพันธ์ในขั้นเข้มจำเพาะคือการเลี้ยงดู พ่อแม่มีความรับผิดชอบที่จะเลี้ยงดูอบรมลูกให้พัฒนาขึ้นไปเป็นส่วนร่วมที่สร้างสรรค์สังคม จนกระทั่งเขาเป็นพรหมด้วย พ่อแม่จึงต้องใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ได้อย่างเต็มหลักเต็มความหมาย อย่างน้อยต้องคำนึงอย่างชัดเจนถึงความสัมพันธ์สองชั้นสองด้านที่พูดไว้ข้างต้น

ย้ำอีกทีว่า ลูกในฐานะเป็นมนุษย์ ชีวิตของเขามีความสัมพันธ์สองชั้นสองด้าน คือ *หนึ่ง* เขามีความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ตั้งแต่พ่อแม่เป็นต้นไป และ *สอง* ทั้งชีวิตของตัวเขาเอง และความสัมพันธ์ของเขากับเพื่อนมนุษย์ด้วยกันตั้งแต่พ่อแม่เป็นต้นไปนั้นอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์กับความเป็นจริงของโลกและชีวิต คือกฎธรรมชาติแห่งความเป็นไปตามเหตุปัจจัยอีกชั้นหนึ่ง นี่ย้ำไว้

ทีนี้ ในแง่ด้านชั้นต้นที่สัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ พ่อแม่ก็เป็นตัวอย่างในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีด้วยพรหมวิหาร ๓ ข้อต้น โดยสอดคล้องกับสถานการณ์ทั้ง ๓

สามสถานการณ์นั้นคือ ยามลูกเป็นปรกติ ก็เลี้ยงดูให้ความอบอุ่นร่มเย็น มีความสุข *(เมตตา)* ยามลูกเจ็บไข้มีทุกข์ภัย ก็บำบัดแก้ไขให้พ้นปัญหา *(กรุณา)* ยามลูกเจริญเติบโตสวยสง่าสดใสงดงาม มีความสำเร็จก้าวหน้า ก็พลอยชื่นบานส่งเสริม *(มุทิตา)*

เมื่อลูกได้รับการบ่มเลี้ยงดูแลอย่างนี้ คุณธรรมเหล่านั้นก็ถูกเสพคุ้นชินกลายเป็นคุณสมบัติติดตัวเขาไป เช่นว่า เมื่อพ่อแม่รักเขา เขาก็รักพ่อแม่ แล้วก็ขยายไปรักคนอื่นๆ เริ่มตั้งแต่พี่น้องร่วมครอบครัว แล้วก็ขยายไปยังเพื่อนมนุษย์ทั่วไป ทำให้รู้จักที่จะรักผู้อื่น ความรักคือเมตตาก็แผ่ขยายออกไป กรุณาก็แผ่ขยายออกไป มุทิตาแผ่ก็ขยายออกไป นี้คือพ่อแม่เป็นแบบอย่างแก่ลูก แล้วก็พัฒนาคุณธรรมเหล่านี้ขึ้นมาในลูก ให้เขามีคุณธรรมเหล่านี้พร้อมไว้ที่จะไปมีไปแสดงต่อเพื่อนมนุษย์

พรหมวิหาร ๓ ข้อต้น คือ *เมตตา กรุณา มุทิตา* นี้ โดยทั่วไปแค่เป็นเรื่องของ***ความรู้สึก***ที่ดีงาม ในความสัมพันธ์ของ***คนกับคน*** โดยที่เรามุ่งจะช่วยจะ***ทำให้เขา***

ส่วนในข้อ ***อุเบกขา*** มีความรู้สึกที่ดีเท่านั้นไม่พอ แต่ความรู้สึกต้องขึ้นต่อ***ความรู้*** หรือสืบต่อจากความรู้ความเข้าใจความจริง ในความสัมพันธ์ระหว่าง***คนกับธรรม*** ภายใต้หลักความจริงของกฎแห่งธรรม ไม่ว่าจะเป็นกฎธรรมชาติ หรือกฎแห่งยุติธรรมของสังคมมนุษย์ นี่คือ แค่มีความรู้สึกที่ดีเท่านั้น ไม่พอ และไม่ใช่แค่คนกับคน แต่ต้องถึงความรู้ และถูกตามความจริง และนี่คือต้องให้คนรู้จักรับผิดชอบ โดยที่มิใช่แค่เราจะช่วยจะทำให้เขา แต่มีเรื่องที่จะให้เขารับผิดชอบ ที่***เขาต้องทำ*** ซึ่งเรา***ดูให้เขาทำ***

ทบทวนความข้างต้นว่า คนไม่ใช่แค่สัมพันธ์กับคน แต่ชีวิตของเขาเป็นไปตามความเป็นจริงของกฎธรรมชาติ และเขาต้องรับผิดชอบต่อกฎกติกาของสังคมอีกชั้นหนึ่งด้วย

ในขั้นนี้แหละที่แค่มีและแสดงความรู้สึกที่ดีต่อกันเท่านั้นไม่พอ แต่พ่อแม่จะต้องมีและใช้ความรู้ด้วย ทั้งรู้ความจริงของกฎแห่งธรรมนั้น และใช้ปัญญาปฏิบัติจัดการให้ความสัมพันธ์นั้นถูกต้องเกิดผลดีที่สุด

พูดอย่างกว้างๆ "อุเบกขา" คือการมีท่าทีเฉยดูอยู่ ("อุเบกขา" แปลว่า ดูอยู่ใกล้ๆ คอยดู เฝ้าดู) ไม่เข้าไปก้าวก่ายแทรกแซงให้เสียธรรมหรือความสมควรจะเป็นไปตามธรรม

โดยเริ่มจากฉันทะที่ปรารถนาให้เขาอยู่ในธรรม ในความจริงความถูกต้องดีงาม ไม่ทำอะไรผิดพลาดเสียหาย พ่อแม่มีอุเบกขา วางตัวเป็นกลางได้ ในสถานการณ์ที่ลูกจะต้องรับผิดชอบตัวเขา หรือเขารับผิดชอบตัวเองได้แล้ว โดยเฉพาะเมื่อเขาโตเป็นผู้ใหญ่มีครอบครัวของเขาเองแล้ว พ่อแม่ก็ดูอยู่ แต่ไม่เข้าไปแทรกแซงวุ่นวายในชีวิตครอบครัวของเขา ได้แต่เป็นที่ปรึกษา และพร้อมที่จะช่วยเหลือแก้ไขในคราวจำเป็นหรือสมควร

ขอรวบรัดว่า ในการเลี้ยงลูก พ่อแม่พึงใช้***อุเบกขา***ให้ถูกต้อง ให้เกิดประโยชน์มากที่สุดต่อพัฒนาการของเด็ก โดยปฏิบัติดังนี้

ก) ฝึกความรับผิดชอบทั่วไป: เช่น

- ให้เขารู้เข้าใจว่าชีวิตของเขาต้องอยู่กับความเป็นจริงของกฎธรรมชาติ ที่ไม่ขึ้นต่อความปรารถนาดีร้ายของคน แต่เป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน ตั้งแต่ระบบการทำงานของอวัยวะต่างๆ ในร่างกายของเขาเอง ซึ่งพ่อแม่แม้รักใคร่ปรารถนาดีที่สุด ก็บันดาลให้ไม่ได้ เขาจึงต้องรู้เข้าใจ และรู้จักรับผิดชอบที่จะเป็นอยู่ปฏิบัติตัวให้ถูกต้องได้ผลดีที่สุดต่อชีวิตร่างกายและสุขภาพเป็นต้น จากความเป็นจริงของกฎธรรมชาตินั้น

- มิใช่เพียงความเป็นจริงของกฎธรรมชาติเท่านั้น ทุกชีวิตทุกบุคคลต้องเป็นอยู่เป็นไปโดยขึ้นต่อกฎเกณฑ์กติกาในสังคมมนุษย์ด้วย ครอบครัวเป็นแบบอย่างต้นทางของสังคมใหญ่ ก็ต้องมีกฎกติกา ซึ่งไม่เข้าใครออกใคร พ่อแม่ก็เข้าข้างใครไม่ได้ ทุกคนต้องฝึกที่จะรับผิดชอบต่อกฎกติกานั้น เช่น พี่น้องรังแก หรือทะเลาะกัน ก็ต้องรับผิดชอบต่อระบบหรือกระบวนการยุติธรรมในครอบครัว

- ภายใต้กฎธรรมชาติ และกฎเกณฑ์กติกาในสังคมมนุษย์นั้น พ่อแม่แม้จะปรารถนาดีต่อลูกสุดหัวใจ ก็ทำให้แก่ลูกทุกอย่างไม่ได้ ในปัจจุบันต่อหน้านี้ พ่อแม่ก็มิใช่อยู่ด้วยตลอดเวลา ที่จะทำให้หรือทำแทนได้ ยิ่งในกาลข้างหน้า พ่อแม่อยู่กับลูกตลอดไปไม่ได้ หรืออยู่ด้วยได้ไม่นานนัก จึงต้องให้ลูกฝึกลูกหัดให้ทำเองได้ ทำให้เป็นให้ดีให้เก่งให้พร้อมที่จะไปรับผิดชอบชีวิตของตนเอง ให้พึ่งตัวได้ เป็นอยู่อย่างดีมีความเจริญงอกงาม

ข) เพิ่มกำไรจากปัญญาที่นำอุเบกขามาใช้: ด้วยความตระหนักรู้ต่อความเป็นจริงของกฎธรรมชาติ และกฎเกณฑ์กติกาในสังคมมนุษย์ กับทั้งคำนึงถึงกาลข้างหน้ายาวนาน ที่พ่อแม่จะไม่อยู่กับลูกตลอดไป ซึ่งลูกจะต้องรู้จักรับผิดชอบในการดำเนินชีวิตด้วยตนเอง พ่อแม่ที่ฉลาดและมองเห็นการณ์ไกล ก็จะจัดเตรียมดำเนินการให้ลูกมีโอกาสฝึกหัดพัฒนาตนอย่างมากที่สุด และดีที่สุด

พ่อแม่ที่ฉลาดนั้น โดยใช้ปัญญามองว่า ลูกของเราควรต้องทำได้ ทำเป็น ทำเก่งในเรื่องอะไรๆ บ้าง เมื่อคิดได้อย่างดีแล้ว ก็จัดเตรียมการให้ลูกฝึกให้เป็นให้เก่งพร้อมไว้ โดยแทนที่จะเอาแต่*ทำให้เขา ด้วยเมตตา-กรุณา-มุทิตา* ก็*ทำให้เขาดู และดูให้เขาทำ ด้วยอุเบกขา* โดยตนเองทำหน้าที่แนะนำและเป็นที่ปรึกษา ลูกก็จะพัฒนาก้าวไปอย่างดียิ่ง ต่อหน้าพ่อแม่ผู้ปรารถนาดีต่อเขาอย่างจริงใจ และพัฒนาได้เต็มที่ล่วงหน้าอย่างทันเห็นกับตาในบัดนี้

เอาละ เดี๋ยวจะละเอียดซับซ้อนเกินไป ว่ากันคราวนี้ แค่นี้ก่อน

ตอนที่

๒๔

คนด้อยพัฒนา นอนรอเทวดามาช่วย

อารยชนเพียรพึ่งตนและชวนคนให้ช่วยกัน

เลิกเอาชีวิตเขาสังเวยเทวาบูชายัญ หันมาทำยัญพลีตัวช่วยเหลือกัน

ตอนแรกก็ว่าจะพูดต่อเนื่องจากเรื่องเก่า พอดีเมื่อเช้านี้มีคุณที่ใกล้วัดคุ้นธรรมมาได้ปรารภกันเกี่ยวกับเรื่องครอบครัว แล้วก็โยงไปหาเรื่องศาสนาพราหมณ์ ก็เลยอยากจะพูดอะไรเกี่ยวกับเรื่องเมื่อเช้านั้นอีกสักนิด

เรื่องก็คือว่า ฝรั่งเวลามาทำความรู้จักกับพระพุทธศาสนา มักจะไปพูดว่าพุทธศาสนานี่ เอาแต่เรื่องบุคคล เอาแต่เรื่องจิตใจ ไม่ค่อยสนใจเรื่องสังคม

การที่ฝรั่งพูดอย่างนี้ ก็เพราะเขาสัมผัสคำสอนที่ออกไปทางตะวันตก ซึ่งส่วนมากเน้นด้านจิตใจ อย่างเรื่องสมาธิ เพราะฉะนั้นเขาก็จึงเห็นแต่ในแง่นั้น ความจริง พุทธศาสนามีคำสอนที่ครอบคลุมด้านสังคม เรื่องราวปัญหาด้านสังคมนั้น พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญมาก แต่ฝรั่งไปเจอจำเพาะคำสอนและการปฏิบัติของพระพุทธศาสนาด้านที่ไปถึงเขาโดยสัมพันธ์กับสภาพของสังคมตะวันตกเอง ที่มีปัญหาด้านจิตใจหนักหนามานานแล้ว ก็ไปสนองความต้องการด้านนั้นของเขา โดยผู้ที่เข้าไป ได้นำเสนอคำสอนที่จะสนองความต้องการของฝรั่ง ก็เลยเอาแต่คำสอนด้านนั้นไป ฝรั่งได้เจอพุทธศาสนาด้านนั้นแบบนั้น ตามที่มีผู้เข้าไปสอนอย่างนั้น ก็นึกว่า พระพุทธศาสนาเป็นอย่างที่เขาได้เห็นได้พบ ก็เลยไปสรุปเอาว่า พุทธศาสนามีแค่นั้น

ว่าถึงเรื่องด้านสังคม เราดูได้จากสภาพแวดล้อมของอินเดียในสมัยพุทธกาลด้วย ไม่เฉพาะแต่เรื่องวรรณะ ที่คนถูกแบ่งเป็นชนชั้น ๔ วรรณะ แล้วพระพุทธเจ้ามาสอนให้เลิกถือวรรณะ และตั้งสังฆะที่ล้มเลิกวรรณะเท่านั้น ดูกว้างออกไป ในเรื่องความเชื่อถือเกี่ยวกับเทพเจ้า ก็มีด้านของสังคม

อย่างที่พูดกันไปแล้ว มนุษย์มีความสัมพันธ์กับเทพเจ้าในแบบที่ว่า ต้องการความช่วยเหลือ ให้เทพเจ้ามาใช้อำนาจดลบันดาล ทำให้เกิดผลที่ตนต้องการ หรือมาช่วยให้พ้นภัยอันตราย แล้วความสัมพันธ์แบบอ้อนวอนขอผลอย่างนี้ ก็ได้กลายเป็นสภาพสังคมที่ปรากฏอยู่ทั่วไป ที่ชัดเจนก็คือพิธีบูชายัญ

การบูชายัญคือการเซ่นสรวงบูชาอ้อนวอนเทพเจ้าให้บันดาลทรัพย์สมบัติและอำนาจความยิ่งใหญ่ให้แก่ตน ถ้าเป็นการบูชายัญใหญ่โตอย่างที่เรียกว่ามหายัญ ก็จะเอาสัตว์ต่างๆ มากมาย แม้กระทั่งมนุษย์มาฆ่าสังเวยเทพเจ้า

เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าทรงสอนให้เลิกบูชายัญ หรือบางครั้งก็ทรงสอนให้เปลี่ยนวิธีบูชายัญมาเป็นการเสียสละ จัดสรรปันทรัพย์ออกช่วยเหลือส่งเสริมบำรุงหมู่ชนให้อยู่กันดี มีความร่มเย็นเป็นสุข และบำเพ็ญทานเป็นประจำ

ตัวอย่างคำสอนแก้การบูชายัญครั้งใหญ่ ก็เช่นในกูฏทันตสูตร *(ที.สี.๙/๑๙๙-๒๓๘/ ๑๖๒-๑๙๐)* พราหมณ์ชื่อว่ากูฏทันต์ เป็นผู้ปกครองดินแดนเขตหนึ่งที่ได้รับพระราชทานอำนาจในมคธรัฐ คราวหนึ่ง พราหมณ์กูฏทันต์นี้เตรียมพิธีบูชายัญ ซึ่งจะมีการฆ่าโคผู้ ๗๐๐ ลูกโคผู้ ๗๐๐ ลูกโคเมีย ๗๐๐ แพะ ๗๐๐ และแกะ ๗๐๐ สังเวยเทพเจ้า พอดีเวลานั้น พระพุทธเจ้าเสด็จมาประทับในถิ่นใกล้เคียง พราหมณ์กูฏทันต์ได้เฝ้าและซักถามพระพุทธเจ้าในเรื่องพิธีบูชายัญ

พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสเล่าและทรงสอนวิธีบูชามหายัญ ชนิดที่ไม่ต้องฆ่าโค แพะ แกะ ไก่ สุกร และสัตว์นานา ไม่ต้องตัดต้นไม้มาทำเป็นเสายัญ ไม่ต้องเบียดเบียนชีวิตใดๆ เบื้องต้น ในขั้นเตรียมการให้พร้อมที่จะทำพิธี ต้องจัดการบ้านเมืองให้สงบเรียบร้อย ให้ประชาชนอยู่กันดี ไม่มีเสี้ยนหนาม แต่มิใช่ด้วยการกำจัดเข่นฆ่า หากด้วยการบำรุงส่งเสริมพลเมืองที่พากเพียรอุตสาหะในกสิกรรมและการเลี้ยงสัตว์ บำรุงส่งเสริมพลเมืองที่พากเพียรอุตสาหะในพาณิชยกรรม และบำรุงส่งเสริมข้าราชการที่พากเพียรอุตสาหะในงาน ให้คนเหล่านั้นเอาใจใส่อยู่กับหน้าที่การงานของตนๆ ไม่ต้องเบียดเบียนบ้านเมือง จนกระทั่งบ้านเมืองมั่งคั่ง มั่นคงปลอดภัย ไม่มีการเบียดเบียนกัน ให้ถึงขั้นที่พลเมืองชื่นชมยินดี ร่าเริงบันเทิงใจ ให้ลูกโลดเต้นบนอกได้ อยู่กันอย่างไม่ต้องปิดประตูบ้านเรือน

เมื่อบ้านเมืองสงบเรียบร้อยดีแล้ว จะบูชายัญ ก็เรียกประชุมเชิญชวนนัดหมายเหล่าผู้ปกครองดินแดนใหญ่น้อยย่อยลงไปมาร่วมบูชายัญด้วย และให้เหล่าอำมาตย์ ราชบริพาร บรรดาชาวนิคมชาวชนบท เห็นชอบด้วยร่วมมือในการบูชายัญ

แล้วก็เตรียมตัวให้พร้อมที่จะทำพิธี โดยตรวจสอบพัฒนาตนให้มีคุณสมบัติเหมาะสมกับฐานะผู้นำ ทั้งร่างกาย จิตใจ ทรัพย์สิน บริวาร และปรีชาสามารถ แล้วทำการบูชายัญด้วยจิตใจที่ผ่องใสมุ่งว่าทำการนั้นเพื่อประโยชน์แก่เหล่าชนที่เป็นคนดี ทั้งพฤติกรรม จิตใจ และความรู้คิด แล้วก็พากันบำเพ็ญทาน ด้วยยัญที่ใช้เพียงเนยใส น้ำมันเนยข้น เปรียง น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ไม่ต้องเอาชีวิตสัตว์ทั้งหลาย ไม่ต้องทำให้ใครเดือดร้อน แค่นี้ก็เป็นอันเสร็จการบูชายัญ

ต่อจากนั้น ยังได้ตรัสวิธีบูชายัญที่ลงทุนลงแรงเตรียมการน้อยกว่า แต่มีผลดีกว่า ยัญที่สมบูรณ์พร้อมที่ว่ามานั้น ได้แก่ นิจทาน อันเป็นอนุกูลยัญ ที่มุ่งให้แก่บรรพชิตพระสงฆ์ที่มีศีล และถ้าจะทำให้ยิ่งกว่านั้น ก็สร้างวัดที่อยู่อาศัยเพื่อพระสงฆ์จากจาตุรทิศ (ผู้มีธรรมที่จะมาสั่งสอนประชาชนได้เป็นประจำ)

ต่อจากนั้น ยัญก็ขยายความหมายเป็นการก้าวต่อไปในการพัฒนาชีวิต โดยถึงไตรสรณคมน์ สมาทานเบญจศีล ไปจนถึงบรรพชาในพระธรรมวินัย เจริญศีล สมาธิ ปัญญา จนบำเพ็ญชีวิตประเสริฐได้สมบูรณ์จบอริยมรรคา เป็นยัญอย่างยอดยิ่งประณีตที่สุด

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสแสดงวิธีบูชายัญแบบที่ว่านี้จบลง พราหมณ์กูฏทันต์เลื่อมใสให้แก้มัดปล่อยโคผู้ ๗๐๐ ลูกโคผู้ ๗๐๐ ลูกโคเมีย ๗๐๐ แพะ ๗๐๐ และแกะ ๗๐๐ เป็นอิสระ ล้มเลิกพิธีบูชายัญสังเวยเทพเจ้า ประกาศตนเป็นอุบาสก และเป็นโสดาบัน

มีความเปลี่ยนแปลงที่ชัดในเรื่องนี้ คือ แทนที่จะให้มนุษย์ไปสัมพันธ์กับเทพเจ้า โดยหวังให้อำนาจดลบันดาลข้างนอกที่เร้นลับมองไม่เห็น มาช่วยบันดาลผลให้ แต่มองลึกลงไป ท่านให้คนหันมาดูการกระทำของตัวเอง ซึ่งอยู่บนฐานแห่งความเป็นจริงของกฎธรรมชาติที่ว่า ผลเกิดจากเหตุ เมื่อเราต้องการผล ก็ต้องให้มีเหตุ เมื่อเหตุยังไม่มี เราก็ต้องทำเหตุให้เกิดขึ้น ตรงนี้แหละที่ท่านสอนเรื่องกรรม ซึ่งเน้นมาที่ตัวบุคคล นี้ด้านหนึ่ง

แต่ไม่ใช่แค่นั้น ไม่ใช่เฉพาะว่า ให้เปลี่ยนจากการยุ่งเกี่ยววุ่นวายกับเทพเจ้า โดยหันมาดูที่ตัวเอง ว่าจะต้องทำอะไร แต่ยังมีอีกด้านหนึ่ง คือ การที่มนุษย์ไปอ้อนวอนเทพเจ้า รอพึ่งอำนาจดลบันดาลนั้น นอกจากเขามองไปนอกตัวเอง ไปหวังพึ่งอำนาจดลบันดาลช่วยเหลือจากภายนอก ไม่มองดูตัวว่าต้องทำอะไรแล้ว ยังมีความหมายอีกอย่างหนึ่งด้วยว่า มนุษย์มองออกไปหาความช่วยเหลือจากอำนาจนอกเหนือธรรมชาติ จนมองข้ามความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง เขามองหาเทวดา โดยมองข้ามผู้คนที่เกี่ยวข้องไปเสีย คือ จุดสัมพันธ์ของเขาไม่อยู่ที่คนด้วยกัน แต่ไปอยู่ที่เทวดา เขาต้องการอะไร เขาก็นึกว่า เราจะไปหาเทพเจ้าองค์ไหน มองข้ามหัวคนด้วยกันไปเลย

ทีนี้ ถ้ามนุษย์ไม่นึกถึงเทพเจ้าที่จะขอให้มาช่วย *หนึ่ง* เขาก็นึกถึงตัวเองว่าเราจะต้องทำอะไร *สอง* เรื่องราวที่เกิดขึ้นนั้น อาจจะสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ ทำให้เขาคิดว่าเราคนเดียวกำลังไม่พอ เราอาจจะต้องแสวงหาความร่วมมือ หรือเป็นปัญหาใหญ่ที่บรรดามนุษย์จะต้องมาช่วยกัน ถึงตอนนี้ แทนที่จะไปหวังพึ่งเทพเจ้า เขาก็หันมามองดูมนุษย์ด้วยกัน ก็ทำให้เกิดการแสวงหาความร่วมมือจากเพื่อนมนุษย์ แล้วการร่วมกันแก้ปัญหาในชุมชน เป็นต้น ก็เกิดขึ้น ทำให้เกิดความสัมพันธ์ในชุมชนนั้น และการร่วมกันแก้ปัญหา มนุษย์ก็พัฒนาสังคมหรือชุมชนนั้นให้เดินหน้าไปได้

ถ้าคนไปมัวสนใจกับเทพเจ้า เขาก็ไม่เอาใจใส่ว่าเพื่อนมนุษย์เป็นอย่างไร เพราะว่าความสนใจของเขาอยู่ที่ผลประโยชน์ของตัว หรือในทางลบก็คือภัยอันตรายแก่ตัวเอง ทำอย่างไรฉันจะได้ ฉันจะพ้นภัย ก็มองไปหาเทพเจ้า โดยจุดเน้นอยู่ที่ผลประโยชน์ของตัวเอง ต่อไปก็คิดถึงแต่เรื่องของตัวเอง และอำนาจข้างนอกที่จะมาช่วย เลยไม่เอาใจใส่เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

เมื่อคนใส่ใจดูแลกัน สังคมก็มั่นคงดี
แต่ถ้าคนรอพึ่งเทวดา สังคมจะง่อนแง่นทันที

เป็นอันว่า ที่เราพูดกันไปแล้วในแง่ที่ว่า พระพุทธเจ้าได้ดึงคนจากเทพมาสู่ธรรม ให้หันมามองความจริงในเรื่องของเหตุปัจจัยตามกฎธรรมชาติ และการทำเหตุให้เกิดผลจากการกระทำด้วยตัวเองนั้น อันนั้นเป็นด้านหนึ่ง แต่ยังมีอีกด้านหนึ่งคือ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้คนสนใจเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งก็เป็นการแก้ปัญหาของพราหมณ์อันเดียวกัน รวมอยู่ในคำว่า "**ดึงจากเทพมาสู่ธรรม**" คือ ด้านหนึ่ง ดึงคนให้หันมาสนใจการกระทำของตัวเอง ให้มองดูสิ่งที่ตัวเองจะต้องทำ ให้รับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง และอีกด้านหนึ่ง ดึงคนให้หันมาสนใจที่จะร่วมมือกันในหมู่มนุษย์ ให้หันมามองดูว่าเราจะต้องร่วมกันช่วยกันอย่างไรในการที่จะแก้ไขปัญหา

จะเห็นว่า เริ่มต้น พระพุทธเจ้าก็ทรงให้คนสนใจการมาอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์ที่จุดแรกคือครอบครัว หลักธรรมในพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่เรื่องครอบครัวมาก ตรงนี้เป็นจุดตัดแยกกับศาสนาพราหมณ์ที่ต้นทางเลยทีเดียว

พราหมณ์สอนว่าพระพรหมเป็นเทพยิ่งใหญ่สูงสุด เป็นผู้สร้างโลก สร้างมนุษย์ อะไรๆ ก็มาจากพระพรหม อะไรๆ จะเป็นอย่างไร ก็แล้วแต่พระพรหม แต่พระพุทธเจ้าตรัสว่า "**พรฺหฺ**มาติ **มาตา**ปิตโร" มารดาบิดาเป็นพระพรหม (เป็นผู้สร้างลูก สร้างคน สร้างโลกมนุษย์)

พุทธพจน์นี้มาในพระไตรปิฎกบ่อยทีเดียว *(องฺ.ติก.๒๐/๔๗๐/๑๖๘; องฺ.จตุกฺก.๒๑/๖๓/๙๒; ขุ.อิติ.๒๕/๒๘๖/๓๑๔; ขุ.ชา.๒๘/๑๖๒/๖๖)* ตรัสว่าพ่อแม่เป็นพระพรหมของลูก เป็นบูรพาจารย์คืออาจารย์คนแรก แล้วก็เป็นอาหุไนยบุคคล เป็นผู้ที่ควรแก่ของคำนับ คำนี้ที่จริงเป็นภาษาของพราหมณ์ แปลว่าเป็นผู้ควรแก่เครื่องเซ่น แต่เดิมนั้น เขาให้เซ่นเทวดา แต่พระพุทธเจ้าตรัสว่าพ่อแม่นี่แหละเป็นผู้ควรรับเครื่องเซ่นของลูก นี่คือ พระพุทธเจ้าตรัสเรียกพ่อแม่ใน ๓ สถานะ แล้วก็ตรัสสรุปว่า ในบ้านเรือนครอบครัวใด พ่อแม่ได้รับการบูชา บ้านนั้นครอบครัวนั้น ก็ชื่อว่ามีพระพรหมอยู่ในบ้าน ในครอบครัวใดบ้านใด พ่อแม่ได้รับการบูชา ก็ชื่อว่ามีบูรพาจารย์อยู่ในบ้าน ในบ้านเรือนครอบครัวใด พ่อแม่ได้รับการเคารพยกย่อง ก็ชื่อว่ามีอาหุไนยบุคคลอยู่ในบ้าน คือมีเทวดาอยู่ในบ้านแล้ว

ในพระพุทธศาสนา อาหุไนยบุคคลหมายถึงพระอรหันต์ก็ได้ นี่คือท่านให้ความสำคัญกับเรื่องพ่อแม่มาก ให้ถือพ่อแม่เป็นพระอรหันต์ของลูก อาจเป็นได้ว่า สมัยนั้นคนมักหรือมัวแต่สนใจเทวดา เอาแต่คิดว่าจะเอาอะไรไปเซ่นเทวดา จะเซ่นเทวดาอย่างไร จนกระทั่งไม่ได้ดูแลคนที่เกี่ยวข้องใกล้ชิดว่าเป็นอย่างไร พ่อแม่จะเป็นอย่างไร ลูกเต้าจะเป็นอย่างไร ไม่เอาใจใส่ เพราะฉะนั้น ถึงตรงนี้ พระพุทธเจ้าก็ทรงดึงมา ดึงคนออกจากฐานความเชื่อของเขาเลย จุดที่ทรงเน้น หลักที่ทรงสอนจึงตั้งต้นจากเรื่องของสิ่งที่เขาเคารพนับถือเดิม คือเรื่องของพระพรหม เรื่องของเทวดา โดยดึงโยงมาหาเรื่องของมนุษย์ด้วยกันว่า แทนที่จะไปสนใจเทวดา มัวไปเอาใจใส่เทวดาอย่างนั้น ก็หันมาเอาใจใส่เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน การที่เรามาสนใจเพื่อนมนุษย์นี่แหละ จะทำให้เกิดสังคมที่ดีงาม

การที่มนุษย์พัฒนาตัวเอง ไม่เห็นแก่ตัว มีการเอาใจใส่ มีเมตตากรุณาต่อกัน ช่วยเหลือกันนี้ จะเป็นการช่วยเหลือที่ดีกว่าไปรอเทวดามาช่วย ถ้ามนุษย์ในสังคมนี้ หันมาเอาใจใส่ดูแลกัน หันมาช่วยเหลือกัน จะแก้ปัญหาได้ดีกว่าไปรอเทวดามาแก้

เริ่มต้นก็ตั้งแต่ในครอบครัว คือพ่อแม่ ให้มีความสัมพันธ์และการปฏิบัติต่อกันอย่างถูกต้องดีงามระหว่างพ่อแม่ กับลูก ด้วยความรัก ตั้งแต่เมตตา จนถึงอุเบกขา เมื่อมองกว้างออกไปในเรื่องความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมด จะเห็นชัดในหลักทิศหก ที่พ่อแม่มาเป็นอันดับ ๑ เป็นทิศแรก เรียกว่า “ทิศเบื้องหน้า”

เรื่องก็เป็นการหักแยกออกมาจากพราหมณ์อีกนั่นแหละ คือพราหมณ์สอนให้ไหว้ทิศ แต่พระพุทธเจ้าตรัสว่า แทนที่จะไปไหว้ทิศเหนือ ใต้ หน้า หลัง ก็มาดูว่า ทิศก็คือเพื่อนมนุษย์ที่อยู่ในสถานะต่างๆ ในสังคมนี้ ไหว้ทิศ ก็คือการปฏิบัติหน้าที่ต่อคนเหล่านั้นให้ถูกต้อง เริ่มตั้งแต่พ่อแม่ พร้อมกับไหว้พ่อแม่ ก็คือต้องมีหลักอยู่แล้วว่าพ่อแม่จะทำหน้าที่ต่อลูกอย่างไร จึงเท่ากับบอกไว้ด้วยว่า พ่อแม่มีหน้าที่อย่างนี้ๆ ดังที่เคยพูดไปแล้ว

นอกจากนั้น เมื่อมนุษย์ช่วยเหลือกันดี คนก็จะไม่อ้างว้างว้าเหว่ คนจำนวนไม่น้อยที่ต้องไปหาที่พึ่ง ขอความช่วยเหลือจากภายนอก เช่นจากเทวดา ก็เพราะว่าเขาไม่มีที่พึ่งที่หวังในสังคม ขาดผู้ช่วยเหลือ จนถึงขั้นอับจน เหมือนถูกบีบให้ต้องไปหาอำนาจภายนอกเป็นที่พึ่ง ก็จึงไปหาสิ่งลึกลับ ไสยศาสตร์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทพเจ้า อย่างน้อยก็ช่วยในทางจิตใจ ดังนั้น ถ้ามนุษย์ช่วยเหลือกันดี *หนึ่ง* ก็จะช่วยเหลือกันได้ดีมาก เป็นการช่วยเหลือที่ตรงเรื่อง ช่วยกันได้จริง ปรากฏชัดออกมา ว่าไปตามเหตุตามผล อยู่กันเป็นสังคมที่ร่มเย็นสงบสุข แล้ว *สอง* ก็ทำให้คนในสังคมนั้น ไม่ต้องอ้างว้าง ไม่ต้องเที่ยวไปหาที่พึ่งภายนอก อยู่กับความมืดมัวสลัวเลือนราง เป็นอันว่า พระพุทธเจ้าทรงเน้นเรื่องนี้

แล้วก็อย่างที่ได้เคยพูดไว้ พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงให้ไปลบหลู่ดูหมิ่นพวกเทวดาอะไร เพียงแต่ทรงให้มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันกับเทวดา เช่น ให้มีเมตตาต่อเทวดา เวลาทำบุญ ก็อุทิศส่วนกุศลไปให้ท่าน ไม่ได้ปฏิเสธท่าน และก็ไม่ได้ลบหลู่ แต่ให้มีความสัมพันธ์ที่ถูกต้อง ต่างคนต่างอยู่ให้ดีอย่างเป็นมิตรมีไมตรีต่อกัน แต่ไม่ไปหวังพึ่ง ไม่รอความช่วยเหลือ โดยถือหลักตามธรรมดาว่า เทวดาดีที่มีคุณธรรม ควรมาช่วยเหลือมนุษย์ด้วยคุณธรรมของท่านเอง โดยไม่ต้องรอให้ใครไปเซ่นไหว้อ้อนวอน

อย่างที่เคยพูดไปแล้ว ถ้าคนไปถวายเครื่องเซ่น อ้อนวอน เทวดาจึงจะช่วย ก็กลายเป็นว่า คนอ้อนวอน ก็ช่วย คนไม่อ้อนวอน ก็ไม่ช่วย โดยไม่คำนึงถึงความดีความชั่ว แทนที่ว่าคนดีมีความเดือดร้อน ควรจะช่วย ก็ไม่ช่วย แต่รอเครื่องเซ่น คนทำความชั่วมาเซ่นไหว้ ก็ไปช่วย อย่างนี้ก็วิปลาสหมด เสียหลักจริยธรรม ศีลธรรมเคลื่อนคลาด จะเป็นเทวดาที่ดีได้อย่างไร

อย่างที่เล่าเมื่อเช้านี้ว่า เทวดาโดยทั่วไปนับว่าดี มีมาตรฐาน พวกเทวดาชั้นดาวดึงส์ ซึ่งมีพระอินทร์เป็นจอมเทพ มีการประชุมกันในเทวสภา ในวันพระ ๑๕ ค่ำ ในระหว่างนั้น พวกเทวดาชั้นจาตุมหาราช ซึ่งเป็นบริวารของเทวดาชั้นดาวดึงส์ ก็จะไปสำรวจดูว่า คนประพฤติดี อยู่ในศีลในธรรมกันไหม แล้วก็มารายงานต่อเทวสภา นี่ก็เป็นเรื่องของการที่เทวดาเอาใจใส่เรื่องความดีความชั่ว ไม่ใช่ไปเอาใจใส่วุ่นวายอยู่กับเครื่องเซ่น หรือการอ้อนวอน

ส่วนในฝ่ายของมนุษย์ ก็อย่างที่ว่าแล้ว เทวดาที่มีความดี ก็จะมาช่วยโดยไม่ต้องไปขอร้อง เหมือนอย่างนางมณีเมขลาในเรื่องมหาชนก หรืออย่างในเรื่องพระอินทร์ ตามหลักพุทธศาสนา เมื่อใดมนุษย์ที่ดีมีความเดือดร้อน อาสน์ของพระอินทร์จะกระด้างดั่งศิลา ทำให้พระอินทร์ประหลาดใจว่าอะไรกัน เกิดเหตุอะไรขึ้น ก็สอดส่องทิพยเนตรดูเหตุภัย ดังตัวอย่างเรื่องที่ว่าทรงแจ้งใจในนางรจนา จะต้องมาช่วย

นี้เป็นความสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์กับเทวดาด้วยความดี แต่คนอ่านวรรณคดีมักไม่ได้แยกว่าความสัมพันธ์แนวพุทธกับแนวพราหมณ์ต่างกันอย่างไร ย้ำว่า ตามแนวพุทธ มนุษย์ไม่ได้ไปขอ แต่มนุษย์ทำความดีตามหน้าที่ของตัวเอง เทวดาเมื่อเห็นคุณค่าความดีของมนุษย์ จะช่วย ก็มาช่วยด้วยคุณธรรมของตัวเทวดาเอง

เลิกยุ่งกับไฟบูชายัญ หันมาดูแลคนที่อยู่ร่วมกันในสังคม เริ่มที่ครอบครัว

มนุษย์ที่เอาใจใส่ดูแลหมู่มนุษย์ด้วยกันเอง เอาใจใส่แก้ไขปัญหาสังคมของตนและอยู่กันดี ไม่วิบัติคลาดเคลื่อนไปนั้น ก็เอาใจใส่กันตั้งแต่ในครอบครัว เริ่มที่พ่อแม่กับลูก ตามหลักนี้ก็จะเล่าเรื่องในพระสูตรให้ฟังสักตัวอย่างหนึ่ง ให้เห็นสภาพภูมิหลังของสังคมอินเดีย แล้วก็มาดูว่า จากภูมิหลังนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนให้คนประพฤติปฏิบัติอย่างไร เป็นเรื่องของข้อปฏิบัติทางสังคม

อย่างที่ว่าแล้ว ในสังคมอินเดีย เขานับถือเทวดา โดยมีความสัมพันธ์แบบเซ่นสรวงอ้อนวอน ขอความช่วยเหลือ จึงมีพิธีบูชายัญเกิดขึ้น ตรงนี้ก็จะเล่าเรื่องการบูชายัญอีกครั้ง

ครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่พระเชตวัน เมืองสาวัตถี คราวนั้น พราหมณ์คนหนึ่ง ชื่ออุคคตสรีรพราหมณ์ จะประกอบพิธีบูชายัญ ก็ให้จับเอาโคผู้ห้าร้อย ลูกโคผู้ห้าร้อย ลูกโคเมียห้าร้อย (โคเมียไม่ถูกจับมา แสดงว่า โคเมียสำคัญ เพราะเมืองอินเดียนี้กินนมวัว ต้องเว้นโคเมีย กลัวว่าเดี๋ยวจะไม่มีกิน) แล้วก็แพะห้าร้อย แกะห้าร้อย ให้จับมาผูกหลักไว้ เสร็จแล้วแกนึกอย่างไรไม่รู้ ก็ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า คงได้ยินกิตติศัพท์ว่าพระพุทธเจ้าเป็นที่นับถือแม้แต่ของพระเจ้าแผ่นดิน คือพระเจ้าปเสนทิโกศล และแกก็ทราบว่าพระพุทธเจ้าทรงรู้เรื่องของพราหมณ์ด้วย ก็เป็นอันว่าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า

ขอแทรกนิดหนึ่งว่า พระพุทธเจ้าทรงออกบวชจากวรรณะกษัตริย์ อันนี้ก็เป็นข้อดีอย่างหนึ่ง เพราะว่าเป็นคนตระกูลสูง พวกพราหมณ์นี่ถือตัวว่าเกิดในตระกูลสูง ถ้าใครมาจากวรรณะต่ำ ตามปกติเขาต้องดูถูก ถ้าพระพุทธเจ้ามาจากตระกูลต่ำ จะประกาศพระศาสนาได้ยาก แต่พระพุทธเจ้าทรงมาจากตระกูลสูง พระองค์มีความรู้ในเรื่องของพราหมณ์เป็นอย่างดี เพราะฉะนั้นพราหมณ์ก็ยอมรับสถานะของพระพุทธเจ้า เขาก็ไปเฝ้า

พอไปเฝ้า ทักทายปราศรัยกันแล้ว อุคคตสรีรพราหมณ์ก็ทูลว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาว่า การก่อไฟบูชายัญและการยกเสาบูชายัญขึ้นตั้งนี้ มีผลมีอานิสงส์มาก คือพราหมณ์เขาถือเป็นเรื่องสำคัญ การบูชายัญก็ต้องมีการก่อไฟ แล้วก็ต้องยกเสาบูชายัญขึ้นตั้งสำหรับผูกสัตว์ที่จะฆ่า เสาหลักบูชายัญจึงสำคัญมาก ถือว่าเป็นส่วนสำคัญของการบูชายัญ

พระพุทธเจ้าก็ตรัสรับว่า เราก็ได้ฟังมาว่า การก่อไฟบูชายัญ และการยกเสาบูชายัญขึ้นตั้งนี้ มีอานิสงส์มาก พราหมณ์ก็เอาอีก ข้าพเจ้าได้สดับมาว่า การก่อไฟบูชายัญ และการยกเสาบูชายัญขึ้นตั้ง มีผลมีอานิสงส์มาก พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า เราก็ได้ยินมาเหมือนกันว่า การก่อไฟบูชายัญ และการยกเสาบูชายัญขึ้นตั้ง มีผลมากมีอานิสงส์มาก เอาอีกแล้ว พระพุทธเจ้าก็ตรัสอยู่แค่เท่ากัน พราหมณ์ก็เอาอีก เราได้สดับมาว่า การก่อไฟบูชายัญ และการยกเสาบูชายัญขึ้นตั้ง มีผลมีอานิสงส์มาก พระพุทธเจ้าก็ตรัสครั้งที่สามอีก เราก็ได้ยินมาเหมือนกันว่า การก่อไฟบูชายัญ ยกเสาบูชายัญขึ้นตั้ง มีผลมีอานิสงส์มาก

สามครั้งแล้วนะ ถึงตอนนี้ พระอานนท์ซึ่งอยู่ใกล้ๆ ก็แทรกเข้ามาบอกพราหมณ์ว่า ท่านอย่าถามพระพุทธเจ้าอย่างนี้สิ ท่านควรจะถามว่า ข้าพเจ้ากำลังก่อไฟบูชายัญ ยกเสาบูชายัญขึ้นตั้ง ท่านมีอะไรแนะนำข้าพเจ้าบ้าง ท่านควรจะพูดอย่างนี้ พระอานนท์คล้ายจะบอกว่า พราหมณ์ไม่ได้ให้โอกาสโดยแสดงว่าอยากจะฟังพระพุทธเจ้า ว่ามีความคิดเห็นอย่างไร มีข้อแนะนำอย่างไร คล้ายๆ ว่า ตามธรรมดาของพราหมณ์ ย่อมถือตัวว่าเป็นผู้รู้ดีในเรื่องการบูชายัญ ใครจะมาสอน ทีนี้ถ้าไม่ถวายโอกาสแก่พระพุทธเจ้า พระองค์ก็ทรงให้เกียรติว่าเขาเป็นพราหมณ์ เพราะฉะนั้น พอเขาพูดมาว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ พระพุทธเจ้าก็ตรัสรับแค่ว่าเราก็ได้สดับมาว่าอย่างนั้นเหมือนกัน

ทีนี้ เมื่อพระอานนท์บอกว่า ท่านควรจะพูดอย่างนี้สิว่า ข้าพเจ้ากำลังจะก่อไฟบูชายัญ ยกเสาบูชายัญขึ้นตั้งแล้ว ท่านมีอะไรแนะนำข้าพเจ้าบ้างล่ะ พราหมณ์ก็เลยเอาตามพระอานนท์ พอพราหมณ์กราบทูลว่าอย่างนั้น พระพุทธเจ้าก็ตรัสบอกว่า คนที่ก่อไฟบูชายัญ ยกเสาบูชายัญขึ้นตั้งนั้น เขายกศาสตราขึ้นเงื้อ ๓ ศาสตราแล้ว อะไรบ้าง *หนึ่ง* ศาสตราทางใจ *สอง* ศาสตราทางวาจา *สาม* ศาสตราทางกาย

ศาสตราคืออะไร ก็คือมีดที่จะใช้ฆ่า แล้วก็ตรัสขยายความว่า ที่ว่ายกมีดหรือศาสตราทางใจขึ้นเงื้อแล้ว ก็คือ เขาคิดแล้วว่าเราจะต้องฆ่าวัวเท่านี้ ฆ่าแพะเท่านี้ ฆ่าแกะเท่านี้ ตั้งใจแล้ว พอตั้งใจอย่างนั้น มันก็เป็นบาปแล้ว เป็นอกุศลแล้ว ตัวบอกว่าจะทำกุศลจะได้บุญ แต่นี่มันได้อกุศลทั้งนั้น บอกว่าจะได้สุข แต่นี่มันทุกข์เกิดขึ้นแล้ว *หนึ่ง* แล้วนะ

สอง ก็ยกศาสตราทางวาจาขึ้นเงื้อ ศาสตราทางวาจาคืออะไร คือ พอก่อไฟบูชายัญ ยกเสาบูชายัญขึ้นตั้ง ก็ต้องใช้วาจาออกคำสั่งว่า เจ้าจงไปเอาสัตว์นั้นมามัด จะฆ่าสัตว์พวกนี้เท่านี้ๆ นี่คือเงื้อศาสตราทางวาจาขึ้นแล้ว บอกว่าจะทำกุศล แต่นี่คือทำอกุศลแล้ว บอกว่าจะสร้างความสุข แต่นี่มันสร้างทุกข์ชัดๆ แล้ว*สาม* เงื้อศาสตราทางกาย คืออะไร ก็คือท่านต้องลงมือ ผู้ที่ประกอบพิธีบูชายัญ เขาคงบัญญัติว่าต้องลงมือเองก่อน แล้วคนอื่นจึงทำ ท่านได้ลงมือฆ่าสัตว์ ฆ่าแพะ ฆ่าแกะ ฆ่าโค นี้คือ บอกว่าจะทำกุศล แต่ทำอกุศลชัดๆ แล้วบอกว่าจะสร้างความสุข ก็มีแต่ความทุกข์ขึ้นมาทั้งนั้น

นี่แหละ พระพุทธเจ้าตรัสถึงศาสตราคือมีดพิธีบูชายัญแล้ว ทีนี้ การบูชายัญนั้นสำคัญที่ไฟ ซึ่งนับว่าเป็นหัวใจของพิธีบูชายัญเลยทีเดียว ในฐานะเป็นเทพเจ้าผู้รับสังเวยมีนามว่า พระ**อัคนี** เรียกเป็นภาษาบาลีว่า อัคคิ เรียกให้สะดวกปากไทยว่า “อัคคี”

เขาพูดถึงไฟ โดยใจมุ่งไปที่ไฟบูชายัญ แต่พระพุทธเจ้าตรัสบอกว่าไฟ คืออัคนีหรืออัคคีนั้น มีอยู่ในใจของคนที่บูชายัญก่อนแล้ว มี ๓ กอง ทีนี้ ถ้ามีไฟ ๓ กองนั้นอยู่ในใจ มันก็มีผลที่เป็นทุกข์ มันจะมีผลดีไปได้อย่างไร แล้วคนจะไปเกิดในสวรรค์ได้อย่างไร ก็ต้องไปนรกสิ

ไฟที่ก่อโทษทุกข์ความเดือดร้อน มากับความทุจริต มีอะไรบ้าง *หนึ่ง* ไฟราคะ/ราคัคคิ *สอง* ไฟโทสะ/โทสัคคิ *สาม* ไฟโมหะ/โมหัคคิ นี่พระพุทธเจ้ายกเอาเรื่องไฟมาตรัสแล้วเขาบอกว่าก่อไฟบูชายัญ มันก็คือในใจของเขานั้น ก่อไฟราคะ โทสะ โมหะ เขาต้องการผลประโยชน์ นี่คือไฟราคะ/โลภะ อยากได้ผลประโยชน์เพื่อตัวเอง ไฟโทสะ มีใจคิดประทุษร้าย เช่นจะฆ่าจะทำลายชีวิตสัตว์ แล้วก็ไฟโมหะ ลุ่มหลงอยู่กับความเชื่อและความยึดถือมีทิฐิที่ผิด หลงพล่าน นี่คือก่อไฟราคะ โทสะ โมหะ ที่เป็นเหตุให้ประกอบการทุจริต ไม่ใช่ประกอบการสุจริต

ไฟบูชายัญของพราหมณ์นั้น มี ๓ อย่าง คือ

๑. คารหปัตยัคนี เป็นคำสันสกฤต เทียบเป็นคำบาลีว่า คหปตัคคิ แปลว่าไฟคฤหบดี หรือไฟเจ้าบ้าน คือ พวกพราหมณ์ถือกันมาว่า ในตระกูล ในแต่ละครอบครัวต้องมีไฟประจำบ้านไว้ ซึ่งเจ้าบ้านต้องรับผิดชอบ ต้องจุดไฟนี้บูชาและเลี้ยงไว้ไม่ให้ดับเลย จากพ่อ ส่งต่อให้ลูก ลูกก็ต้องเก็บรักษาไว้ เพราะตัวเองสืบตระกูล แล้วพอถึงลูกของตัวเองบ้าง ก็ส่งต่อให้ลูก ไฟนี้เขาถือเป็นสำคัญนัก ต้องเก็บรักษาไว้ บูชาต่อเนื่องไปตลอด

๒. อาหวนียัคนี ไฟรับเครื่องเซ่น คือ ตอนนี้จะบูชายัญ ก็ต้องต่อไฟจากไฟที่หนึ่ง (คารหปัตยัคนี) ที่จุดประจำบ้านนั้น ต่อออกไปเป็นไฟรับเครื่องเซ่น ตั้งไว้ทางขวาของคารหปัตยัคนี

ในพิธีบูชายัญใหญ่ๆ ก็ต้องจัดที่เป็นบริเวณกว้างขวางขนาดที่ว่าจะผูกสัตว์ตั้งกี่ร้อยๆ อย่างที่ว่าเมื่อกี้ ลองคิดดูเอง วัวผู้ห้าร้อย ลูกวัวผู้ห้าร้อย ลูกวัวเมียห้าร้อย แพะห้าร้อย แกะห้าร้อย นี่สองพันห้าร้อยตัวแล้ว ลองคิดดูสิ ต้องใช้บริเวณเท่าไร แล้วยังมีของตกแต่งอะไรต่างๆ ใช้บริเวณอีกเยอะแยะ ก็ต้องมีแท่นบูชายัญ

๓. ทักษิณาคนี ไฟกองทิศใต้ อันนี้ถือว่าเป็นกองสำคัญ ทักษิณ แปลว่าใต้ หรือด้านขวา คำว่าใต้ของอินเดียนี่ ใช้คำว่าทักษิณ ซึ่งแปลว่าขวา คือ เวลาเทียบทิศนี่ เขาหันหน้าไปทางทิศตะวันออก มือขวาก็กางไปทิศใต้ อินเดียนับถือข้างขวา เอาขวาเป็นสำคัญ แสดงถึงความเคารพ คำว่า "ประทักษิณ" เคยได้ยินใช่ไหม ประทักษิณคือเอาขวาให้ ขวานี่สำคัญ หมายความว่าแสดงความเคารพ

เอาละ ขวาก็อยู่ทิศใต้ ก็เอาไฟบูชายัญสำคัญ สำหรับรับเครื่องสังเวยที่อุทิศให้แก่ผีปีศาจและบุรพบิดา จัดตั้งไว้ทางทิศใต้ของแท่นบูชายัญ เรียกว่า ทักษิณาคนี รวมเป็นไฟสำคัญของพราหมณ์ ๓ กองนี้ คือ *หนึ่ง* คารหปัตยัคนี *สอง* อาหวนียัคนี *สาม* ทักษิณาคนี

เป็นอันว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่อง "ไฟสาม" ๒ ชุด แล้วพระองค์ก็ตรัสต่อไปว่า

ไฟสามกอง ชุดที่ ๑ ต้องกำจัด ต้องดับเสีย ได้แก่ *หนึ่ง* ราคัคคิ ไฟราคะ *สอง* โทสัคคิ ไฟโทสะ และ*สาม* โมหัคคิ ไฟโมหะ

ส่วน ***ไฟสามกอง*** ชุดที่ ๒ พึงบริหาร พึงบำรุง พึงบูชาให้ดี ไฟสามกองชุดหลังนี้ พระพุทธเจ้าทรงใช้ศัพท์ของพราหมณ์ ซึ่งเราเขียนเป็นภาษาบาลีว่า *หนึ่ง* อาหุไนยัคคิ (เทียบ อาหวนียัคนี) *สอง* คหปตัคคิ (เทียบ คารหปตัคยัคนี) *สาม* ทักขิไณยัคคิ (เทียบ ทักษิณาคนี) ศัพท์เกือบเหมือนกันเลย เปลี่ยนภาษา โดยตัวศัพท์เกือบตรงกัน แต่ต้องเข้าใจว่า เป็นการเลียนศัพท์หรือเลียนคำเลียนเสียงเท่านั้น ส่วนความหมายนั้นไปคนละเรื่องเลย คือ พระพุทธเจ้าทรงนำเอาศัพท์ของพราหมณ์มาตั้งเทียบ แต่ทรงนำความหมายใหม่มาให้

ทรงนำความหมายใหม่มาให้ เปลี่ยนไปอย่างไร? พระพุทธเจ้าตรัสว่า ไฟสามกองนี้พึงบำรุงรักษาดูแลให้ดี

ของพราหมณ์เขาว่า คารหปตัคยัคนี ไฟเจ้าบ้าน ประจำเรือน เป็นอันที่*หนึ่ง* เพราะเป็นไฟที่อยู่ประจำ เป็นตัวตั้ง แล้วก็มาจุดไปเป็น*สอง* อาหวนียัคนี ไฟรับเครื่องเซ่น แล้วก็จุดกองสำคัญทางทิศใต้ของแท่นบูชายัญ เป็นที่*สาม* คือ ทักษิณาคนี

แต่ของพระพุทธเจ้าว่า *หนึ่ง* ***อาหุไนยัคคิ*** ไฟที่ควรรับเครื่องเซ่น เอาละนะ ไฟที่ควรรับของบูชา ได้แก่ พ่อแม่ ซึ่งเราควรจะบำรุงรักษาให้ดี พ่อแม่เป็นไฟ ถ้าเราไม่ดูแลรักษาให้ดี ก็เป็นเหมือนไฟเผาลนตัวเรา ทำให้เดือดร้อน หมายถึงว่า ถ้าไม่บำรุงดูแลให้ดี ก็เหมือนไฟที่เป็นโทษแก่ตัวเอง แต่เมื่อบำรุงดูแลให้ดี ก็เป็นคุณแก่ตนเอง เป็นบุญให้เกิดอานิสงส์มาก หนึ่งแล้วนะ อาหุไนยัคคิ ได้แก่ พ่อแม่

สอง ***คหปตัคคิ*** ไฟของพ่อบ้านแม่เรือน ได้แก่ คนในครอบครัวที่เจ้าบ้านรับผิดชอบ คือ หนึ่ง บุตร สอง ภรรยา แล้วก็สาม คนรับใช้ คนงาน ซึ่งพ่อบ้านจะต้องเอาใจใส่บำรุงรักษาให้เขาอยู่ดีมีความสุข นี่เห็นไหม ต้องเริ่มในครอบครัวนี่แหละ ตั้งแต่พ่อแม่ ไปถึงลูกเมีย และคนในครอบครัว ต้องดูแลให้ดี สองแล้วนะ

สาม ***ทักขิไณยัคคิ*** แปลว่า ไฟที่ควรแก่ทักษิณา แต่ในข้อนี้ อันเดิมของพราหมณ์ใช้ภาษาสันสกฤตเป็น ทักษิณาคนี คือไฟด้านทักษิณ ถ้าตรงกับบาลีตามนั้น ก็คือ ทักขิณ + อัคคิ = ทักขิณัคคิ ที่แปลว่า ไฟด้านขวา แต่คราวนี้ ของบาลีเปลี่ยนไปเป็น ทักขิไณย + อัคคิ = ทักขิไณยัคคิ แปลว่า ไฟที่ควรแก่ทักษิณา ไม่ใช่แปลว่าไฟทางทิศใต้เสียแล้ว แต่แปลว่า ไฟที่ควรแก่ทักษิณา คำว่า “ทักษิณา” นี้ หมายถึงสิ่งที่ถวายหรือมอบให้เพื่อบูชาคุณความดี ด้วยความเชื่อเหตุปัจจัยในเรื่องเจตนาเกี่ยวกับการทำกรรม

ทักขิไณย ผู้ที่ควรรับทักษิณานี้ คือใคร ก็คือสมณพราหมณ์ หมายถึงพระสงฆ์ที่ประพฤติดีปฏิบัติชอบ ไม่ประมาทไม่มัวเมา คือท่านผู้ดำรงศีลดำรงธรรมของสังคมนั่นเอง ซึ่งทุกคนจะต้องช่วยกันรับผิดชอบ ที่จะให้มีคนประเภทนี้อยู่ในสังคม เมื่อเราจะช่วยกันทำให้ธรรมดำรงอยู่ในสังคม ก็ต้องไปบำรุงรักษาคนที่ดำรงธรรมของสังคมไว้

เป็นอันว่า ไฟสามกองที่จะต้องบำรุงรักษานี้ พระพุทธเจ้าตรัสใหม่ ทรงเปลี่ยนไปหมด คำพูดดูเหมือนคล้ายๆ กัน แต่พ้นออกไปเลยจากไฟบูชายัญ

แค่เรื่องไฟ เรื่องอัคนี เรื่องอัคคีนี่ ก็เห็นชัดแล้วว่า พระพุทธเจ้าทรงเปลี่ยนต่างไปจากของพราหมณ์อย่างไร พวกพราหมณ์นั้นเขาเตรียมตัวก่อไฟ เพื่อจะไปสังเวยเทพเจ้า แต่พระพุทธเจ้าตรัสบอกว่า นี่คุณมาดูนะ ในตัวคุณเองมีไฟอะไรที่ควรจะต้องดับไปเสียก่อน ส่วนข้างนอกก็มีไฟที่ควรจะบำรุงรักษาดูแลไว้ไม่ให้ดับ นี่ก็คือคนที่จะต้องเอาใจใส่กันให้ดี เป็นเรื่องของคนที่อยู่ร่วมกันในสังคมนี้ ที่จะดูแลเอาใจใส่รับผิดชอบคนที่อยู่ร่วมกันนั้นให้ดี ไม่ต้องไปมัวคิดวุ่นวายเอาแต่จะถวายเครื่องเซ่นสังเวยเทพเจ้าอัคนี หรือเทวดาองค์ไหนๆ

ครบหมดนั่นแล้ว ก็ถึงไฟสุดท้าย ท่านเรียกว่า ไฟที่ ๗ คือ ไฟใช้งาน สมัยก่อนนี้เรียกว่า กัฏฐัคคิ แปลว่า ไฟเกิดจากไม้ พูดง่ายๆ ว่า ไฟไม้ ไฟถ่าน เพราะแต่ก่อนนี้ก่อไฟใช้ไม้ ไฟที่ ๗ นี่เอาไว้ใช้ประโยชน์ เช่น หุงข้าว ต้มแกง ต้องจุด ต้องดับ ต้องระวัง เก็บงำให้ดี

เป็นอันว่า ไฟสามอย่าง ชุดแรกควรดับเสีย ไม่ควรข้องแวะ ไฟสามอย่าง ชุดที่สองควรบำรุงให้ดี ควรเคารพ นับถือ บูชา บริหารให้เป็นสุข ส่วนไฟที่ ๗ พึงก่อ-ดู-ดับ-เก็บตามกาลอันควร

ชาวพุทธตื่นรู้ด้วยปัญญา เลิกกวนเทวดา ชวนคนใช้ปัญญามาช่วยกัน

ที่ว่ามานั้น คือคำสอนที่ทำให้มองเห็นถึงการที่พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นแล้ว ได้ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร พระพุทธศาสนามีท่าทีต่อเรื่องราวความเชื่อถือการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคมยุคนั้นอย่างไร และเราก็จะได้เห็นคำสอนอย่างนี้ ที่กระจายอยู่ในพระไตรปิฎก ซึ่งถ้าไม่สังเกต ก็จะผ่านไปเสียเฉยๆ ผมจึงยกมาเป็นตัวอย่างให้เห็นว่า นี่แหละ พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนไว้นะ

ฉะนั้น ในปัจจุบันนี้ ถ้าเราตั้งใจเอาธรรมของพระพุทธเจ้ามาใช้ ก็จะช่วยชีวิตและแก้ไขปัญหาสังคมได้ แต่ในสังคมไทยปัจจุบันนี้ คนบอกว่านับถือพระพุทธศาสนา แต่จะเห็นว่าเขาไม่ได้จับหลักการเหล่านี้เลย เขามัวแต่มองออกไปข้างนอก ออกไปควานหาความช่วยเหลือ หาที่พึ่งอะไรต่างๆ ภายนอก จนกระทั่งเป็นอย่างที่ว่าเมื่อกี้ คือ มนุษย์ก็เลยไม่เอาใจใส่กัน ไม่แสวงหาความร่วมมือกัน ไม่ร่วมกันแก้ปัญหา ในแง่ของตนเอง ก็ไม่ได้คิดว่าตัวจะต้องทำอะไร จะต้องพัฒนาตัวเองอย่างไร และในแง่สังคม ก็ไม่มาร่วมมือกันแก้ปัญหา มัวแต่ไปแสวงหาความช่วยเหลือจากอำนาจเร้นลับดลบันดาล กลายเป็นแบบเดียวกับศาสนาพราหมณ์ในสมัยก่อน ออกจากพุทธ กลับไปเข้าทางของพราหมณ์

ทั้งที่พระพุทธเจ้าทรงพยายามสอนนักสอนหนา ชาวพุทธไทยก็ทำท่าจะไปเป็นแบบเมืองอินเดียโบราณ ที่คิดแต่ว่าจะเซ่นสรวงอ้อนวอนเทพเทวาให้มาช่วย

ที่จริง ในเรื่องนี้ พระพุทธศาสนาได้ช่วยอินเดียมามาก อย่างที่เล่าเมื่อเช้านี้ คนหันออกมา เลิกเซ่นสรวงเทวดา เลิกบูชายัญ พระเจ้าอโศกนั้น ถึงกับประกาศไว้ในศิลาจารึกห้ามฆ่าสัตว์บูชายัญ จนกระทั่งทำให้พวกพราหมณ์พากันเดือดร้อนนักหนา แล้วก็สร้างเป็นเรื่องเป็นราวขึ้นมา ดังที่เราได้เห็นเรื่องราวที่เขาเล่าฟ้องตัวเองไว้ ในตำนานที่เขาเอาพระพุทธเจ้าไปเป็นนารายณ์อวตารบ้าง เอาคนของเขามาเป็นศิวอวตารบ้าง

พวกพราหมณ์ทำเรื่องเล่าไว้ ซึ่งแสดงว่าพระพุทธศาสนาได้รุ่งเรืองมากในอินเดียแล้วเกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมอย่างขนานใหญ่ ดังเรื่องที่เขาบอกว่า เทวดาทั้งหลายพากันเดือดร้อน ไปหาพระศิวะ ไปหาพระนารายณ์กัน ตำนานที่เล่าว่าไปหาพระศิวะก็บอกว่า เหล่าเทวดาร้องทุกข์ว่า เวลานี้ มนุษย์ทั้งหลายพากันไปเชื่อพวกคนนอก ถูกหลอกลวงเอาไป ให้เลิกนับถือพระเวท ไม่มีคนบูชายัญ เทวดาไม่ได้รับเครื่องเซ่น ไม่ได้รับของสังเวยพากันอดอยาก เดือดร้อนไปตามๆ กัน แย่แล้ว ขอให้พระศิวะคือพระอิศวรช่วยด้วย พระศิวะก็เลยต้องอวตารลงมาเพื่อกำจัดพระพุทธศาสนา คติศิวอวตารก็มีด้วยในฝ่ายของฮินดูนิกายไศวะ (พวกนับถือพระศิวะ) แต่เราได้ยินคตินารายณ์อวตาร ซึ่งมีมาก่อน

ฝ่ายพวกไวษณพ คือพวกที่นับถือพระนารายณ์ หรือวิษณุ ก็อยากกำจัดพระพุทธศาสนา และได้ลงมือก่อน โดยพัฒนาแนวคิดแต่งเป็นเรื่องขึ้นมา เอาพระพุทธเจ้าเป็นนารายณ์อวตาร

เรื่องก็มีมาว่า พระวิษณุนั้นจะช่วยเทวดาทั้งหลาย เพราะว่าเทวดาเดือดร้อนกันนัก เนื่องจากพวกอสูรมีฤทธิ์ขึ้นมามากแล้ว ปราบไม่ไหว โดยที่ว่าพวกอสูรนั้นมารู้พระเวทด้วย แล้วก็บูชายัญได้ นี่เป็นเรื่องของฝ่ายนับถือพระวิษณุหรือนารายณ์ว่านะ ทีนี้ เพื่อจะให้เทวดาปราบอสูรได้ ก็ต้องไปทำลายฤทธานุภาพของอสูร แล้วจะทำได้อย่างไรล่ะ พระวิษณุซึ่งเป็นเทพเจ้าใหญ่ ก็เลยต้องลงมาเกิดในโลกมนุษย์ โดยอวตารลงมาเป็นพระพุทธเจ้า แล้วไปสอนหลอกพวกอสูร ให้เลิกนับถือพระเวท ให้เลิกบูชายัญ แล้วอสูรก็จะหมดฤทธิ์ ทีนี้เทวดาก็จะปราบอสูรได้

นี้คือเรื่องพระพุทธเจ้าเป็นนารายณ์อวตารลงมาเกิด แล้วก็จะมีอวตารปางสุดท้ายตามมาอีก พระพุทธเจ้าเป็นอวตารปางที่ ๙ ตามลัทธิของพราหมณ์ เรียกว่าพุทธาวตาร แล้วก็จะมีอวตารปางที่ ๑๐ เรียกว่า กัลกยาวตาร โดยพระนารายณ์จะลงมาอุบัติเป็นนายกัลกี แล้วกัลกีนี่ก็จะมาปราบบรรดาเหล่ามนุษย์ที่พระพุทธเจ้ามาหลอกไว้ ซึ่งไปเป็นอสูรแล้ว กัลกีจะมาจัดการฆ่าให้หมดสิ้น นี้อาจจะใช้เป็นข้ออ้างของพวกพราหมณ์ระยะหลังก็ได้ ในการที่จะกำจัดพระพุทธศาสนา ก็ต้องค้นเรื่องประวัติศาสตร์กันต่อไป

เรื่องที่ว่านี้มาในคัมภีร์ปุราณะ ซึ่งเกิดขึ้นหลังพุทธกาลประมาณพันปี เป็นต้นมา คัมภีร์ปุราณะมีทั้งหมด ๑๘ คัมภีร์ด้วยกัน เป็นของนิกายนับถือพระวิษณุ ๖ คัมภีร์ ของนิกายนับถือพระศิวะ ๖ คัมภีร์ ของนิกายนับถือพระพรหม ๖ คัมภีร์ คือพราหมณ์ในยุคฮินดูนี้ มีเทพเจ้าใหญ่อยู่ ๓ องค์ (พระวิษณุ/นารายณ์ พระศิวะ/อิศวร และพระพรหม ที่ตกอันดับลงมาเป็นที่ ๓) พวกที่นับถือก็แยกกันไปเป็นนิกายนั้นๆ

วิษณุปุราณะนี้ เป็นคัมภีร์แรกที่กล่าวถึงพระพุทธเจ้าเป็นอวตาร แล้วก็เล่าอย่างที่ว่าเมื่อกี้ แล้วก็มีปุราณะอื่น อย่างภาควตปุราณะ ก็ว่าไว้ยิ่งชัดขึ้นไปอีก ทีนี้ ต่อมาตอนหลัง พวกนับถือพระศิวะ ก็เลยสร้างเรื่องขึ้นมาบ้าง พวกนี้ก็จะตีพระวิษณุด้วย เพราะว่าเป็นพราหมณ์ด้วยกัน แต่ไม่ถูกกัน ก็แต่งเรื่องเอามาลงไว้ในคัมภีร์นี้ชื่อว่า *ศังกรทิควิชยะ* บอกว่า พระวิษณุนี่ไปหลอกคนไว้ นี่คือเขาจะกำจัดพุทธด้วย และตีพวกวิษณุด้วย ก็บอกว่า วิษณุนี่อวตารลงมาเป็นพระพุทธเจ้า แล้วไปเที่ยวหลอกคนไว้ ไปสอนให้คนเลิกนับถือพระเวท และเลิกบูชายัญ เวลานี้ พวกนับถือผิดอย่างนี้เต็มทั่วแผ่นดินหมด เทวดาแย่แล้วก็มาร้องทุกข์กับพระศิวะ อย่างที่ได้เล่าแล้วเมื่อกี้

เมื่อเหล่าเทวดาร้องทุกข์อย่างนี้ จะทำอย่างไร เทวดาเป็นลูกน้อง พระศิวะก็ต้องช่วยเทวดา เมื่อพวกมนุษย์ไปเชื่อพระพุทธเจ้าแล้ว พากันนับถือผิดกันหมดทั่วเต็มแผ่นดิน แทบไม่มีคนบูชายัญแล้ว เทวดาไม่ได้รับเครื่องเซ่นสังเวย พระศิวะจะช่วยเทวดา ก็เลยต้องอวตารลงมาเป็น***ศังกราจารย์*** เพื่อกำจัดพระพุทธศาสนา เมื่อ พ.ศ. ประมาณ ๑๓๐๐ นี่เป็นเรื่องของฝ่ายไศวะ

เรื่องอวตารที่เขาแต่งกันขึ้นมานี้ ไม่ว่าจะของพราหมณ์ของฮินดูพวกไหน จะเป็นฝ่ายศิวะ หรือฝ่ายวิษณุ ก็จะกำจัดพระพุทธศาสนาทั้งนั้น นี่คือเราต้องทราบความเป็นมาที่เป็นภูมิหลัง เรื่องที่เขาแต่งขึ้นมาอย่างนั้น มองในแง่หนึ่ง ก็ช่วยให้เรารู้ความเป็นมาในประวัติศาสตร์ ซึ่งแสดงว่า ถึงยุคนั้น ผู้คนได้หันมานับถือพระพุทธศาสนากันทั่วไปหมด จนศาสนาพราหมณ์แย่แล้ว พวกพราหมณ์จึงต้องดิ้นรนหาทางโค่นล้มพระพุทธศาสนา

ทีนี้ พอพวกพราหมณ์สร้างทฤษฎีขึ้นอย่างนี้แล้ว ต่อมาก็ปรากฏว่าได้ผล พระพุทธศาสนาได้เสื่อมลง เป็นเรื่องที่น่าวิจัยว่าเป็นเพราะอะไร ต้องยอมรับว่า ในหมู่ชาวพุทธเอง พระสงฆ์เองก็อาจจะเสียหลัก มีพวกพระที่ไม่เข้มแข็งไม่มั่นคงในหลัก ไปกลมกลืนเข้ากับศาสนาฮินดู แล้วก็พาพระพุทธศาสนาให้เสื่อมลงๆ แล้วก็ต้องรู้เข้าใจเรื่องราวในประวัติศาสตร์ด้วย ที่พวกพราหมณ์กำจัดชาวพุทธและกวาดล้างพระพุทธศาสนาด้วยวิธีรุนแรง ถึงขั้นยกทัพเข่นฆ่า และใช้อำนาจรัฐสังหาร

ย้ำว่า จากเรื่องที่พวกพราหมณ์เขียนไว้ในคัมภีร์ปุราณะ ของฝ่ายวิษณุ ผู้นับถือพระนารายณ์ ที่สร้างเรื่องนารายณ์อวตารเป็นพระพุทธเจ้า ก็ตาม และจากเรื่องของไศวะที่สร้างเรื่องศิวอวตาร ก็ตามนี้ แสดงว่าพระพุทธศาสนาได้เคยเจริญรุ่งเรืองมากอย่างที่ว่า จนเขาต้องหาทางลิดรอนกวาดล้างพระพุทธศาสนา เพื่อจะให้ศาสนาพราหมณ์ ซึ่งพัฒนาเป็นฮินดูแล้ว ได้ฟื้นฟูกลับมีกำลังขึ้นมา

แต่จุดหรือแง่ที่ควรรู้ทันอย่างยิ่ง อยู่ตรงที่ว่า การที่พราหมณ์ต้องเอาจริงเอาจังเต็มที่ในการกำจัดพระพุทธศาสนานั้น ก็เพราะเรื่องผลประโยชน์ คือ การดำรงอยู่ของศาสนาพราหมณ์นั้น หมายถึงผลประโยชน์ของพราหมณ์ชัดๆ อย่างที่เขาว่าเทวดาไม่ได้รับเครื่องเซ่นนั้น ความหมายแท้ที่ซ่อนอยู่ก็คือ พวกพราหมณ์นั่นเองอดแล้ว พวกพราหมณ์ไม่ได้ประกอบพิธี ไม่มีคนให้ค่าจ้างประกอบพิธีบูชายัญ พราหมณ์จึงตกอยู่ในสภาพคับแค้นยากลำบาก อันนี้ พูดอีกสำนวนหนึ่งก็คือ ศาสนาพราหมณ์นั้น มีหมู่คนที่คอยเอาใจใส่รับผิดชอบ ในการที่จะได้รับผลประโยชน์ เขาจึงแสดงอาการเดือดร้อนเมื่อศาสนาของเขาเสื่อมทรุด (คล้ายจะตรงข้ามกับพระพุทธศาสนาที่ว่า ยิ่งทรุด ยิ่งมีคนได้ผลประโยชน์มาก!)

เป็นอันว่า เมื่อศาสนาของเขาเกิดความเสื่อม พราหมณ์ต้องเอาใจใส่ เอาจริงเอาจัง เพราะมันหมายถึงการที่เขาจะรักษาผลประโยชน์ของตัวเขาไว้ได้หรือไม่ได้ด้วย

ทีนี้ก็มีคำถามว่า ทำไมในสังคมศาสนาพราหมณ์นี้ พวกคนวรรณะต่ำจึงไม่ลุกฮือขึ้นมา ทั้งๆ ที่คนพวกนี้เสียผลประโยชน์ที่พึงได้ ไม่มีสิทธิ์ ไม่มีเสียง และมีความเป็นอยู่ย่ำแย่ที่สุด อย่างที่พระไทยเราไปเห็นมาเล่าว่าคนอินเดียวรรณะศูทรมีความเป็นอยู่เหมือนกับสัตว์เดรัจฉาน แต่ถึงอย่างนั้น พวกเขาก็ยอมรับสภาพ ไม่ดิ้นรน ไม่เรียกร้องสิทธิ์ ไม่ลุกฮือขึ้นมา อันนี้ก็มีคำตอบว่า พวกศูทรเหล่านี้ไม่กล้าทำอะไรผิดไปจากที่เขาถูกพระพรหมกำหนดไว้ สั่งไว้ เพราะเขากลัวบาป

มีตัวอย่างให้เข้าใจเรื่องนี้ อย่างที่ว่า คนวรรณะศูทรทำงานในโฮเตล ไปคอยรอเอาน้ำที่คนชั้นสูงอาบแล้ว เพื่อมาอาบตัวเอง โดยที่ตัวเองตั้งใจทำ คือ ทั้งๆ ที่มีน้ำดี ก็ไม่ใช้ ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ ก็เพราะความเชื่อ ซึ่งทำให้เขากลัว เขาไม่กล้าที่จะทำอะไรผิดจากที่พราหมณ์บอกว่าพระพรหมได้จัดไว้ สั่งไว้ กำหนดไว้ เมื่อเป็นอย่างนี้ มันก็ไม่มีเรื่องที่เขาจะคิดเรียกร้องสิทธิ์อะไรทั้งนั้น เพราะถ้าเขาทำอย่างนั้น ก็คือเขาทำบาป เขาละเมิดธรรมของวรรณะ เรื่องยึดถือนี่ฝังลึกมาก อยู่สนิทเลย สยบยอม ทั้งกาย ทั้งใจ และความคิด

ปัญหาเกิดขึ้นว่า เมื่อคนอยู่ในระบบวรรณะอย่างนี้ สังคมจะพัฒนาได้อย่างไร เพราะฉะนั้น พวกผู้นำอินเดีย อย่างเนห์รู หรืออินทิรา จะมาแก้ปัญหา ก็แก้ไม่ตก เพราะประชาชนยึดมั่นอยู่อย่างนี้ ตัวคนเป็นเสียเอง

มองรวมๆ แล้ว เรื่องราวใหญ่ๆ ทั้งหลาย ที่ได้เล่ามา อย่างเรื่องนารายณ์อวตารของไวษณพบ้าง ของไศวะบ้าง นี้ บอกชัดๆ ว่า เรื่องราวของเทวดา เรื่องว่าเทพเจ้าเป็นอย่างไร จะเป็นไปอย่างไร ก็เป็นไปตามที่พวกพราหมณ์ซึ่งเป็นคน เป็นมนุษย์ วาดให้กำหนดให้ทั้งนั้น

เมื่อรู้เห็นอย่างนี้แล้ว คนไทย เฉพาะอย่างยิ่งชาวพุทธ ไม่น่าจะมัวไปรบกวนเทวดา ไปพร่ำเพ้อกับท่าน ไปรอขอรอผลดลบันดาลจากท่าน ควรปล่อยให้ท่านอยู่ของท่านสบายๆ ไปตามที่พราหมณ์จะว่า เหล่าชนชาวมนุษย์ไม่ควรจะเอาใจไปวุ่นวายอยู่กับเทวดา แล้วหันมาแก่งแย่งทะเลาะกับมนุษย์ด้วยกัน ทอดทิ้งกัน แต่ควรจะเอาใจใส่ดูแลช่วยกันแก้ปัญหาและเกื้อกูลกัน ในหมู่มนุษย์นี้เอง ด้วยเรี่ยวแรงกำลัง ด้วยคุณธรรมเช่นเมตตา และด้วยการรู้จักใช้ปัญญา ให้เกิดผลดีตามเหตุปัจจัยในกฎธรรมดานี้เอง

ปุจฉา – วิสัชนา

ปุจฉา: *[ในการถอดความจากเสียงบันทึก - ไม่สามารถได้ยินคำถาม]*

วิสัชนา: (นับแต่พูดกับพระใหม่รุ่นนี้มา ๒๑ ตอนแล้ว ครั้งนี้มีคำถามมากที่สุด นับได้ ๓๗ ปุจฉา แต่ไม่มีคำถามใด ที่เครื่องบันทึกเสียงรุ่นเก่าที่ใช้ครั้งนั้น จับเสียงไว้ให้ฟังรู้เข้าใจได้เลยแม้แต่คำถามเดียว จึงมีแต่คำตอบ ซึ่งส่วนมาก เมื่อไม่มีคำถามอยู่ด้วย ก็ฟังหรืออ่านไม่ค่อยเข้าใจ ดังนั้น ในการทำเล่มหนังสือซึ่งห่างเวลาจากการพูดมา ๒๐ ปีเศษแล้ว จึงตัดคำตอบทิ้งไปบ้าง จับหลายๆ คำตอบมาปะติดปะต่อรวมกันบ้าง ตามแต่จะทำได้ และเท่าที่สมควร)

เรื่องความเชื่อที่เขวที่เฉออกไป ถ้าพระเรามีหลัก โดยรู้หลักและตั้งอยู่ในหลัก แล้วเป็นหลักให้แก่ญาติโยม ก็ยังมีทางแก้ หรือหักร้ายให้กลายเป็นดี เพราะเราสามารถเอาความเชื่อเหล่านั้นมาเป็นสื่อ เป็นจุดเริ่มต้น เอามาโยงตัวเขาเข้ามาหาหลัก เช่น เมื่อเขายังเชื่อสิ่งเหล่านี้ ก็ใช้มันพอให้เป็นเครื่องปิดช่องความหวั่นใจ ดังที่เคยพูดมาแล้ว แล้วก็แนะนำสั่งสอนให้เขาพัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญาขึ้นไป

ปุจฉา: *[ไม่สามารถได้ยินคำถาม]*

วิสัชนา: ในโลกฟากตะวันตกนั้น เรื่องเชื่อเทพเจ้า เรื่องการบูชายัญ เขาก็มี แล้วก็มีกันมาในรูปลักษณ์ต่างๆ แต่มันไม่มีความเชื่อฝังลึกลงตัวเหมือนในอินเดีย ระบบวรรณะของอินเดียนี่ได้ผลมาก ใจคนยอมเสียเอง แต่ทางฝ่ายฝรั่ง คนของเขาไม่ยอม เขามุ่งที่จะเรียกร้องสิทธิ์ ฝรั่งก็เคยตกอยู่ใต้ปัญหามาแล้ว แต่เขาไม่มีความยอมสยบแบบนี้ จึงทำให้มีการเรียกร้อง มีการต่อสู้ แล้วก็มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ส่วนการบูชายัญอะไรต่ออะไรนี่ พวกศาสนาโบราณมีกันทั้งตะวันตก และตะวันออก แต่เดี๋ยวนี้แทบหมดไปแล้ว แม้แต่อินเดียเดี๋ยวนี้ก็เบาลงเยอะแล้ว เท่าที่ทราบ ก็เพราะว่า เมื่ออังกฤษเข้ามาปกครองได้ห้ามถึงกับออกกฎหมายลงโทษ แต่ก็ได้ยินพระไทยที่ไปเรียนอยู่นานๆ ในอินเดีย เล่าว่าถึงจะลงโทษรุนแรง ก็ยังมีการลักลอบแม้แต่ฆ่าคนบูชายัญเป็นบางคราว

ปุจฉา: *[ไม่สามารถได้ยินคำถาม]*

วิสัชนา: ชื่อเรียกศาสนาเองนี้ คงไม่มีหรอก แต่คนก็ต้องหาคำมาเรียก เหมือนอย่างพระพุทธศาสนานี้ ก็เป็นคำที่ตกลงใช้กันทีหลัง คำว่า “พุทธศาสนา” ก็คือคำสอนของพระพุทธเจ้า เท่านั้นเอง ความหมายเดิมมีแค่นั้น แต่ทีนี้ พออยู่ไปๆ นานมา ก็เกิดเป็นระบบความเชื่อ มีกลุ่มชน มีข้อปฏิบัติเฉพาะ ก็ต้องการหาศัพท์รวมที่จะเรียกคลุมทีเดียวทั้งหมด แล้วก็มีคำบัญญัติเรียกว่า “ศาสนา” ขึ้นมา ซึ่งบางทีก็ต้องมาเถียงกันว่าพระพุทธศาสนาเป็น “ศาสนา” ตามความหมายที่เขาบัญญัติใช้กันหรือเปล่า

แต่ก่อนโน้น คนพวกที่นับถืออะไรอย่างไร ก็เรียกกันว่าอย่างนั้น อย่างนิครนถ์ทั้งหลาย เราก็เรียกว่าพวกนิครนถ์ แล้วพวกนิครนถ์มาเรียกพวกเรา ก็อาจจะเรียกว่าพวกพระสมณโคดม พวกพระศากยบุตร แต่ต่อมาก็ต้องหาศัพท์เรียก เพื่อจะเป็นคำสื่อแทนระบบนั้นๆ ทั้งหมด

อย่างศาสนาพราหมณ์ บางทีฝรั่งก็แยกยุคแยกสมัย เรียกของเดิมว่าศาสนาพระเวท โดยเรียกตามสิ่งที่เป็นหลักใหญ่ของการนับถือในยุคนั้นเวลานั้น และชื่อเรียกนั้นก็เป็นคำที่หมายรู้กันภายหลัง พระพุทธเจ้า เมื่อเริ่มประกาศพระพุทธศาสนา ก็เรียกเฉพาะสิ่งที่พระองค์ตรัสที่พระองค์ทรงปฏิบัติ ก็มีเป็นเรื่องๆ เป็นชื่อๆ ไป เมื่อคำสอนและระบบการต่างๆ แผ่ขยายออกไปแล้ว คำเรียกรวมยังไม่มี ก็ต้องคิดเรียกคิดตั้งกันขึ้นมา

ทีนี้ ศาสนาพราหมณ์นั้น ฝรั่งเรียกว่า Brahmanism หรือบางทีก็เขียนเป็น Brahminism เขาเรียกอย่างนั้นเพราะอะไร ก็เพราะในความเป็นศาสนานั้น เขานับถือพราหมณ์ มีพราหมณ์เป็นหลัก ก็เป็นศาสนาของพราหมณ์ คือเรียกตามที่พราหมณ์เป็นหลักของศาสนานี้ เพราะพราหมณ์เป็นผู้นำทั้งหมด ทีนี้ ต่อมา ศาสนาพราหมณ์นี้ ก็มีการพัฒนาหรือมีการผันแปร มีการปรับปรุงใหม่ มีการเปลี่ยนแปลงไป เช่น รับเอาคติพุทธศาสนา เอาธรรมในพระพุทธศาสนาไปใช้ มีคติความเชื่อใหม่ๆ แตกรูปแตกร่างออกไป ศาสนาพราหมณ์ยุคหลังพุทธกาลเปลี่ยนแปลงไปมาก ไม่เหมือนกับศาสนาพราหมณ์เดิม ก็มีการเรียกชื่อใหม่ อย่างที่ฝรั่งเรียกว่า Hinduism และเราก็เรียกตามเขาเป็นศาสนาฮินดู

ปุจฉา: *[ไม่สามารถได้ยินคำถาม]*

วิสัชนา: ทางฟากตะวันตก ไม่มีระบบวรรณะที่เข้มเหมือนกับของพราหมณ์ พวกกรีกมีแค่ ๒ วรรณะ คือ เจ้าหรือเสรีชน กับทาส พระพุทธเจ้าเคยตรัสเรื่องที่ว่า พวกโยนกไม่ได้มีวรรณะสี่ แต่เขามีวรรณะสอง พวกนั้นไม่ได้สยบยอมยึดติดในความเชื่อแบบของพราหมณ์ แต่มีการดิ้นรนเพื่อความเป็นอิสระ เมื่อถูกกดขี่ก็ต่อสู้ อะไรอย่างนี้ ในตะวันตกจึงมีประวัติการต่อสู้ระหว่างชนชั้น การแย่งอำนาจทางสังคม ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรง

ในระบบวรรณะ มีการกีดกันการแต่งงานเป็นเรื่องสำคัญทีเดียว ทุกวรรณะโดยเฉพาะอย่างพราหมณ์นี่ จะต้องบริสุทธิ์เจ็ดชั่วคน ไม่ให้มีปะปน เพราะฉะนั้น คนไหนที่บริสุทธิ์มาตลอด เท่าที่นับได้เจ็ดชั่วคนไม่มีปะปนเลย ก็จะมีเกียรติมาก แต่ถ้าไปแต่งงานข้ามวรรณะ ลูกออกมา กลายเป็นจัณฑาล ถูกดูถูก

อย่างเจ้าศากยะนี่ไง พระเจ้าแผ่นดินโกศลขอลูกสาวยังไม่ให้เลย ขนาดเขาเป็นราชาที่ยิ่งใหญ่ ก็ไม่ให้ ถือชาติถือวรรณะขนาดนั้น แต่เพราะเกรงอำนาจ ก็เลยต้องมุบมิบเอาลูกทาสให้ไป แล้วก็เลยเกิดเรื่องกลับมาเป็นการทำลายตัวเอง แสดงว่าการยึดถือนี่ฝังลึกมาก มั่นสนิท เพราะฉะนั้น อินเดียแต่โบราณมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ ก็จึงรักษาของเก่าไว้แทบไม่มีการเปลี่ยนไป อย่างการบำเพ็ญตบะ อะไรต่ออะไร ก็ยังมีอยู่ในอินเดียจนกระทั่งปัจจุบันนี้ ถ้าอยากดูของเก่าๆ ในสมัยพุทธกาล ยังไปดูได้ที่อินเดีย ซึ่งเหมือนจะมีความสามารถพิเศษในการรักษาของเก่าได้ดีที่สุด

ปุจฉา: *[ไม่สามารถได้ยินคำถาม]*

วิสัชนา: อ้อ ข่าวเรื่องศังกราจารย์จะเดินเท้าเปล่าจากอินเดียมาประชุมที่เมืองไทย

ศังกราจารย์ก็เป็นพราหมณ์ใหญ่สิ ในสมัยที่เรียกว่าเป็นศาสนาฮินดู อยู่ในนิกายไศวะ อย่างที่ได้เล่าให้ฟังแล้วว่า เขาถือว่าเป็นอวตารของพระศิวะที่ลงมาจะกำจัดพระพุทธศาสนา เมื่อราว พ.ศ. ๑๓๐๐ ทีนี้ ศังกราจารย์ได้กลายเป็นตำแหน่งที่สืบต่อกันมา จนถึงศังกราจารย์คนปัจจุบัน ที่บอกว่าจะเดินทางจากอินเดีย เพื่อมาประชุมที่เมืองไทย ตามกำหนดการนั้น เขาใช้คำว่า ธรรมยาตรา ก็จะเดินทางมาด้วยเท้าเปล่า

ทีนี้ ในการเดินทางมาแบบนี้ ก็จะต้องผ่านแดนพม่า แต่พอเขาขออนุญาตผ่านแดน พม่าก็ไม่ยอม พม่าคงรู้ทัน เพราะว่าพม่าเป็นชาวพุทธชนิดที่เอาเรื่องอยู่ แล้วก็มีชาวพุทธที่รู้ทัน ซึ่งคงจะไปสื่อสารให้รัฐบาลพม่ารู้ ก็เป็นอันว่า ศังกราจารย์มาไม่ได้ แต่ก็จะมีคนอื่นมาทางเครื่องบิน ซึ่งจะมาจัดการประชุมที่นี่ ทีนี้ก็มีชาวพุทธที่รู้เรื่อง เพราะในอินเดียเขาลงข่าว แล้วในอินเดียนั้น ก็มีคนที่ไม่ใช่ว่าจะยอมรับพราหมณ์ไปทั้งหมด ปรากฏว่ามีหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งลงข่าวว่าการประชุมนี้คงจะมีเงื่อนงำ เขารู้ทัน

ทีนี้ คนไทยเมืองนี้ ไม่ค่อยมีใครรู้ทัน แม้แต่เรื่องนารายณ์อวตาร ก็ยังไม่เข้าใจได้แต่นึกไปว่าเขานับถือ คิดว่า โอ้โฮ... เขายกย่องพระพุทธเจ้าให้เป็นพระนารายณ์เชียวนะ คราวนี้ก็ได้แค่รู้เรื่องว่าฮินดูจะมา แต่ไม่รู้ความประสงค์ คือเขาบอกมาดีว่าจะมาร่วมประชุมกับชาวพุทธ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา จะได้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ทีนี้ เขาก็โฆษณาว่าการประชุมครั้งนี้เป็นครั้งที่ ๒ ต่อจากได้ประชุมที่อินเดียแล้วในปีก่อน แล้วที่อินเดียนั้น ในฝ่ายพุทธก็มีพระเข้าประชุมด้วย เขาก็เอารูปมาลง ว่านี่ไง มีพระไปเข้าประชุม แล้วก็เห็นร่วมกับเขา มีมติร่วมกันระหว่างพุทธกับฮินดูว่า ไปกันได้ ในหลัก ๘ ประการ

แล้วเขาก็เขียนสาธยายมาว่าพุทธกับฮินดูเข้ากันได้ใน ๘ ประการนั้นๆ แล้วพระฝ่ายพุทธที่เข้าประชุมด้วย ก็ยอมรับมตินี้ โดยเป็นมติร่วมกัน นี่แหละ ก็จึงจะมาประชุมอย่างนี้เป็นครั้งที่ ๒ นี่คือเขาหว่านมาเสร็จ หว่านล้อมมาให้เห็นว่ามีเรื่องที่เป็นไปด้วยดีโดยสามัคคีกันมาดี

ทีนี้ ต่อมา พระไทยที่อินเดียก็ส่งข่าว แจ้งกันมาว่า พระไทยได้หลงกล ที่จริง ไม่ได้รู้เรื่องหรอก ไปประชุมโดยไม่รู้อิโหน่อิเหน่อะไรหรอก เมื่อไปประชุม ก็นั่ง แต่ไม่ได้ไปร่วมให้มติให้ความคิดอะไร แค่ถูกถ่ายรูปเอามาอ้าง

ทีนี้ มติที่เขาอ้างว่าพระพุทธศาสนากับฮินดู เหมือนกัน ๘ ประการนี้ ก็มีอยู่ข้อหนึ่งว่า พระพุทธเจ้าเป็นพระนารายณ์อวตารลงมา พอรู้เรื่องอย่างนี้ ชาวพุทธก็เลยเริ่มเคลื่อนไหว ในที่สุดก็เลยต้องงดประชุม

คนอินเดียผู้จะจัดประชุมนี้มีอิทธิพลมาก เพราะว่าเขาเป็นเศรษฐีใหญ่ของอินเดีย พอเรื่องชะงัก คราวนี้จัดไม่ได้ ตอนหลังก็มีเรื่องต่อมา ทำให้เป็นข้อสังเกตอย่างหนึ่งว่าพระพุทธศาสนาเริ่มกลับเข้าอินเดีย กำลังเริ่มฟื้นฟูขึ้นมา มีคนหันมานับถือมาปฏิบัติ มีสำนักกรรมฐานอะไรต่างๆ เพิ่มขึ้น เรื่องนี้ พวกฮินดูคนใหญ่ๆ อย่างคนที่ว่านี้ ซึ่งชื่อว่าโมดี้คงจะกลัวว่าพระพุทธศาสนาจะฟื้นขึ้นมาอีก ก็จึงต้องหาทางกั้น

เป็นอันว่าการมาประชุมเมืองไทยไม่สำเร็จ ตอนนี้ คุณโมดี้นี้ก็ได้ทำภาพยนต์สำหรับออกทีวีเป็นชุดเลย ไม่รู้กี่ตอนจบ ฉายเป็นประจำในประเทศอินเดีย ทำในอินเดียออกเป็นเรื่องพระพุทธเจ้า แต่พุทธประวัติฉบับนี้ก็คือเป็นนารายณ์อวตาร

ทีนี้เขาก็เล่าโดยบอกว่า เรื่องที่ออกโทรทัศน์ไปแล้วเป็นตอนนี้ๆ อย่างตอนเป็นกุมาร บอกว่าพระพุทธเจ้าตอนเป็นเจ้าชายนั้น เสเพลกินเหล้าเมายา บางทีไปกินเหล้าแล้วไปนอนอยู่ข้างถนนไม่รู้ตัว อะไรอย่างนี้ ทำนองจะให้เห็นว่าประวัติของพระพุทธเจ้านี้เดิมประพฤติไม่ดี แล้วก็มาเป็นฮินดู เขาจะออกเป็นตอนๆ อย่างนี้ แล้วก็ให้คนอินเดียสร้างภาพพระพุทธเจ้าในแนวที่เขาต้องการ ก็คือเป็นพระนารายณ์อวตาร เป็นการเตรียมกันคนอินเดียไว้ไม่ให้รับพระพุทธศาสนา

ทางด้านคนในเมืองไทย ถึงจะเรียกว่าชาวพุทธ แต่จำนวนมากไม่ค่อยรู้เข้าใจ อยู่กันแบบงงๆ ซึมๆ อย่างที่ว่าแล้ว เช่นเรื่องนารายณ์อวตาร ก็ไม่รู้ว่าว่าคืออะไรแน่ มีขึ้นมาอย่างไร เพื่อวัตถุประสงค์อะไร เขาว่าดี ก็นึกว่าดีไปตามเขา เป็นความขาดแคลนของเราขาดแคลนความรู้ ขาดแคลนทางปัญญา สังคมพุทธของเราจึงอ่อนมาก ถูกชักจูงไปง่ายๆ

อย่างที่พูดไปแล้ว เรื่องของพราหมณ์นั้นเกี่ยวกับผลประโยชน์ด้วย เพราะความเป็นวรรณะสูง วรรณะพราหมณ์มีความยิ่งใหญ่ มีฐานะสำคัญในสังคม โดยมีผลประโยชน์เข้าไปเกี่ยวข้อง

ตอนนั้น ผมได้รับนิมนต์ไปพูดที่ พสล. เรื่องการฟื้นฟูพุทธศาสนาในอินเดีย ก็เลยได้พูดเรื่องนารายณ์อวตาร และเรื่องต่างๆ ที่ควรรู้เข้าใจ พอพูดเสร็จ ก็มีคนที่ทำงานเกี่ยวกับการศึกษาด้านสังคมสงเคราะห์เข้ามาหา บอกว่า โอ้โฮ ได้มาฟัง ทำให้คิดโยงไปหาสิ่งที่ได้พบได้เห็น คือ ในเมืองไทยนี้ ที่สลัมและในบางโรงเรียน มีการแจกภาพพระพุทธเจ้าเป็นนารายณ์อวตาร สวยงามมาก ตัวเขาไม่รู้เรื่อง ไม่เข้าใจ ก็มองเป็นเรื่องดี พอได้ฟังวันนั้น ก็เลยนึกขึ้นมาว่า อ๋อ... นี่มีท่าว่าจะเป็นอย่างนี้เอง แสดงว่าเขาเดินแผนแล้ว ขณะนี้ ประชุมครั้งนี้ไม่สำเร็จ แต่เพราะกำลังเงินมหาศาล เขาอาจจะให้คนไทยหรือคนอะไรก็แล้วแต่ มาดำเนินการโดยใช้ทุนเพื่อจะแทรกซึมต่อไป

เมื่อสองวันนี้ ยังได้ยินว่า เวลานี้ที่วัดอะไรนะ มีผู้ไปขอให้สร้างรูป รูปที่จะสร้างมากที่สุด ก็คือเจ้าแม่กวนอิน กับเจ้าแม่อุมา แสดงว่าเจ้าแม่อุมากำลังจะเข้ามา นี่เห็นไหม ขนาดพระเรายังไม่รู้ทัน ไม่รู้เข้าใจว่าอะไรคืออะไร เป็นมาอย่างไร เพื่ออะไร ไม่มีหลักเลย พระเราบางวัดไปสร้างรูปพระพิฆเนศ อย่าไปว่าถึงคนข้างนอก ไม่ต้องไปพูดถึงผู้ใหญ่ๆ ในแผ่นดินเลย พระเองก็ไม่มีหลัก ไม่รู้เรื่อง ก็ไปเป็นเครื่องมือให้เขาเลย

ผมอยู่ที่ภูเขา มีคนเอาหนังสือเล่มหนึ่งไปให้ เป็นเรื่องเทพเจ้าฮินดู พอเปิดปกเข้าไป ข้างในมีภาพพระครูองค์หนึ่ง ข้างล่างเขียนว่าพระครูชื่อนั้น ชำนาญเรื่องเทพเจ้า พระเราเป็นอย่างนี้ เป็นเครื่องมือให้เขาเลย ฉะนั้นจึงมีโอกาสมากมายที่เมืองไทยนี่จะไหลลงปะร้ายไหลไปในโมหะ อาจจะกลายเป็นดินแดนฮินดูไปก็ได้ จะได้อยู่อย่างอินเดีย

ปุจฉา: *[ไม่สามารถได้ยินคำถาม]*

วิสัชนา: นั่นสิ ก็ดูสิ ตามข้างถนนจะเห็นว่ามีศาลใหม่ๆ ขึ้นมาๆ ใช่ไหม แต่ก่อนนี้มีศาลพระภูมิอย่างเดียว มาถึงสมัยที่เจริญทางวัตถุนี้ ก็มีศาลพระพรหมขึ้นด้วย นี่ก็ฮินดูแล้ว ใช่ไหม ต่อจากศาลพระพรหม เดี๋ยวนี้ขึ้นศาลพระศิวะแล้ว ตามด้วยศาลพระยม ศาลเทพเจ้าอะไรต่างๆ ที่คนตั้งศาลก็ไม่ได้มีความรู้ว่าคืออะไรแน่ เอาแค่เขาบอกเล่า จะเอาศักดิ์สิทธิ์ เห็นไหม ขึ้นกันใหญ่ แย่กว่าอินเดียที่เขาเป็นต้นแหล่ง ที่คนของเขายังมีความรู้ตามตำนานบ้าง

ปุจฉา: *[ไม่สามารถได้ยินคำถาม]*

วิสัชนา: อภินิหารน่ะหรือ อภินิหารก็ต้องให้ได้หลักที่พูดกันมาแล้ว ใช่ไหม ต้องให้อยู่ในหลัก แต่นี่มันจับหลักไม่ได้ นี่แหละ มันก็จะกลายเป็นว่า ในเมืองไทยขณะนี้ คนที่เรียกกันว่าชาวพุทธเสียหลัก อาจจะเป็นเหมือนอินเดียในยุคเสื่อม พูดถึงสภาพของพระพุทธศาสนาในอินเดียตอนจะเสื่อม ชาวพุทธก็แยกไม่ออกว่าอะไรเป็นพุทธ อะไรเป็นพราหมณ์ ฉะนั้นก็จึงถูกเขาดึงไปได้ง่าย นี่แหละจึงต้องพยายามสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ให้คนอยู่ในสัมมาทิฏฐิ

ปุจฉา: *[ไม่สามารถได้ยินคำถาม]*

วิสัชนา: ในเมืองฝรั่ง ที่อเมริกา ตอนนี้คนก็สนใจมากขึ้น ก็เล่าซ้ำอีก แต่เล่าหรือยังก็ไม่รู้ ที่ผมได้ไปแต่ละเที่ยวๆ นี่ ก็สดับตรับฟังว่าเป็นอย่างไรในเรื่องความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ทุกครั้งก็จะได้ยินว่ามีความสนใจเพิ่มขึ้น

แต่คราวที่แล้ว เพิ่มขึ้นในแง่สถาบันการศึกษา เวลานี้มหาวิทยาลัยและวิทยาลัยต่างๆ จัดสอนวิชาพุทธศาสนาเป็นวิชาเลือกกันทั่วไปหมด นอกจากว่าจัดทั่วไปแล้ว ก็มีผู้สมัครเข้าเรียนกันมาก อย่างเมื่อผมไปที่ Indiana คุณหมอที่เป็นพ่อของเด็กๆ แล้วก็ครอบครัว ตั้งแต่ภรรยา ก็คุยกัน ครอบครัวหนึ่งพูดถึงว่าลูกไปสมัครเรียนวิชาพุทธศาสนา แล้วต่อมา ลูกอีกคนหนึ่งก็ไปสมัครเรียนบ้าง คนหนึ่งเป็นคนพี่ อยู่ชั้นสูง ได้เรียนอยู่แล้ว แต่อีกคนหนึ่งยังไม่ได้ เพราะว่าคนสมัครมากเกินไป เขาก็เลยต้องคัดว่าให้เด็กที่อยู่ชั้นสูงได้เรียนก่อน ต้องเอา senior ก่อน แล้วจึงมา junior แล้วถัดมา sophomore แล้วจึงถึง freshpeople เขาให้พวกชั้นสูงได้เรียนก่อน เพราะว่า course นี้มีผู้สมัครมากเกินไป เต็ม

ปุจฉา: *[ไม่สามารถได้ยินคำถาม]*

วิสัชนา: เฉพาะเด็กที่เจอนี่ เป็นฝรั่ง เป็นแหม่ม พุทธศาสนาเข้าไปช่วงนี้หลายปีแล้ว มีสำนักของเซน สำนักของทิเบต เข้าไปเยอะ ฝรั่งก็มีโอกาสไปเรียนตามสำนักเหล่านี้ แล้วก็ค้นคว้าเองบ้าง เลยตอนนี้ มีอาจารย์ฝรั่งเองสอนพุทธเยอะ

พระที่คัดเลือกไปถูกต้องก็มี แต่ที่ไปหาลาภผลก็เยอะ ไปโดยอิทธิพลก็มี เพราะเหตุที่ชาวพุทธเรานับถือกันไม่ถูกหลักถูกแนว ก็เลยเกิดปัญหา พระที่ไปทำงานในอเมริกาที่ท่านปฏิบัติดี ท่านก็หนักใจเหมือนกัน เพราะมีพระที่ไปหาลาภผล พระต้องคุมตัวเองให้ดี เพราะไปอยู่ในสภาพแวดล้อมของสังคมอย่างนั้น ก็เหมือนกับเอื้อโอกาสให้เขวได้ง่าย พระนี่ ตามปกติก็อาศัยชาวบ้านคุม คือคุมด้วยความเคารพศรัทธา ชุมชนไทยบางแห่งก็ใหญ่ ถ้าชาวบ้านมีความรู้เข้าใจ รู้จักนับถือได้ถูกต้อง ก็จะเป็นการคุมพระไปด้วยในตัว

รวมความว่า ในอเมริกาก็เป็นอันว่าพระพุทธศาสนาเจริญขึ้น มีการเรียนรู้มีการศึกษา อันนี้ก็เป็นนิมิตดีที่ว่าเขาสนใจในแง่ของการศึกษา ถ้าเขาจับจุดนี้อยู่ มันก็เข้าเรื่อง เขาก็จะตั้งใจหาความรู้ว่า พระพุทธศาสนาคืออะไร สอนว่าอย่างไร หลักปฏิบัติเป็นอย่างไร ศึกษานั้นก็ต่อก็คลุมถึงการปฏิบัติ หมายถึงเล่าเรียนแล้วก็ปฏิบัติ ได้อย่างนี้ ก็ดี

แต่ทีนี้ในฝ่ายของเมืองไทยนี่ ศึกษาปฏิบัติไม่เอาเรื่อง ไม่รู้เลย บอกว่านับถือพุทธศาสนา แต่ตัวไปหาผลประโยชน์ ไปอ้อนวอน จะเอาลาภยศให้แก่ตนเองท่าเดียว ที่ว่ามีศรัทธา มากทีเดียวกลายเป็นว่ามีความเชื่อคล้ายๆ เชื่อแบบพราหมณ์ ถ้าอย่างนี้ก็กลายเป็นว่า ฝรั่งได้เปรียบกว่า คือเขามาเข้าทาง ขณะที่คนไทยกำลังจะไถลออกไป

เป็นอันว่า สภาพสังคมไทยเราขณะนี้เอื้อต่อการที่ฮินดูจะแทรกซึมหรือถึงกับไหลเข้ามา ถ้าเขามีนโยบายที่ต้องการเข้ามา โอกาสก็เปิดให้ ยิ่งเมื่อเขามีทุนดี เขาได้นักธุรกิจใหญ่ทำงานให้ โดยมีอิทธิพลในเชิงธุรกิจ ในขณะที่นักธุรกิจของเราไม่มีฐานทางพุทธศาสนาเลย เห็นแต่ผลประโยชน์ พวกนั้นก็ตั้งเงื่อนไข หรือแม้ไม่ตั้งเงื่อนไข เป็นแต่เพียงทำให้เกรงใจว่าต้องเอื้อแก่เขาในเรื่องศาสนา เราก็เปิดทางให้

ปุจฉา: *[ไม่สามารถได้ยินคำถาม]*

วิสัชนา: ไม่รู้เท่าทันแล้วก็เห็นแก่ผลประโยชน์ อันตรายก็จะมาก ฉะนั้น ของเรานี่ พลังในทางป้องกัน หรือภูมิต้านทาน จึงแทบไม่มีเลย กลับเปิดช่องให้ด้วย

ที่ว่าไม่รู้เท่าทัน ก็รวมทั้งขาดความเอาใจใส่ การที่จะคิดว่าเป็นอันตรายต่อศาสนาของเราหรือเปล่า ก็ไม่คิด มีความรู้สึกแค่ว่า เขามา ก็ร่วมมือกับเขา เปิดใจกว้าง อะไรอย่างนี้ โดยไม่รู้ทันว่าเขามาด้วยความคิดอะไร เขามีแรงจูงใจอะไร ก็หลายอย่างละ ล้วนแต่เปิดช่องทั้งนั้น

ปุจฉา: *[ไม่สามารถได้ยินคำถาม]*

วิสัชนา: ด้านเมืองจีน ตอนนี้ก็เปิดให้บ้างแล้ว แต่ของเขาขาดตอนไปนาน คนรุ่นใหม่ไม่รู้จักพุทธศาสนา เพราะช่วงตั้งแต่เหมาเจ๋อตุงขึ้นนี้ มากมายหลายปีแล้ว ฉะนั้น ก็กลายเป็นว่าต้องเริ่มต้นกันใหม่ ทีนี้พอเปิดให้ ก็อันตรายเหมือนกัน เพราะว่า พอเข้าไปอย่างเมืองไทยไป เอาอะไรไป เอาพุทธศาสนาแท้ไป หรือเอาอะไรไป

ข้อสำคัญอย่าให้พลาดจากหลัก หรือล้มหลักไปเสีย ถ้ายังมีหลัก ก็จะยึดตรึงตัวเองไว้ให้อยู่ได้ ป้องกันอันตรายได้ แล้วก็เดินหน้าได้ถูกต้อง คือ หลักต้องทำหน้าที่ ๓ อย่าง ตรึงให้อยู่ได้ ป้องกันอันตราย และทำให้เดินได้ถูกต้อง ขาดหลัก ก็สูญหมด

ปุจฉา: *[ไม่สามารถได้ยินคำถาม]*

วิสัชนา: ก็ยังพูดยากอยู่ คนเรานั้น จำนวนมากยังมีจิตใจที่จะออกไปทางความรุนแรง ดังที่ปัญหาความรุนแรงยังมีทั่วไป ในประวัติศาสตร์มนุษย์หลายถิ่นหลายเหล่ารบกัน เพราะเรื่องศาสนา ถึงแม้เดี๋ยวนี้ ก็ยังมีทั่วไป ฆ่ากันง่ายๆ ไม่ใช่แก้ได้ง่ายๆ อย่างในเมืองฝรั่ง ความยึดมั่นรุนแรงยังมีมากอยู่ แม้แต่กรณีที่แอริโซนา พระไทยถูกฆ่าทีเดียวหมดวัด ก็ยังเป็นปมอยู่เหมือนกันว่า มันมีส่วนในเรื่องของการชิงชังเชื้อชาติ ชิงชังศาสนาหรือเปล่า

ทางด้านคริสต์นั้น เขามีปมประวัติการสู้รบสงครามใหญ่อย่างยืดยาวกับฝ่ายอิสลาม ฆ่ากันรุนแรง เช่นสงคราม Crusades ๒๐๐ ปี และในเรื่องการแบ่งแยกเหยียดผิว บางช่วงระยะก็มีการฟื้นฟูของพวก Ku Klux Klan ที่มีไว้ฆ่าคนดำ ทีนี้ Ku Klux Klan ก็ยังไม่หมดไป ยังมีเชื้ออยู่ และก็อาจจะขยายขอบเขตว่านอกจากกำจัดคนดำแล้ว ก็จะกำจัดพวกผิวเหลืองเอเชียนด้วย แต่พร้อมกันนี้ก็มีแนวโน้มสวนทางที่ว่า ในอเมริกา คนผิวขาวจะมีอัตราส่วนของประชากรลดลงเล็กลง อย่างที่มีผู้คำนวณไว้ว่าอีกไม่ช้าไม่นานนัก คนผิวขาวจะกลับกลายเป็นชนส่วนน้อย เป็น minority

บางทีพูดกันว่ามนุษย์เป็นสัตว์พิเศษ มีปัญญาเหนือกว่าสัตว์อื่นๆ แต่คนก็ไม่ได้อยู่กับการใช้ปัญญาเท่าไรนัก คนอยู่ด้วยความยึดมั่นเยอะ และคนก็ไม่ได้มีการศึกษาเสมอกันหมด การพัฒนาปัญญา การฝึกการหัดที่จะใช้ปัญญา ยังต้องก้าวกันอีกไกล

แต่มันก็มีแนวทางอยู่บ้าง ก็ต้องดูต่อไป ขณะนี้แนวโน้มไปทางดีมีขึ้นบ้าง เพราะฉะนั้น ความเป็นไปได้ที่จะตีตื้นขึ้นมา ก็มีอยู่ อย่างในอเมริกา ที่ว่าในมหาวิทยาลัยในสถาบันการศึกษา มีการเรียนวิชาพุทธศาสนากันมาก ถึงกับกลายเป็นวิชาที่นิยม ในขณะนี้กลายเป็นว่า เด็กเมืองไทยอยากแขวนห้อยไม้กางเขน *(แฟชั่นช่วงปี ๓๙)* แต่เด็กอเมริกันอยากเรียนวิชาพุทธศาสนา ก็ชอบกลนะ

เอาละมั้ง วันนี้คุยกันพักใหญ่แล้ว

ตอนที่

๒๕

ประเทศพุทธอย่างไทย ทำไมไม่เจริญอย่างฝรั่ง

ที่ว่าเมืองไทยเสื่อมนั้น เสื่อมเพราะนับถือพุทธ หรือเสื่อมเพราะออกไปจากพุทธ

ฟังคำถามมานี่ เอาละ ได้ความแล้ว ที่พูดมานั้นคือบอกว่า ประเทศที่นับถือศาสนาสายนี้ มีแต่ยุ่งทั้งนั้น ว่างั้นเถอะ

ในเรื่องนี้ ก็มีข้อพิจารณาหลายอย่าง รวมทั้งเรื่องของยุคสมัยด้วย ต้องดูว่า *หนึ่ง* ประเทศนั้นโดยตัวของตัวเอง *สอง* ประเทศนั้นกับปัจจัยอื่นที่เข้ามาในยุคสมัย เช่นอิทธิพลของต่างประเทศ แล้วก็ *สาม* ประเทศนั้นในความสัมพันธ์กับศาสนาของตนเอง ทั้งหมดนี้เป็นอย่างไรบ้าง

สำหรับพระพุทธศาสนา ถ้ามองสืบจากปัจจุบัน ก็เป็นยุคที่อิทธิพลของตะวันตกเข้ามา เริ่มต้นอิทธิพลของตะวันตกก็เข้ามากับการก่อให้เกิดความวุ่นวายเดือดร้อน คือฝรั่งเข้ามาข่มเหงในการหาอาณานิคม เขายอมรับว่าประเทศเรานี้สมัยก่อนมีความสุขสบายพอสมควร ใช่ไหม อย่างในสมัยอยุธยา เมื่อฝรั่งเข้ามาได้บันทึกไว้ ถึงแม้จะไม่ได้เจริญมากมายทางวัตถุ แต่ประชาราษฎร์ทั่วไปก็อยู่ดีมีสุข

อารยธรรมสมัยเก่านั้น ตะวันออกเริ่มก่อนเขาไม่ใช่หรือ ในสมัยที่อารยธรรมตะวันออก เช่นอินเดียเจริญแล้วนั้น ฝรั่งยังเป็นอนารยะอยู่ ยังเป็นพวกเร่ร่อน แต่ตะวันออกที่เจริญรุ่งเรืองมาก่อนนั้น ครั้นมีความเจริญขึ้นแล้ว ต่อมาก็เสื่อมลง

มีวงจรอย่างหนึ่งว่า คนนั้นพอเจริญขึ้นมาแล้ว ก็จะมัวเมา ลุ่มหลง ประมาท แล้วก็เสื่อม ในความเจริญและความเสื่อมนั้น เหตุปัจจัยตัวสำคัญคือเรื่องกิเลสของคน

สำหรับเมืองไทยนี้ ปัญหาอย่างหนึ่งที่หนักมาก คือเรื่องการแย่งชิงอำนาจของผู้ปกครอง อันนี้เป็นลักษณะสำคัญของสมัยอยุธยาเลยก็ว่าได้ การผลัดเปลี่ยนอำนาจไม่ค่อยเป็นไปโดยสงบ เวลาเปลี่ยนแผ่นดินทีหนึ่งก็มักต้องตายกันแย่ไปเลย ไม่มีระบบวิธีที่จะทำให้การเปลี่ยนแผ่นดินเป็นไปด้วยความสงบเรียบร้อย ดังนั้น พอเปลี่ยนแผ่นดินทีหนึ่ง ก็ทำให้สังคมเสื่อมถอยมาก

อย่างเมื่อพระเจ้าปราสาททองขึ้นมา ฝ่ายตรงข้ามถูกฆ่าแทบไม่เหลือ ทำให้คนที่มีฝีมือ คนมีความรู้ความสามารถ ตายกันไปแทบเรียบ ประเทศก็อ่อนแอลง เหมือนเริ่มต้นกันใหม่ นี่ก็เป็นปัญหาในเรื่องการปกครองที่ขาดระบบสืบทอดอำนาจโดยสันติ แต่เมื่อว่าโดยทั่วไป อย่างที่ว่าเมื่อฝรั่งเข้ามาในสมัยอยุธยาได้ดูรู้เห็นร่วมเป็นอยู่และบันทึกไว้ในสายตาของเขาว่า ประชาชนก็อยู่กันสุขสบาย

ทีนี้ ที่ว่าประชาราษฎร์สุขสบายอยู่ดีนั้น มองดูไป ก็เป็นด้านที่อยู่บนฐานของธรรมชาติ คนยังอยู่ใกล้ธรรมชาติที่ยังดีอยู่ มีแผ่นดินที่อุดมสมบูรณ์ ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว นี่คือแผ่นดินก็เอื้อ ธรรมชาติแวดล้อมก็อำนวย ก็กินดีอยู่สุขสบาย

มองต่อไปอีก ในด้านหนึ่ง พร้อมกับที่มีด้านดีคือธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์เอื้ออำนวยนั้น มันก็เป็นปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม ที่ทำให้ประชาชนไม่ค่อยเข้มแข็ง คือว่า คนที่ไม่ได้เผชิญกับความทุกข์ยาก จะไม่ค่อยมีนิสัยในการดิ้นรนขวนขวาย แต่จะมีความโน้มเอียงในการที่จะเสวยความสุข แล้วต่อไปก็เห็นแก่ความง่าย ถ้าไม่ระวังให้ดี ก็กลายเป็นคนมักง่าย ไม่มีวินัย เพราะเป็นอยู่ง่ายได้ทันใด ไม่ต้องทำไปตามระเบียบขั้นตอน

ทีนี้ ความที่ไม่ต้องดิ้นรนต่อสู้ แล้วก็ไม่เข้มแข็งนี้ ก็เป็นปัจจัยสำคัญอันหนึ่งที่จะทำให้เจริญก้าวหน้าในการสร้างสรรค์ได้ยาก พอว่าไม่มีอะไรบีบคั้นให้ต้องดิ้นรน อยู่ไปๆ ก็ชักจะเรื่อยๆ เฉื่อยๆ จนเคยชิน คล้ายๆ ว่าอยู่อย่างไรก็พอใจอย่างนั้น

ทีนี้หันไปดูการที่คนไทยมานับถือพระพุทธศาสนา ก็เหมือนอย่างที่พูดแล้วในวันก่อนโน้น พอเรานับถือพระพุทธศาสนา เราจะเอาหลักธรรมมาใช้ เราก็อาจจะมุ่งเอาแค่ว่าเพื่ออยู่เป็นสุขแล้วก็พอละ พอไปเจอหลักสันโดษ ก็รู้สึกว่าเข้ากันได้ไปกันดี และเราก็มองสันโดษแค่ว่าพอใจในสิ่งที่มีแล้ว ไม่ทะเยอทะยาน ไม่ดิ้นรน ก็ไม่เดือดร้อน ก็สบายดี มีความสุข ทั้งตัวเองก็มีความสุข แล้วก็ไม่เบียดเบียนกันด้วย ก็ดีละนี่

แต่เมื่อมองแค่นี้ ก็กลายเป็นว่าเรามองการปฏิบัติพุทธศาสนาแบบหยุดนิ่ง เอาว่าสันโดษตัวสุขสบาย และไม่วุ่นวายกับใคร เป็นอันว่าพอใจแล้ว ไม่มองไม่นึกถึงที่ท่านสอนสูงต่อขึ้นไปจากนั้นว่า "**ให้ไม่สันโดษในกุศลธรรม**" เราจะต้องก้าวต้องทำต่อไปยิ่งขึ้นไปในการสร้างสรรค์พัฒนาความดีงามจนกว่าจะถึงความสมบูรณ์

อันนั้นก็มาโยงกับความสันโดษในวัตถุสิ่งเสพบริโภค ที่ว่าสันโดษก็มีความสุขแล้วก็พอก็หยุดก็จบนั้น ที่จริงกลายเป็นหยุดความเจริญพัฒนา คือหยุดเลิกการปฏิบัติให้ก้าวไปในธรรมนั่นเอง มันไม่ใช่สันโดษที่ถูกต้องตามความมุ่งหมายของพระพุทธศาสนา

ทีนี้ ถ้ามองให้ถูกให้ครบ สันโดษในวัตถุสิ่งเสพรู้จักพอนั้น ก็ไปประสานกับที่ท่านให้ไม่สันโดษในกุศลธรรม ตรงนี้ก็เชื่อมต่อให้เดินหน้าต่อไปได้เลย คือที่ท่านให้สันโดษในวัตถุสิ่งเสพนั้น ครั้นเราพอในด้านเนื้อตัวของเราได้แล้ว ไม่ต้องทะยานหาเสพบำเรอตัวแล้ว ก็เป็นการที่เราได้เตรียมตัวพร้อมเพื่อจะก้าวไปในกุศลธรรมได้เต็มที่ เช่นว่าจะศึกษา จะเจริญศีลพัฒนาวินัย จะพัฒนาจิตใจ จะพัฒนาปัญญา ก็มุ่งหน้าแน่วไปได้เต็มที่ นี่คือตรงนี้คนไทยขาด อยู่กันไปอยู่กันมา ธรรมแทบทุกข้อเราเอามาใช้เพื่อหยุดนิ่ง เพื่อจะได้สบาย

ไม่เฉพาะคนไทยหรอก คนประเทศพม่าอะไรต่ออะไร ก็แบบเดียวกันหรือคล้ายกันแหละ ฉะนั้นก็ต้องมาดูปัจจัยต่างๆ แค่ที่ได้พูดมาก็ตั้ง ๓ อย่างแล้ว *หนึ่ง* ด้านสภาพแวดล้อมที่ว่าดี ที่แง่หนึ่งกลายเป็นปัจจัยตัวเอื้อ ที่ทำให้คนขาดความเข้มแข็ง ไม่ก้าวหน้า *สอง* การนำธรรมในพระพุทธศาสนามาใช้ ก็ใช้ในเชิงที่ทำให้หยุดนิ่งเสียอีก *สาม* ปัจจัยฝ่ายอิทธิพลภายนอกเข้ามา คนชาติตะวันตกเข้ามาคุกคามครอบงำ เป็นปมที่โยงกับปัญหาที่ต่อเนื่องมายืดเยื้อและมากมาย

ดูกันคร่าวๆ เมื่อคนชาติตะวันตกเข้ามากับลัทธิอาณานิคมนั้น เขามาในลักษณะและอาการที่คุกคาม แต่แยกย่อยเป็น ๒ แบบ คือ

แบบที่หนึ่ง คุกคามแล้วครอบครองเอาไว้ใต้อำนาจ เช่นอย่างประเทศพม่าที่ตกเป็นอาณานิคมไปเลย แล้วเขาก็กดขี่ข่มเหง ถ้าใช้คำแรง ก็เอาคนเป็นทาสทั้งชาติ สูญเสียอิสรภาพ หมดภาวะแห่งความเป็นตัวของตัวเอง แบบนี้ทำให้ชาวพม่าเป็นต้นนั้น มีท่าทีทัศนคติต่อชาติตะวันตกแบบเกลียดชัง เป็นปฏิปักษ์ ปฏิเสธ เช่น ต่อต้านวัฒนธรรมและความเจริญอย่างตะวันตก พร้อมกับหันเข้ามาปกป้องรักษาวัฒนธรรม และอะไรๆ ที่ถือว่าเป็นแบบแผน เป็นเอกลักษณ์ เป็นมรดกแห่งชาติของตน นี่แน่ละ รวมทั้งพระพุทธศาสนา

แบบที่สอง สำหรับเมืองไทย ตอนแรกถูกอิทธิพลคุกคาม คนไทยเริ่มเป็นปฏิปักษ์ต่อตะวันตก แต่ต่อมาไทยรอดพ้นจากความเป็นอาณานิคม พอเป็นอิสระอยู่ได้ ทีนี้ก็หันไปชื่นชอบชวนกันชมความเจริญของตะวันตก ตื่นเต้นที่จะรับและลอกเลียนวัฒนธรรมของเขา รอหาตามเสพของกินของใช้ เทคโนโลยีใหม่ๆ ก้าวเข้าสู่ทางของการใฝ่หาสิ่งเสพสิ่งบำรุงบำเรอสิ่งฟุ่มเฟือยของนอก เข้าสู่บริโภคนิยม หลงลืม ละเลย ทอดทิ้ง ดูถูกตัวเองและของของตัว เหินห่างจากวัฒนธรรมไทย รวมทั้งชักจะแปลกแยกจากพระพุทธศาสนา

ตอนเริ่มรับฝรั่งนั้น คนไทยก็พร่องยังไม่ค่อยถึงพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในการศึกษา (หลังกรุงเก่าถูกเผา บ้านเมืองระส่ำระสาย ราษฎรยากแค้น พระสงฆ์เป็นอยู่ยาก ไสยศาสตร์เป็นเครื่องหาเลี้ยงชีพอย่างแพร่หลาย พุทธิกศึกษาเลือนราง เวลาล่วงมานานก็ยังอยู่เพียงในระยะฟื้นตัว) พอหันไปหาไปรับตะวันตก ก็ยิ่งห่างเหิน บ้างก็ถึงกับหมางเมิน

จะเห็นว่าแม้กระทั่งเวลานี้ คนส่วนใหญ่รู้จักพระพุทธศาสนาแค่จากรูปแบบที่ติดมากับประเพณี ศัพท์ธรรมคำพระเป็นเพียงคำพูดสืบๆ กันมา ซึ่งเพี้ยนความหมายคลาดเคลื่อนกลายหรือเลือนรางไป แม้กระทั่งคำศัพท์ใหญ่ๆ เด่นๆ ที่ชาวบ้านพูดกันเป็นคำสามัญอย่าง บุญ กรรม วาสนา บารมี อุเบกขา ก็ใช้อย่างพร่าๆ ผิดเพี้ยน ห่างไกลจากความรู้เข้าใจหลักธรรม พอพูดถึงความอยาก ก็บอกว่า “ตัณหา” แทบไม่มีใครรู้จักคำว่า “ฉันทะ”

ในขณะเดียวกัน คนที่ตื่นเต้นไปกับตะวันตกนั้นก็ไม่มีหลักไม่มีท่าทีอะไรที่เป็นแนวทางแห่งปัญญาในการรับสิ่งที่เข้ามาเป็นความเจริญอย่างใหม่ภายนอกให้ถูกต้องได้ผลดี ก็เลยยิ่งก่อยิ่งสะสมหมักหมมปัญหากันใหญ่

พูดให้สั้นหน่อยก็คือ ที่พูดกันว่าพัฒนาๆ นั้นอาจจะไม่ใช่เป็นการพัฒนาหรอก และแทนที่จะทำด้วยความรู้เข้าใจโดยมีปัญญาจับจุดจับเรื่องจับเหตุปัจจัยที่จะเอามาเสริมเติมด้านดี และแก้ไขส่วนที่หย่อนที่พร่อง ก็กลายเป็นพลิกเปลี่ยนพลาดไปเลยเสียไม่น้อย เฉพาะอย่างยิ่งก็หนักไปในทางส่งเสริมให้คนทะเยอทะยานอยากได้วัตถุฟุ่มเฟือยเข้าทางของบริโภคนิยมสุดโต่ง ออกนอกทิศทางของการพัฒนา แล้วมาเดี๋ยวนี้ ก็บ่นว่ากันนักว่าสังคมเสื่อม เต็มไปด้วยปัญหา

ที่ว่ากันมานั้น ได้พูดถึงการที่สังคมไทยออกไปจากหลักพุทธศาสนา และเวลานี้เราบ่นกันถึงปัญหาที่สังคมเสื่อมนักหนา ถ้าอย่างนี้ ก็ต้องมาวิเคราะห์ว่า ที่ว่าเสื่อมๆ นั้นเป็นเพราะนับถือพระพุทธศาสนา แล้วก็เสื่อม หรือเป็นเพราะออกไปจากพระพุทธศาสนาจึงได้เสื่อม

ที่จริง อาจจะหนักกว่านั้นอีก คือ เริ่มที่ด้านแรก เราก็ก้าวมายังไม่ถึงหลักการของพระพุทธศาสนา ยังใช้ธรรมกันไม่ถูกด้วยซ้ำ แถมร้ายกว่านั้น ส่วนดีๆ ที่มีอยู่บ้าง ก็จะทิ้งไปเสียอีก โดยออกไปรับแนวคิดของตะวันตก แต่เอาอีก ก็รับของเขาแบบตื่นๆ เผินๆ เสียอีก ไม่ถึงรากถึงแก่นอย่างรู้ทันทั่วตลอด เลยกลายเป็นว่าของดีแท้ของเขา ก็ไม่รับไม่เอามา

ลงท้ายกลายเป็นว่า ของดีของตัวที่มีอยู่บ้าง ก็ทิ้งไป ของดีที่เขามีอันพึงได้ ก็ไม่จับไม่รับเอามา กลายเป็นว่าเอาแต่ส่วนที่เสียหมด ทั้งส่วนของเก่าที่เหลืออยู่ และส่วนของใหม่ที่รับเอามา

จริงไหม? คนไทยคิดแค่ให้ตัวอยู่สบาย แต่อยากมีความเจริญที่ฝรั่งได้มาด้วยการดิ้นรน

ปุจฉา: [ในการคัดลอก ไม่สามารถได้ยินคำถาม]

จริงละ ลักษณะที่ดีๆ ก็มีอยู่มีมาบ้าง แต่นั่นคือส่วนที่เหลือเป็นร่องรอยอยู่ในวัฒนธรรม ซึ่งสืบทอดกันมาโดยไม่รู้ตัว เช่น การมีจิตใจดี มีเมตตากรุณา ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป และของที่เข้าเนื้อในติดมาโดยไม่รู้ตัวนี้ บางทีก็แท้กว่าของที่รู้ตัวแต่เอาออกมาใช้โดยไม่รู้เข้าใจ แต่อย่างไรก็ตาม ถึงจะติดมาดี แต่ถ้าติดมาไม่เต็ม ก็อาจจะยังต้องหนักใจ อย่างที่พูดแล้วว่า เป็นการปฏิบัติธรรมไม่ครบองค์ เช่น คนไทยมีเมตตา มีกรุณาดีจริง แต่มุทิตาอ่อนไป ส่วนอุเบกขาไม่ใช่แค่ไม่รู้ไม่เข้าใจ แต่เข้าใจผิดใช้ผิดไปเลย

ในเมื่อเป็นของแค่พูดต่อๆ ตามๆ กันมา ไม่ได้ศึกษาให้รู้เข้าใจทั่วชัดเพียงพอ แทนที่จะได้ธรรมมาครบหมวดทั้งชุด ก็จับเอามานี่ข้อหนึ่ง นั่นข้อหนึ่ง แล้วก็เอาหลักธรรมข้อธรรมมาใช้อย่างแยกส่วน ไม่ครบวงจร ไม่เป็นองค์รวม หลักที่มีระบบสมดุล ก็กลายเป็นเสียดุล เอามาเน้นใช้กันโดดเดี่ยวต่างหากกัน

นี่แหละ ในแง่ดี เมตตากรุณาก็ทำให้มีน้ำใจดี ยิ้มแย้มแจ่มใส ช่วยเหลือกันเต็มที่ แต่อีกด้านหนึ่ง เมื่อตัวดุลไม่มาด้วย มันก็ทำให้เกิดการหวังพึ่งพา ทำให้อ่อนแอ แล้วก็ช่วยกันจนเสียความเป็นธรรม กลายเป็นเมตตากรุณาที่ช่วยเหลือกัน เอาแต่หมู่แต่พวกของตัวบ้าง ต่างตอบแทนบ้าง นักสังคมวิทยาบางคนก็บอกว่าทำให้เกิดเป็นระบบอุปถัมภ์ นี่ก็เพราะไม่รู้จักอุเบกขา ไปไม่ถึงอุเบกขา ก็เลยกลายไป จบแค่กุศลเป็นปัจจัยแก่อกุศล

หันไปดูด้านฝรั่งบ้าง เพราะเหตุที่ในความเป็นมาของสังคมหรือบนถิ่นแดนของเขา มีความขัดแย้งข่มเหงกันและมีความบีบคั้นมาก ทั้งระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และสภาพธรรมชาติแวดล้อม ทำให้ต้องฟันฝ่าดิ้นรนขวนขวายขยันอดทน คนก็เข้มแข็งมีความเพียรตามธรรมดาที่ว่า มนุษย์ปุถุชนนี้ เมื่อถูกทุกข์บีบคั้นภัยคุกคาม นอนเสวยสุขอยู่ไม่ได้ ก็ลุกขึ้นดิ้นรนขวนขวาย แต่พออยู่สบาย ห่างภัยแล้ว ก็มีความโน้มเอียงที่จะนอนเสวยสุข แล้วก็ประมาท จมอยู่ในความเกียจคร้าน เฉื่อยชา ผัดเพี้ยน จนกว่าจะล่มจมหรือหายหมดไป

ทีนี้ของฝรั่งนั้น อย่างที่ว่าแล้ว เขาถูกบีบคั้น ทั้งโดยภัยธรรมชาติ อย่างน้อยก็ธรรมชาติที่ไม่ค่อยเอื้อ และศึกสงคราม การฆ่าฟันกำจัดกัน ทำให้ต้องดิ้นรน ต้องตื่นตัวต่อภัยอันตราย ต้องไม่ประมาทระวังตัวอยู่ตลอดเวลา แล้วก็ต้องรีบเร่งทำการต่างๆ ให้ทันเวลา

อย่างที่เคยยกตัวอย่างบ่อยๆ เอาแค่เรื่องฤดูกาล ในแต่ละปีของเขา คนจะอยู่เฉื่อยๆ ไปเรื่อยๆ ไม่ได้เลย พอถึงฤดูหนาว เขารอไม่ได้ บ้านก็ต้องซ่อมให้เรียบร้อยมิดชิด อาหารการกินต้องเตรียมต้องตุนไว้ ผัดเพี้ยนไม่ได้ มิฉะนั้นจะอยู่ไม่ตลอดฤดูหนาว จะตายเสียก่อน แต่คนไทยนี่ จะซ่อมบ้านสักที ก็ผัดไปเรื่อยๆ รอเดือนหน้าก่อน แล้วก็ผัดต่อไปขออีกเดือน จนกระทั่งอีกปี แล้วก็อีกปี ไม่ได้ซ่อมสักที เพราะไม่มีเหตุจะให้ตาย และไม่ได้เดือดร้อนอะไรนักหนา แต่ถ้ามีเหตุให้ตายละก็ คนไทยก็รอไม่ได้เหมือนกัน

ทีนี้ฝรั่งเมื่ออยู่มาอย่างนี้ ก็ติดตัวหรือเคยชินเป็นนิสัย เมื่อมีอะไรต้องทำ ก็รีบทำ จะมัวรอมัวผัดเพี้ยนไม่ได้ อย่างที่ว่าแล้วนั่น ทั้งธรรมชาติบีบคั้น ทั้งมนุษย์แย่งที่แย่งลาภ แย่งความเป็นใหญ่คุกคามกันอยู่เรื่อย ฝรั่งจึงมีประวัติการดิ้นรนต่อสู้รุกรานรบราฆ่าฟันกันนักหนา ขอให้ดูประวัติศาสตร์ของเขาสิ การคุมคามรุกรานเข่นฆ่ากัน การกดขี่ข่มเหงมีอยู่เรื่อย เมื่อถูกแรงกดดันมาก ก็มีการดิ้นรนมาก

ทีนี้การดิ้นรนผจญภัยของฝรั่งนั้น นอกจากทำให้ต้องไม่ประมาท ต้องเพียรพยายามหยุดรอผัดเพี้ยนไม่ได้แล้ว ก็นำมาซึ่งการที่ต้องหมั่นคิดและเอาจริงเอาจังกับการตั้งกฎกติกา การวางแผน การจัดระบบต่างๆ แล้วก็ทำให้ฝรั่งมีความชำนาญในเรื่องราวด้านนี้ เพราะว่าเมื่อคนละเมิดต่อกันอยู่เรื่อย ในที่สุดก็ต้องหาทางแก้ไขด้วยการวางกฎเกณฑ์กติกาเป็นเครื่องยับยั้งห้ามกันและตอบโต้ชดใช้ทดแทนได้คืน ฝรั่งก็เลยชำนาญในเรื่องอย่างนี้จนกระทั่งทำให้เกิดมีกฎบัตร พันธสัญญาอะไรหลากหลาย อย่าง Magna Carta อย่าง Bill of Rights มีบัญญัติในเรื่องสิทธิมนุษยชน และเรื่องอะไรต่างๆ ทำนองนั้น นี่ก็เพราะฝรั่งมีประวัติการต่อสู้กับมนุษย์เยอะ

ส่วนในด้านการต่อสู้กับธรรมชาติ ก็นำไปสู่การพัฒนาแนวคิดพิชิตธรรมชาติ ตรงข้ามกับตะวันออก ที่ไม่ค่อยคิดพิชิตธรรมชาติ ไม่คิดเอาชนะธรรมชาติ เพราะธรรมชาติค่อนข้างเอื้อ พออยู่สบายๆ แต่ฝรั่งนี้ ธรรมชาติปรากฏในลักษณะที่คุกคามอยู่เป็นประจำ

อย่างที่ว่านั้น ของฝรั่ง ธรรมชาติมีอาการคุกคามอยู่เป็นประจำ เขาจึงมองธรรมชาติเป็นศัตรู ที่ต้องสู้ต้องเอาชนะ ก็เลยเกิดเป็นแนวความคิดขึ้นมาว่า ถ้าเมื่อไรเราเอาชนะธรรมชาติได้ โลกนี้จะเป็นของเรา ที่เราจะครอบครองและทำอะไรๆ ได้ตามปรารถนา แล้วเมื่อนั้นแหละ เราจะมีความสุขสมบูรณ์ อันนี้ถึงกับกลายเป็นแนวคิดเป็นทิฏฐิพื้นฐานของอารยธรรมตะวันตกไปเลย

ผมเคยเล่าแล้วนี่ อาจารย์ฝรั่งชาวเยอรมัน มาสอนที่มหิดล วันหนึ่งท่านไปกับอาจารย์ไทย ไปที่ภูเขา (ที่สายใจธรรม บนเขาหัวลำโรง-ดงยาง) คุยกันเรื่องอะไรก็จำไม่ได้

ตอนหนึ่งผมวกมาเรื่องนี้ บอกว่าเมืองฝรั่งมีความคิดที่จะพิชิตธรรมชาติ มองธรรมชาติเป็นศัตรู เขานิ่งอึ้งไป แล้วสักครู่ เขาชี้มือไปข้างๆ บริเวณภูเขาซึ่งมีแต่ต้นไม้ทั้งนั้น แล้วก็พูดว่า ก็ที่บ้านเมืองของท่านนี่ ธรรมชาติมัน friendly แต่ที่บ้านผมมันไม่อย่างนั้น เมื่อคืนนี้ ลูกสาวโทรศัพท์มาบอกว่าจะแย่แล้ว หนาวเหลือเกิน

ที่เขาบอกนั้น ก็อย่างนี้แหละ ธรรมชาติในบ้านเมืองของเรามัน friendly สบายดีอยู่ ก็ไม่ต้องไปต่อสู้อะไร จะเอาชนะไปทำไม แต่ของเขา ธรรมชาติมันบีบคั้น เมื่อคนถูกบีบคั้น เขาก็รู้สึกต่อสิ่งนั้นในทางที่เป็นปฏิปักษ์ ทำให้คิดต่อสู้จะเอาชนะธรรมชาติตลอดเวลา มันคนละแบบ

เมื่อกี้นี้บอกว่า นอกจากต่อสู้กับธรรมชาติแล้ว เขาต้องต่อสู้กับคนด้วยกันมาก จึงต้องตื่นตัวอยู่เสมอ แล้วก็ต้องคิดกฎหาเกณฑ์ตั้งเป็นกติกาที่จะให้ไม่ละเมิดต่อกัน จนเกิดความจริงจังในเรื่องกฎหมาย เรื่องกติกาสังคม รวมทั้งเรื่องวินัย ถูกความจำเป็นบังคับมาก

ทีนี้ ขอต่ออีกอย่างหนึ่ง คือเรื่องความบีบคั้นทางปัญญา เรื่องนี้พวกชาวพุทธเมืองไทยนี้ไม่เฉลียวใจนึก เพราะขาดความรู้ประวัติศาสตร์ และไม่มีประสบการณ์เทียบเคียง

คนไทยเคยชินหรือชินชากับบรรยากาศที่ศาสนาของตน คือพระพุทธศาสนาเปิดเต็มที่แก่เสรีภาพ โดยเน้นให้ใช้ให้พัฒนาปัญญา แต่คนเรานี้ พอเปิดโอกาสให้ ก็เข้าลักษณะที่พูดมาแล้ว คือมักเรื่อยเปื่อย เฉื่อยชา ผัดเพี้ยน ไม่เอาเรื่อง

การที่จะพัฒนาปัญญานั้น คนต้องตั้งใจเรียนรู้ ต้องฝึกตัวเองในการค้นในการคิด การตรวจสอบและทดลอง ท่านจึงจัดวางระบบและกระบวนการฝึกไว้ แต่ทั้งที่ท่านเปิดโอกาสไว้ มีระบบวิธีฝึกให้ แต่พออยู่สบาย ไม่จำเป็น ก็ละเลยเรื่อยเปื่อย ไม่ใส่ใจและผัดเพี้ยนกันไปอย่างที่ว่าแล้ว แม้แต่แค่จะรักษาระบบไว้ ก็ยังไม่ไหว การฝึกคนให้เรียนรู้ ด้วยการฝึกตัวอยู่เสมอ ในระบบปัญญาเสรี ก็เลยได้แต่แอ้งแม้ง อยู่กันไปอย่างนั้นๆ ตามเสรีของกิเลส คงต้องรอให้ถูกกดถูกบีบ จึงจะได้ดิ้นอย่างฝรั่ง

ทีนี้ก็ไปดูในประวัติศาสตร์ของตะวันตก ศาสนาของเขาเป็นศาสนาแห่งศรัทธาถึงขั้นบังคับกันเต็มที่ สมัยนี้เขาผ่านเรื่องดิ้นรนร้ายแรงมามากมายยาวนานจนกระทั่งผ่อนเบาลงแล้ว สมัยก่อนนั้นเอาตาย มีทั้งเผาทั้งเป็น ให้ดื่มยาพิษ นี่แหละจึงทำให้ฝรั่งดิ้นรนหาปัญญากันเต็มแรง เป็นพลังกดดันใหญ่ที่ทำให้วิทยาศาสตร์เจริญขึ้นมา

เรื่องนี้เริ่มด้วยศาสนาคริสต์เอง พอเกิดขึ้นมาก็โดนกำจัด ถูกบังคับ พวกโรมันถึงกับจับพวกคริสต์ไปฆ่า ด้วยการให้สู้กับเสือ สู้กับสิงโต เพราะถือว่าเป็นคนชั่วร้าย เป็นการบีบคั้นบังคับในเรื่องความคิดความเชื่อ

ทีนี้กลับกัน พอศาสนาคริสต์ใหญ่ขึ้น ก็บังคับและกำจัดคนพวกอื่น ฆ่าคนนอกรีตนอกศาสนา โดยเฉพาะพวกยิว ต่อมา ชาวคริสต์เองแตกเป็น ๒ นิกาย ก็เข่นฆ่ากันเอง เช่นเกิดเป็นสงคราม ๓๐ ปี ระหว่างประเทศ ๒ กลุ่ม ๒ นิกายในทวีปยุโรป คือ คาทอลิกกับโปรเตสแตนต์ และในแต่ละประเทศ นิกายไหนเป็นใหญ่ ก็กำจัดอีกนิกายหนึ่ง เช่นฝรั่งเศสและสเปนก็กำจัดพวกโปรเตสแตนต์ ในอังกฤษ ฝ่ายไหนมีอำนาจ ก็กำจัดอีกฝ่ายหนึ่ง แม้แต่นิกายย่อยหนึ่งก็กำจัดทั้งนิกายใหญ่และนิกายย่อยอื่น เริ่มตั้งแต่นิกายอังกฤษกำจัดพวกคาทอลิก

การกำจัดกวาดล้างทางศาสนาเวลานั้นรุนแรงขนาดที่ว่าฆ่ากันทั้งหมู่บ้าน แม้แต่เด็กเล็กๆ ก็ไม่เว้น ฝรั่งยังมีรูปไว้ให้ดูกัน อย่างในอังกฤษที่ว่าฝ่ายโปรเตสแตนต์ฆ่าคาทอลิก และคาทอลิกก็ฆ่าโปรเตสแตนต์ ว่ากันแบบล้างบางล้างหมู่บ้าน นี่เป็นเรื่องของคนละนิกายเป็นปฏิปักษ์กัน แต่แม้ในนิกายเดียวนั่นแหละ ถ้าคนไหนเกิดสงสัยคำสั่งสอน เช่นสงสัย Bible ขึ้นมา ก็ถูกจับฆ่า หรือถามว่าพระเจ้ามีจริงหรือ เท่านี้ ก็โดนจับขึ้นศาล

การกำจัดกวาดล้างทางศาสนาพ่วงกับการเมืองนี้ ทำให้ฝรั่งมากมายถึงกับต้องหนีไปอเมริกา ทั้งที่การไปอเมริกาครั้งนั้นเป็นการผจญภัยเสี่ยงตายอย่างยิ่ง แต่อยู่ไม่ได้ถ้าอยู่ตายแน่ แต่ไปอาจจะรอดบ้าง เป็นสาเหตุใหญ่ที่ทำให้คนยุโรปต้องไปสู่โลกใหม่และสร้างประเทศอเมริกาขึ้นมา

ในยุโรปเวลานั้น ศาสนากับการเมือง มีทั้งกำอำนาจการเมืองด้วยกัน ทั้งชิงอำนาจกัน พอศาสนาคริสต์มีอำนาจยิ่งใหญ่ กษัตริย์ในยุโรปต้องรอโป๊ปสวมมงกุฎให้ อีกยุคหนึ่งที่ยาวนาน มีการตั้งศาล Inquisition คือศาลไต่สวนศรัทธาขึ้นทั่วยุโรป โดยเฉพาะของสเปนรุนแรงมาก เผาคนบาปทั้งเป็น เกินหมื่นคน

ในยุคนั้น คนไหนสงสัยถามเรื่องพระเจ้า ก็โดนจับขึ้นศาล คนไหนสงสัย Bible คนไหนสงสัยว่าพระเจ้าไม่ได้สร้างโลก คนไหนว่าโลกกลม ไม่ใช่แบน ก็โดนจับขึ้นศาล ถ้าไม่ละทิ้งความคิดเห็น ไม่สละความเชื่อ ก็โดนเผาทั้งเป็น หรือให้ดื่มยาพิษ อย่างที่ Galileo เกือบตาย ฯลฯ ทีนี้คนนั้น ยิ่งถูกบีบ ก็ยิ่งดิ้น คนที่แสวงปัญญา ก็หลบลี้ไปจับกลุ่มกันลับๆ คิดค้นสืบความรู้ความคิดกันอย่างเอาจริงเอาจัง นี่คือการบีบคั้นทางปัญญาที่ทำให้คนดิ้นรนคิดค้นแสวงปัญญา แล้วก็ทำให้ฝรั่งเจริญขึ้นมาทางวิทยาศาสตร์ เป็นต้น ดังที่ว่า

นี่เป็นตัวอย่างใหญ่ระดับโลกที่ว่า คนยิ่งถูกบีบ ก็ยิ่งดิ้น ยิ่งถูกบังคับถูกกำจัด ก็ยิ่งเบ่งตัวสู้และแหวกไปให้รอดพ้น ทีนี้ ในการบีบคั้นปิดกั้นทางปัญญา เริ่มต้นก็ทำให้คนยิ่งเกิดความอยากรู้ เหมือนยิ่งปิดยิ่งถูกบัง ก็ยิ่งอยากดู ฝรั่งโดนมาอย่างนี้รุนแรงและยาวนานมาก ถึงพันปี คือ ๑๐ ศตวรรษ ทำให้เขาเอาจริงในการแสวงปัญญาเต็มที่

ทีนี้ของพุทธนี่เปิดเสรี ใครอยากถามอะไร ก็ถาม เปิดโอกาสเต็มที่ แถมหนุนให้ถามอีกด้วย ถ้าไม่ถาม ก็เร่งให้ถาม พอเจออย่างนี้กลับกลายเป็นว่า คนเลยขี้เกียจถาม หรือแม้แต่ตอบให้แล้ว ก็ขี้เกียจฟังคำตอบเสียอีก บางทีถามแล้ว เขาบอกให้เรียนเอา แต่ความใฝ่รู้อยากเรียนไม่มี ก็เลยจบแค่เฉย พอเปิดโอกาสให้เรียน บอกต้นเรื่องต้นเค้าให้ ก็ขี้เกียจไปค้น ตอนที่เขาปิดนั่นดีนัก อยากรู้ แต่พอเปิดให้ จะต้องใช้ความเพียร ต้องเรียน ต้องไปค้นไปคว้า ก็ขี้เกียจ ไม่เอา เพราะฉะนั้นก็เลยกลายเป็นข้อเสียของเรา ไม่ก้าว ไม่ไป

พระพุทธศาสนานี่ให้เสรีภาพทุกอย่าง จะไม่เชื่อ ก็ไม่ว่า และก็บอกให้แสวงปัญญา จึงบอกระบบวิธีฝึกในการพัฒนาปัญญาให้ด้วย ทีนี้คนบอกว่าฉันอยู่สบายดีแล้ว จะต้องฝึกไปทำไม ก็ไม่ใช้ระบบวิธีฝึกที่บอกไว้นั้น ต่อไป ถ้าระบบการฝึกหายไปเมื่อไร ก็หมดกัน

ฉะนั้น ควรเตือนสติตัวเองกระตุ้นกันไว้ว่า แรงบีบคั้นด้านธรรมชาติแวดล้อม เราก็แพ้เขา แรงบีบคั้นในการดิ้นรนต่อสู้ระหว่างมนุษย์ มีอยู่บ้าง ก็ไม่รุนแรงมากนัก ถ้าเทียบกับของฝรั่ง เราน้อยกว่าเยอะ ของเรานี่บีบกันอยู่แค่ใกล้ๆ ไทยสู้กับพม่า กับลาว กับเขมร แต่ของฝรั่งนั้นข้ามแดนกันไปไกลๆ มีการแผ่ขยายอาณาจักรที่กว้างขวางมาก แล้วที่ต่างจากฝรั่งมาก คือเราสู้รบทำสงครามกับใครๆ ไม่ได้มีเรื่องของการบีบคั้นดิ้นรนทางปัญญา

นี่แหละ การดิ้นรนมันก็ดีอย่างนี้ มันทำให้คนไม่ประมาท มีการแสวงหา ค้นคว้ากันไป ทั้งแรงบีบคั้นจากคนข่มเหงให้ต้องต่อสู้ ทั้งแรงบีบคั้นจากศาสนาที่ปิดกั้นบีบคั้นทางปัญญา ฝรั่งมีครบ แต่ของไทยนี้ ได้แรงบีบคั้นจากคนด้วยกันบ้าง ก็เป็นกรณีๆ เป็นครั้งคราว ไม่ยืดเยื้อยาวนาน ไม่มีการบีบคั้นทางความเชื่อทางปัญญาอย่างฝรั่ง ที่จะทำให้บีบให้ดิ้นกันอย่างสืบทอดยืดยาว ก็เลยมีความโน้มเอียงที่จะจมอยู่ในความประมาท

นอกจากนี้ การสงครามในขอบเขตที่กว้างไกลก็มีข้อได้อีกอย่างหนึ่ง คือทำให้มีการแลกเปลี่ยนถ่ายทอดทางวัฒนธรรม ตลอดจนได้วิชาความรู้ ชนชาตินั้นอยู่ไกล พอมารบที่นี่ ก็เอาสิ่งแปลกใหม่มา หรือได้ของแปลกใหม่ไป เป็นความเจริญอย่างใหม่ ทำให้เกิดความก้าวหน้าเปลี่ยนแปลงได้มากมาย เช่น ทัพมุสลิมอาหรับมารบกับจีนที่อาเซียกลาง ชนะกองทัพจีนแห่งราชวงศ์ถัง ในยุทธการแห่งแม่น้ำตาลาส (Battle of the Talas River, ปี 751/๑๒๙๔) ได้เชลยจีนที่เป็นช่างทำกระดาษไป อาหรับก็จึงผลิตกระดาษได้ ต่อมา ฝรั่งมารบกับมุสลิมอาหรับในสงครามคริสต์กับอิสลาม ที่เรียกว่า Crusades ยาวราว ๒๐๐ ปี (1095-1291/๑๖๓๘-๑๘๓๔) ในช่วงปลายสงครามนั้น ก็ได้วิชาไปผลิตกระดาษต่อในยุโรป (บางตำราว่าพ่อค้าฝรั่งมาได้วิชาไป) แต่ไทยกับพม่ารบกัน ก็อยู่แค่นี้ เจออะไรก็ได้แต่ของแบบเก่าๆ อย่างเดียวกัน หรือคล้ายกัน แทบไม่มีอะไรแปลกใหม่ขยายออกไป

ชวนให้อยู่ในความมืดกับความไม่รู้ จิตใจก็ทิ้งไว้ดิบๆ ไม่พัฒนา เอาแต่ฆ่า กับได้แค่ด่า ไม่มีความจริงใจที่จะมาพูดจากันดีดี

ในเรื่องที่พูดมานี้ มีแง่ที่ควรคิด หรือเป็นคติหลายอย่าง บางอย่างก็สำคัญมาก อย่างเรื่องท่าทีต่อความรู้ โดยเฉพาะในเรื่องศาสนาที่บางทีมีเหตุการณ์ร้ายๆ หรือเรื่องราวรุนแรงเข่นฆ่าในประวัติศาสตร์ แม้กระทั่งสงครามระหว่างศาสนา หรือไม่ได้มีความขัดแย้งอะไรกัน แต่เป็นเรื่องของการแผ่ขยายลัทธิศาสนา พอจะพูดจะเล่าเรื่องราวเหล่านี้ บางทีบางท่านก็ไม่อยากให้พูด อยากให้เลี่ยง กลัวว่าจะเป็นการกระทบกระทั่งกัน อะไรทำนองนี้ ก็เลยปล่อยให้คนให้ประชาชนอยู่กับความไม่รู้ ให้ความรู้เลือนรางจางหาย คือหมดปัญญาไป แต่หมกปัญหาไว้ เป็นการบังตาบังปัญญาไม่ให้คนคิดแก้ปัญหาได้ถูกต้องถูกจุดถูกทาง

ในเรื่องนี้ จะต้องรู้จักแยกระหว่างความรู้ กับความรู้สึกหรือท่าทีที่เป็นอาการของความรู้สึก รวมทั้งท่าทีและวิธีปฏิบัติในการบอกเล่าหรือเปิดเผยความรู้นั้น

ความรู้เป็นความสัมพันธ์ของมนุษย์ต่อความจริง เป็นการปฏิบัติต่อความจริงด้วยการเข้าถึงมัน พูดได้ว่าเป็นหน้าที่ของมนุษย์ที่จะรู้เข้าใจความจริง

ความรู้ ความจริงที่รู้ เป็นกลาง ไม่เข้าใครออกใคร และเป็นของกลาง มันไม่มีความรู้สึก ความจริง ก็คือการที่เรื่องราวและสิ่งทั้งหลายเป็นของมันอย่างนั้นๆ ไม่ว่าคนจะรู้หรือไม่ มันก็เป็นของมันตามที่มันเป็นอย่างนั้นๆ มันไม่ขึ้นต่อความชอบใจหรือไม่ชอบใจของคน จึงอยู่ที่คนว่าจะต้องอยู่กับความรู้ สู่ปัญญา ไม่ไปกับความรู้สึก ถ้าคนรู้มันคือรู้ความจริงของมัน เขาก็จะปฏิบัติจัดการเรื่องราวได้ถูกต้องและได้ผลดีที่ประสงค์ ถ้าเขาไม่รู้ความจริง ไม่มีความรู้ ก็เป็นความล้มเหลว ความไร้ผล เป็นความผิดพลาด ผิดทาง ของเขาเอง

ยิ่งรู้ละเอียดชัดเจนโยงสัมพันธ์เห็นทั่วระบบตลอดกระบวน ก็ยิ่งปฏิบัติจัดการเช่นแก้ไขปรับเปลี่ยนปรุงแปรจัดสรรและสร้างสรรค์ใหม่ได้เต็มตามที่คิดหมาย แต่ถ้าเขาไม่รู้ เขาก็ขาดปัญญา แล้วก็ไม่รู้ว่าจะปฏิบัติจัดการอะไรอย่างไร จึงเป็นหน้าที่ของคนนี้เองที่จะต้องรู้มัน คือรู้ความจริงของมัน เป็นอันว่าคนต้องรู้เข้าใจ ต้องถึงความจริง ต้องมีปัญญา จึงจะแก้ปัญหาและทำการทั้งหลายได้ถูกต้องสำเร็จผล

ยิ่งเป็นเรื่องใหญ่ๆ เป็นการแก้ปัญหา เป็นการปฏิบัติจัดการต่างๆ ของหมู่คน ของชุมชน ของสังคม ของประเทศ ของโลก ก็ต้องให้คนจำนวนมากมายเหล่านั้น หรือถ้าไหวก็ทั้งหมดนั้น มีความรู้เข้าใจ ถึงความจริง จึงต้องมีการบอกเล่า ที่เรียกว่าให้ความรู้ เผยแพร่ข่าวสาร และเอาความรู้มาใช้ในการพิจารณาปรึกษาหารือในการที่จะแก้ปัญหาและปฏิบัติจัดการต่างๆ คือต้องเอามาพูดกันได้ด้วย และพูดให้ได้อย่างดี

อย่างที่ว่าแล้ว ความรู้ ความจริงที่รู้ ปัญญาที่รู้เข้าใจความจริงนั้น มันไม่มีความรู้สึก ไม่มีท่าทีอย่างใดๆ มันเป็นกลาง มันเป็นของมันอย่างที่มันเป็น มันไม่เข้าใครออกใครทั้งนั้น ปัญหาอยู่ที่ตัวคนนั้นเอง คือใจของเขา ที่มีความรู้สึก แล้วก็มีท่าที แล้วก็ตั้งเจตนาที่จะคิดร้าย คิดดี จะรัก จะโกรธ จะเกลียด จะชิงชัง อยากทำดีทำร้ายอย่างไรๆ

ในเมื่อความรู้ การเข้าถึงความจริง การมีปัญญา เป็นของจำเป็นสำหรับการแก้ปัญหาและการปฏิบัติจัดการให้สำเร็จบรรลุผล จึงต้องบอกเล่า เปิดเผย บรรยาย แจกจ่ายให้ความรู้แก่คนทั้งหลาย จนถึงแก่มวลประชาชน ส่วนการที่จะไม่ให้เกิดผลร้าย ก็อย่างที่ว่า ต้องไปแก้ที่ตัวคน คือใจของเขา ไม่ให้เกิดมีความรู้สึกและท่าทีที่ไม่ดี ที่ไม่เป็นกุศล เช่นเมื่อรู้เรื่องราวที่เกี่ยวข้องมาถึงตัวหรือพวกของตนในทางลบ ในทางที่กระทบ ก็ไม่เกิดความรู้สึกในทางร้าย เช่น โกรธเกลียดชิงชังอยากทำลายใครๆ คิดแต่จะแก้ปัญหา

อันนี้เป็นงานของการศึกษา ที่จะฝึกคนให้รับรู้ หรือเจอสถานการณ์ รับประสบการณ์ พูดง่ายๆ ว่ารับรู้ เพื่อปัญญาล้วนๆ แท้ๆ โดยไม่เกิดมีความรู้สึก หรือท่าทีที่เป็นไปด้วยความรู้สึกในทางลบทางร้าย คือที่เป็นอกุศล ทางโลภะ โทสะ โมหะ และถ้าเก่งจริง ก็ให้สามารถมีความรู้สึกที่ดีงาม มีเมตตา มีท่าทีที่เอื้อหรือนำไปสู่การแก้ปัญหา ตรงนี้ต่างหากที่จะต้องเอาใจใส่แก้ไขจัดการ ไม่ใช่มัวไปหวาดกลัวและกีดกั้นความรู้

ก็อย่างที่ว่าแล้วอีกนั่นแล คือ นอกจากบอกเล่า-หา-ให้ความรู้กันแล้ว ในที่ประชุมเป็นต้น แม้มีฝ่ายมีพวกที่แตกต่างขัดแย้ง ก็ต้องเอาความรู้เอาความจริงมาพูดกันได้ด้วย และพูดให้ได้อย่างดี โดยฝึกคนให้รู้จักพูดกันและฟังกันอย่างเป็นมิตร และร่วมใจกันในการแก้ปัญหา ไม่ใช่พูดอะไรขัดหรือกระทบไม่ได้ ต้องตีกัน ต้องฟาดต้องฟัดกัน แต่ให้สามารถมีท่าทีที่ดี มุ่งแก้ปัญหา ปรารถนาความดีงามความสงบสุขร่วมกัน เป็นมิตรกัน ตั้งแต่ที่ว่ารู้ ไม่ใช่เพื่อโกรธเกลียดเคียดแค้น แต่เพื่อเข้าใจกัน รู้บทเรียน และหาทางแก้ปัญหาได้ถูก พูดสั้นๆ ว่า หาความรู้ ให้ความรู้ พูดความจริงกัน ฟังกัน โดยไม่ทะเลาะกัน ไม่ตีกัน

การหาความรู้ และพูดความจริงกันได้ ฟังกันได้ ในการร่วมกันแก้ปัญหาความขัดแย้งนี้ เป็นการฝึกมนุษย์ในขั้นที่สำคัญของอารยธรรม มนุษย์ที่ว่าพัฒนาต้องมาให้ถึงขั้นนี้ แต่เวลานี้ ในโลกที่ว่าพัฒนาอย่างมากแล้วนี้ ที่มนุษย์ผู้เจริญเรียกตัวว่าเป็นอารยชน พูดกันนักหนาว่าจะแก้ปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรงทั้งหลายให้สำเร็จ เพื่อนำพาโลกไปสู่สันติภาพ ให้มนุษย์อยู่ร่วมกันในสันติสุข แต่ในสภาพที่เป็นจริง ปรากฏว่าแม้แต่บรรดาประเทศที่ว่าเจริญนำหน้าพัฒนาแล้วอย่างสูง ก็ยังพูดจาแก้ปัญหากันไม่ได้ ยังเอาความจริง เอาความรู้มาใช้ในการแก้ปัญหาไม่ได้

พอมาถึงการใช้ความรู้และการปฏิบัติต่อความจริง มนุษย์ในเวทีโลกปัจจุบันก็ยังไม่ก้าวไปไหน พอเข้าที่ประชุม หรือมาพบปะเจรจากัน เริ่มต้นก็ไม่มีความจริงใจ ไม่ได้คิดแก้ปัญหาระหว่างกันหรือปัญหาของมนุษย์ด้วยใจจริง อาการแสดงออกก็มักเป็นท่าทีที่ซ่อนกลอุบาย ทำทีเอาอกเอาใจกัน หรือสงวนท่าที หรือทำการแบบแสวงจุดร่วมสงวนจุดต่าง ไม่พ้นเป็นการหน้าไหว้หลังหลอก โดยที่ว่าแท้จริงนั้น ในใจก็คือมุ่งเอาชนะ จะรักษาหรือไม่ก็จะแผ่ขยายอำนาจและผลประโยชน์ของตัวหรือพวกของตน ประเทศใหญ่ๆ ทำการร้ายทำการดีได้นานัปการเพราะหวาดกลัวต่อการสูญเสียอำนาจ และเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตน

ดังนั้น ในการเมืองระหว่างประเทศ ที่ทำอะไรๆ กัน โดยอ้างว่าจะแก้ปัญหาของมนุษยชาติ จะรักษาสันติภาพของโลกนั้น แท้จริงก็ยังเป็นแค่กลอุบายเอาชนะศัตรู และรักษาผลประโยชน์ของตัว เมื่อคนยังมองกันเป็นศัตรู ก็พูดกันตรงตามจริงไม่ได้ เปิดเผยตัวตนที่แท้ไม่ได้ จะมีสันติสุขแท้จริงไม่ได้

ดูๆ ไป การเมืองระหว่างประเทศที่พัฒนาผ่านเวลามาแสนนาน ยังไปไม่พ้นแนวคิดเชิงเล่ห์กลเก่าๆ ทั้งของตะวันตกแบบ Niccolò Machiavelli (ปี 1469-1527/ ๒๐๑๒-๒๐๗๐, เจ้าของวาทะว่า “คนที่หลอกลวงจะเจอคนที่ยอมตัวให้เขาหลอกได้เรื่อยไป”, เขาบอกว่า ผู้ครองเมืองต้องเอาความเป็นเจ้าพลังอำนาจของราชสีห์ กับความเจ้าเล่ห์กลิ้งกลอกของสุนัขจิ้งจอก เข้ามารวมไว้ในตัว) และของตะวันออกในแดนภารตะที่เก่ายิ่งกว่านั้น คือแบบจาณักยะ (300 ปีก่อน ค.ศ./ก่อน พ.ศ. ๒๐๐) ซึ่งมิใช่มุ่งให้เป็นการสร้างสันติภาพที่จะเกิดมีสันติสุขร่วมกัน แต่เพื่อให้ตัวฉันได้ครอบงำและครอบครอง

พระพุทธศาสนาสอนไว้นานแล้ว ๒ ศตวรรษก่อนจาณักยะ หรือกว่า ๒ พันปีก่อน Machiavelli ให้มนุษย์พัฒนาตนให้มีปัญญาที่รู้เข้าใจเข้าถึงความจริง และด้วยจิตใจที่ซื่อตรงมีเมตตาจึงใช้ปัญญานั้นแก้ปัญหาความขัดแย้งความรุนแรง ด้วยท่าทีของความเป็นมิตร ที่จะให้มนุษย์อยู่ร่วมเสมอสมานกันในสันติสุขด้วยไมตรี ท่านสอนด้วยการเล่าเรื่องราวให้เป็นตัวอย่างไว้ ชาวพุทธทั้งหลาย แม้จะอยู่ในยุคที่คงบอกว่ายากหรือไม่ไหว ก็ควรรู้หลักหรือแนวทางไว้ อย่างน้อยก็ให้รู้ว่าความเป็นไปได้อย่างนั้นมีอยู่ และลองพยายามบ้าง

พระพุทธเจ้าทรงสอนด้วยเรื่องราวในชาดกต่างๆ ชาดกสำคัญที่น่าศึกษา คือเรื่องมโหสถ และเรื่องพระเจ้ามหาสีลพ สาระสำคัญของทั้งสองเรื่องนั้นคล้ายกันว่า มโหสถและพระเจ้ามหาสีลพ เป็นผู้มีสติปัญญาความสามารถเก่งกาจยอดเยี่ยม มุ่งปกครองบริหารกิจการบ้านเมืองให้ประชาชนอยู่ดีมีสุข

ต่อมามีรัฐอื่น ประเทศอื่น ที่ราชากระหายอำนาจ ได้ยกทัพมารุกรานจะทำลายและยึดครอง มโหสถและพระเจ้ามหาสีลพมิได้มีจิตใจเป็นศัตรูที่จะคิดร้ายต่อผู้ที่ตั้งตัวเป็นศัตรูยกมานั้น แต่ได้ใช้วิธีการทางปัญญาโดยท่าทีของความเป็นมิตร พบปะเจรจา ใช้ความสามารถบนฐานของความรู้ที่เหนือกว่า ทำให้ผู้รุกรานสยบยอมโดยวิธีสันติเหมือนเซ็นสัญญาสันติภาพ แล้วถอนทัพกลับไป

ลงท้าย เรื่องก็เป็นอันจบลงด้วยดี โดยที่รัฐทั้ง ๒ ฝ่ายมีสัมพันธไมตรีอันดีกันต่อมา บรรลุจุดหมายของการมีรัฐ ที่จะให้ประชาชนอยู่ดีมีสันติสุขสืบไป

โดยเฉพาะในเรื่องมโหสถนั้น มีการสืบข่าว การหาความรู้ในเรื่องของรัฐที่ตั้งตัวเป็นศัตรูนั้นอย่างมากมาย และใช้ปัญญาที่รู้ความจริงนั้นแก้ปัญหาให้เสร็จสิ้น เป็นตัวอย่างของการหาความรู้ มีความรู้ บอกเล่าความรู้ และใช้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวร้ายๆ เพื่อแก้ปัญหา เพื่อทำการให้สัมฤทธิ์จุดหมายที่ดีงาม มิใช่หลับไหลงมงายอยู่กับความไม่รู้

อารยธรรมที่แท้จะมีได้ สันติสุขของมนุษย์จะเป็นจริง ก็ต้องพัฒนามนุษย์ ด้านจิตใจให้มีความซื่อตรงต่อธรรม มีความเป็นมิตรต่อทุกชีวิต มีเจตนาที่มุ่งหมายแม้ต่อเหล่าผู้คิดร้ายตั้งตัวเป็นศัตรู ที่จะให้เกิดประโยชน์สุขทั่วถึงกัน และด้านปัญญา ให้เข้าถึงความรู้ อยู่กับความรู้ และใช้ปัญญาที่รู้เข้าใจถึงความจริง ทำการแก้ไขปัญหาและปฏิบัติจัดการให้ลุถึงจุดหมายสมตามเจตนาของจิตใจที่ได้พัฒนาอย่างนั้น

รวมแล้ว ในระดับสากล บนเวทีโลก การพัฒนาคนในฐานะเป็นส่วนร่วมของมนุษยชาติ ยังไม่ก้าวหน้าไปถึงไหน แม้จะได้มีการรวมกลุ่มประเทศตั้งกันเป็นสหภาพเป็นสมาคมประชาชาติ เป็นประชาคม หรือร่วมมือกันในรูปข้อตกลงต่างๆ พอดำเนินงานกันไป ก็มีการขัดแย้ง ระหองระแหง บางทีก็แยกตัวออกไปบ้าง เพราะต่างก็มุ่งเอาผลประโยชน์แห่งชาติ คือ national interests ของตัว แต่ก็เป็นอันว่าได้มีการริเริ่ม และอาจถือว่ายังอยู่ในขั้นทดลอง

อย่างไรก็ดี การที่ในหลายประเทศ คนมุ่งรักษา national interests – ผลประโยชน์ของชาติ ก็ยังดีกว่าในบางประเทศ ที่คนมากมายยังอยู่แค่ในขั้นมุ่งเอาผลประโยชน์ส่วนตัว/personal interests เขม้นหมายผลประโยชน์ของตัวหรือพวกตัวเหนือกว่าหรือแม้แต่ไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ของชาติ/national interests เสียเลย

ไม่รู้อดีตที่เขาข่มเหงฆ่าฟันกันจนต้องหาเสรีภาพทางศาสนา ก็รู้ไม่ทันไม่ถึงโลกนี้ในปัจจุบัน

ชาติตะวันตกที่ว่าเจริญก้าวหน้ามาไกล จนเรียกกันว่าพัฒนาแล้วอย่างสูง หรืออย่างที่เราเรียกเขาว่าเป็นอารยประเทศนั้น กว่าจะเจริญมาได้อย่างที่เป็นในบัดนี้ เขาต้องผ่านการดิ้นรนต่อสู้ผจญกับการกดขี่ข่มเหงรุกรานรบราฆ่าฟันสังหารกำจัดกวาดล้างห้ำหั่นบีฑาที่หนักหนาและยืดเยื้อยาวนานอย่างยิ่ง ทั้งฆ่าฟันกันเอง และต่อสู้รบรากับคนอื่นพวกอื่น

ประเทศอเมริกา (หมายถึงสหรัฐอเมริกา) เป็นตัวอย่างเด่นชัดของประวัติศาสตร์อย่างว่านี้ คนพวกเขานั้นทั้งรบราฆ่าฟันกับพวกอื่นจากข้างนอก ทั้งกำจัดกันเอง ต้องหลบลี้หนีภัยตั้งแต่อยู่ในยุโรป ว่ากันมาเกินพันปีแล้ว ครั้นผจญภัยมาจนถึงอเมริกาแล้ว ก็ไปบุกรุกแย่งชิงยึดครองที่ใหม่ สู้กับเจ้าถิ่นเดิม กับทั้งขัดแย้งแข่งขันแย่งชิงกันเอง วุ่นกันอีกเกิน ๓๐๐ ปี กว่าจะเข้ารูปเข้าทางที่จะเป็นอย่างนี้

การที่เขาทำมานั้นเป็นการร้ายหรือดี และแค่ไหน อันนั้นก็เรื่องหนึ่ง แต่ความเก่งที่น่านิยมอย่างสำคัญของเขา คือการที่เขาไม่ปิดบังซ่อนลบเรื่องราวไม่ว่าร้ายหรือดีในประวัติศาสตร์ แต่พยายามช่วยกันหนุนกันให้ค้นคว้าสืบหาความรู้ความจริงที่เป็นมานั้น เอามาเปิดเผย เอามาบอกกัน แถมเตือนกันให้หาให้ศึกษาเอามาบอกกล่าวเผยแพร่ให้รู้กัน

แล้วข้อสำคัญ ก็มีความพยายามทำให้เป็นเรื่องของความรู้เพื่อความรู้ ให้เป็นการพัฒนาปัญญา ที่จะมาใช้แก้ปัญหาและสร้างสรรค์ต่อไป การจะศึกษาค้นคว้า จะเอามาบอกมาเล่าเผยแพร่ ก็ไม่ให้เอาความรู้สึกส่วนตัวส่วนพวก (ที่ภาษาไทยเรียกว่าอารมณ์) ใส่เข้าไปผสมเสริมแทรกหรือพอกความรู้นั้น (อย่างที่พูดกันว่าให้เป็นวิชาการ) พูดง่ายๆ คือว่าไปตามที่มันเป็น โดยมุ่งให้เข้าถึงความจริงแท้ ไม่เอาความคิดเห็นเข้าไปปะปน

ชนชาติอเมริกันเป็นคนที่อพยพไปจากยุโรป โดยมีส่วนแกนคือชาวอังกฤษ เหตุที่อพยพไป มีหลายอย่าง รวมทั้งไปแสวงโชค แต่เหตุหลักซึ่งเป็นเนื้อแท้ของประวัติศาสตร์ที่เขาเองย้ำนัก คือความใฝ่ฝันหา freedom ได้แก่ ความเป็นอิสระเสรี เริ่มด้วยเสรีภาพทางศาสนา (religious freedom)

อย่างที่รู้กันอยู่แล้ว ในโลกซีกตะวันตกนั้น ศาสนาใหญ่ๆ เกิดขึ้นและเจริญมากับการรบราฆ่าฟันและสงคราม ที่เป็นเรื่องปนเปไปด้วยกันกับการเมือง ว่าเฉพาะในยุโรปถิ่นเดิมของชนอเมริกัน ได้มีการห้ำหั่นบีฑาทำสงครามกันอย่างกว้างขวางรุนแรงตลอดมา โดยศาสนาเป็นเจ้าบทบาทใหญ่ในกระบวนการขัดแย้งและสงครามนั้น มีการใช้อำนาจการเมืองบังคับคนให้ถือลัทธินิกายศาสนาของตน และกำจัดผู้คนที่ไม่นับถืออย่างตน

ตั้งแต่ยุคโรมันเรืองอำนาจ พอศาสนาคริสต์เกิดขึ้น ก็ถูกกำจัดกวาดล้างอย่างรุนแรงเริ่มแต่ ค.ศ. 64/พ.ศ. ๖๐๗ มาตลอดจนถึงปี 313/๘๕๖ ประมาณ ๒๕๐ ปี คริสต์ศาสนิกชนถูกสังหารอย่างโหดเหี้ยมทารุณ รวมทั้งถูกจับเอาไปโยนให้สู้กับเสือสิงห์จนถูกกินให้คนดูในสนามกีฬาโคลีเซียม (Colosseum หรือ Coliseum)

ต่อมา เมื่อจักรพรรดิโรมัน Constantine I หันมานับถือคริสต์ศาสนา ในปี 313/๘๕๖ แล้ว เรื่องก็กลับตรงข้าม กลายเป็นประวัติศาสตร์อันยืดยาวแห่งการที่คริสต์ศาสนากำจัดกวาดล้างคนนอกรีตหรือศัตรูของพระเจ้า ตามด้วยสงครามระหว่างคริสต์ศาสนาต่างนิกายกัน ตั้งแต่ราวปี 391/๙๓๔ จนถึงปี1834/๒๓๗๗ เป็นเวลาเกือบ ๑,๔๕๐ ปี

การกำจัดกวาดล้างเหล่านี้ เป็นเรื่องที่ศาสนจักรคริสต์ร่วมกับอาณาจักรดำเนินการบ้าง ใช้อิทธิพลชักนำให้อาณาจักรปฏิบัติตามบ้าง กลุ่มชนหรือกลุ่มประเทศที่นับถือคริสต์ต่างนิกายกัน สังหารหรือทำสงครามกันบ้าง

ช่วงเวลาสำคัญในประวัติศาสตร์ของตะวันตก คือเวลา ๑ พันปี ที่เรียกว่า **Middle Ages** (**สมัยกลาง** แห่งยุโรป, ค.ศ. 476-1453/พ.ศ. ๑๐๑๙-๑๙๙๖) ซึ่งเป็นยุคที่คริสต์ศาสนามีกำลังและอิทธิพลเป็นเอกอันเดียวในยุโรป ครอบคลุมชีวิตทุกด้านของสังคม รวมทั้งเศรษฐกิจ การเมือง และการทหาร แต่ก็เป็นช่วงเวลาอันยาวนาน ที่อารยธรรมอันอุดมด้วยศิลปวิทยาการของกรีกและโรมันโบราณได้เลือนลับไป ทำให้ยุโรปตกอยู่ในความมืดมนอับจนปัญญา (เรียกว่า “สมัยกลาง” ในความหมายว่าเป็นช่วงเวลาท่ามกลาง ระหว่างการเสื่อมสลายของศิลปวิทยาของกรีกและโรมันโบราณ จนกระทั่งศิลปวิทยากรีก-โรมันโบราณนั้นกลับฟื้นคืนขึ้นมาใหม่อีกในยุคที่เรียกว่า Renaissance)

อนึ่ง เมื่อฝรั่งพ้นสมัยกลางนั้นออกมาใหม่ๆ มีความรู้สึกไม่ดี ได้มองสมัยกลางนั้นว่าเป็นพันปีแห่งความมืดมัวและโมหะ (a thousand-year period of darkness and ignorance; บ้างว่าเป็น the age of ignorance หรือ a period of intellectual darkness and barbarity คือยุคเฉาโฉดโหดเหี้ยม) จึงเรียก **Middle Ages** ว่าเป็น **Dark Ages** คือ **ยุคมืด** (บางทีก็จำกัดช่วงเวลาจำเพาะลงไปอีก บ้างว่า Dark Ages เป็นช่วงต้นๆ ของสมัยกลางนั้น ราว ค.ศ. 500-1000 บ้างก็จำกัดสั้นลงไปอีกเป็น ค.ศ. 476-800)

ในสมัยกลางนี้ ผู้ใดจะเป็นจักรพรรดิ ก็ต้องให้องค์พระสันตะปาปา (Pope) สวมมงกุฎให้ จักรวรรดิโรมันที่เจ้าเยอรมันรื้อฟื้นตั้งขึ้นใหม่ ก็มาเรียกโดยเติมคำว่า “holy” เข้าข้างหน้า เป็น the Holy Roman Empire (ช่วง ค.ศ. 962-1806)

การที่ศาสนาคริสต์มีอำนาจยิ่งใหญ่ครอบคลุมอย่างนี้ ก็ทำให้เกิดมีความคิดที่ให้ถือยุโรป (ตะวันตก) เป็น**ศาสนรัฐ**ที่กว้างใหญ่อันหนึ่งอันเดียว เรียกว่า “Christendom” (“คริสต์จักร” หรือ “คริสต์ศาสนจักร”) โดยประกอบด้วยราชการ ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายศาสนาธิการ (sacerdotium) ซึ่งองค์พระสันตะปาปา (Pope) มีอำนาจสูงสุด กับฝ่ายรัฏฐาธิการ (imperium) ซึ่งมีจักรพรรดิ (Emperor) สูงสุด โดยทั้งสองฝ่ายปฏิบัติงานเสริมซึ่งกันและกัน (นี้เป็นเพียงทฤษฎี แต่ในทางปฏิบัติ สองฝ่ายได้ขัดแย้งแย่งชิงอำนาจกันมาตลอด)

แม้ว่า**สมัยกลาง**จะเป็น**ยุคมืด** แต่ก็ถือว่ามีคุณค่าอยู่บ้าง คือ ถึงอย่างไร ความเป็นไปในยุคนั้นบางอย่างก็เป็นฐานช่วยให้เกิดการกลับฟื้นขึ้นใหม่ ที่เรียกว่า Renaissance โดยเฉพาะที่สำคัญยิ่ง คือการที่ศาสนจักรคริสต์ได้เผชิญและผจญกับศาสนาอิสลาม

บอกแล้วว่า ทางด้านยุโรปนั้น **สมัยกลาง/Middle Ages** เริ่มใน ค.ศ. 476/พ.ศ. ๑๐๑๙ ทีนี้ ที่อาหรับ ราว ค.ศ. 570/พ.ศ. ๑๑๑๓ พระศาสดามะหะหมัดก็ได้ประสูติ และศาสนาอิสลามก็ได้เริ่มศักราชฮิจเราะห์ ในปี 622/๑๑๖๕ หลังจากนั้น ศาสนาอิสลามได้แผ่ขยายอย่างรวดเร็ว ทางตะวันออก ด้านเอเชีย ในปี 711/๑๒๕๔ กองทัพมุสลิมอาหรับก็เข้าถึงชมพูทวีป ตีได้เมืองสินธ์/Sindh แถบลุ่มแม่น้ำสินธุ (ปี 751/๑๒๙๔ เข้าเอเชียกลาง รบชนะกองทัพจีนแห่งราชวงศ์ถัง ในยุทธการแห่งแม่น้ำตาลาส/Battle of the Talas River) และในปี 711/๑๒๕๔ นั้นเอง ทางตะวันตก กองทัพมุสลิมอาหรับซึ่งตีแอฟริกาเหนือได้หมดแล้ว ก็เข้ายุโรป มาตีสเปน/Spain และใน ๓ ปี ก็ได้ครอบครองหมด

หันไปดูที่แดนศูนย์กลาง มุสลิมยึดเยรูซาเลม/Jerusalem ได้ในปี 637/๑๑๘๐ เยรูซาเลมเป็นเมืองศักดิ์สิทธิ์ เป็นศูนย์กลางของศาสนาคริสต์ แต่ชาวมุสลิมก็ถือว่าเป็นเมืองสำคัญ เป็นที่พระศาสดามะหะหมัดเสด็จสู่สวรรค์ เมื่อฝ่ายมุสลิมยึดไป ฝ่ายคริสต์ซึ่งอยู่ในยุโรป ก็คิดจะต้องเอาคืน เวลาก็ผ่านมา และทางมุสลิมก็มีกำลังอำนาจมากขึ้น

พึงทราบด้วยว่า ตั้งแต่ ค.ศ. 636/พ.ศ. ๑๑๗๙ เป็นต้นมา กองทัพมุสลิมได้เริ่มโจมตีอาณาจักรโรมันตะวันออก ต่อมาศิลปวิทยาการของกรีกและโรมันโบราณก็ถูกชาวมุสลิมรับถ่ายทอดไป โดยเฉพาะตั้งแต่ ค.ศ. 750/พ.ศ. ๑๒๙๓ เป็นต้นมา ตำรับตำราของกรีก-โรมันโบราณถูกแปลเป็นภาษาอาหรับ และชาวมุสลิมก็ได้พัฒนาศิลปวิทยาเหล่านั้นต่อมาตลอดคริสต์ศตวรรษที่ 9-11 โดยเสริมด้วยความรู้ของตนและศิลปศาสตร์ที่ได้จากอินเดีย ฉะนั้น เมื่อศิลปวิทยาเสื่อมทรุดลงในยุโรปสมัยกลาง อาณาจักรมุสลิมจึงเป็นแหล่งบำรุงรักษาศิลปวิทยาการโบราณนั้นไว้

ดังที่ว่าแล้ว เมื่อชนมุสลิมยึดเมืองเยรูซาเลมไปได้ในปี 637/๑๑๘๐ แล้ว ทางฝ่ายชาวคริสต์ซึ่งอยู่ในบรรดาประเทศแห่งทวีปยุโรป ก็คิดจะต้องเอาเยรูซาเลม อันเป็น Holy Land คือดินแดนศักดิ์สิทธิ์ของตนคืนมา ตั้งเค้าว่าจะเกิดสงครามศาสนา (religious war)

ครั้นถึงปี 1095/๑๖๓๘ ในที่ประชุมมหาสมัชชา Council of Clermont องค์พระสันตะปาปา (Pope Urban II) ก็ได้ทรงเร้าระดมคริสต์ศาสนจักร (Christendom) ให้ทำสงคราม โดยรวมพลังกษัตริย์ ขุนพล และพลเมืองของประเทศทั้งหลายทั่วยุโรป ทำสงครามศักดิ์สิทธิ์ หรือสงครามเพื่อพระผู้เป็นเจ้า (holy war) เพื่อปลดปล่อยดินแดนศักดิ์สิทธิ์ (Holy Land คือ เมืองเยรูซาเลม, เดินทัพไปไกลราว ๓,๕๐๐ - ๔,๐๐๐ กม.) จากการยึดครองของมุสลิมเตอร์กส์ อันมีชื่อเรียกเฉพาะว่า "**ครูเสดส์**" (Crusades, แปลง่ายๆ ว่าสงครามไม้กางเขน คือเรียกตามไม้กางเขนที่ได้รับแจกในที่ประชุมมหาสมัชชานั้น)

ในปี 1095/๑๖๓๘ นั้นเอง สงครามครูเสดครั้งแรกก็เริ่มขึ้น กองทัพคริสต์จากยุโรปรบชนะตีเอาเยรูซาเลมมาครอบครองได้ในปี 1099/๑๖๔๒ แต่ ๔๕ ปีต่อมา มุสลิมเตอร์กส์ก็เริ่มกลับชนะแล้วยึดเยรูซาเลมกลับไปครองในปี 1187/๑๗๓๐ ฝ่ายคริสต์ก็ยกทัพไปตีใหม่ ว่ากันยืดเยื้อยาวนานดังที่ว่าแล้วราว ๒๐๐ ปี (1095-1291) นับเป็นครูเสดส์ครั้งใหญ่ทั้งหมด ๘ ครั้ง กับครูเสดส์เด็ก ๒ ครั้ง จบลงด้วยมุสลิมเตอร์กส์เป็นผู้ครองตามเดิม

สงคราม ๒๐๐ ปีนี้มีผลพลอยได้ที่สำคัญคือ ในหลายแห่งที่ฝ่ายคริสต์ชนะ ทางยุโรปก็ได้ตำรับตำราวิชาการต่างๆ ของกรีกและโรมันโบราณ ที่ชาวมุสลิมนำไปเก็บรักษาถ่ายทอดและพัฒนาสืบมา ตำรับตำราเหล่านี้ นักบวชคริสต์ได้คัดลอก เก็บรักษา หรือไม่ก็แปลกลับจากภาษาอาหรับเป็นภาษาละติน ซึ่งกลายมาเป็นแหล่งความรู้ให้แก่ยุค Renaissance (ยุคคืนชีพ) ต่อมา ปราชญ์ชาวตะวันตกยุคหลังๆ จึงเห็นว่า ในสมัยกลางนั้น ประทีปแห่งวิทยาการยังส่องแสงอยู่บ้าง แม้จะริบหรี่ แต่ก็ไม่ถึงกับดับมืดเสียทีเดียว

หันกลับไปดูในยุโรป ซึ่งยังอยู่ในสมัยกลาง พวกยิว มุสลิม และคนนอกรีต ตลอดจนเหล่าแม่มด (ถือว่าเป็นพวกของซาตาน) ถูกกำจัดกวาดล้างโดยทั่วไป ต่อมา คนตื่นขึ้นมาดิ้นรนหาความรู้กัน แล้วก็มีนักคิดนักปราชญ์ที่เผยแพร่ความรู้ความคิดเห็นขัดแย้งต่อคำสอนในคริสต์ศาสนา คริสต์ศาสนจักรก็ต้องห้ามต้องปราบ แล้วก็ได้มีสถาบันใหญ่เกิดขึ้นมาทำหน้าที่นี้ คือองค์พระสันตะปาปา (Pope Gregory IX) ได้ร่วมกับฝ่ายอาณาจักรตั้งศาล Inquisition (ขอแปลว่า "**ศาลไต่สวนศรัทธา**") ขึ้น ในปี 1231/๑๗๗๔ (ศาลนี้มีอยู่ราว ๖๐๐ ปี เพิ่งเลิกหมดในปี 1834/๒๓๗๗) คนที่ศาสนจักรถือว่านอกรีต เข้ากับซาตานหรือทำผิดต่อคริสต์ศาสนา ถูกจับขึ้นศาลลงโทษ รวมทั้งเผาทั้งเป็น จำนวนมากมาย

ทีนี้ ดังที่ว่าแล้ว ช่วงสงครามครูเสดส์ ที่ไปรบกับมุสลิม ในคริสต์ศตวรรษที่ 12-13 เป็นยุคแห่งการที่ยุโรปแปลศิลปวิทยาการของกรีกและโรมันโบราณ พร้อมทั้งวิทยาการของมุสลิมเอง จากภาษาอาหรับ มาเป็นภาษาฮิบรูและละติน อันมีผลให้เกิดความตื่นตัวทางปัญญาที่สืบเนื่องมา ประจวบพอดีกับที่ในประเทศมุสลิม ศิลปวิทยาการกลับซบเซาเสื่อมลง ยุโรปก็เข้าสู่**ยุคฟื้นชีพ** (Renaissance) และเมื่อถึงตอนนี้ก็พอดีว่า ในปี 1453/๑๙๙๖ มุสลิมเตอร์กส์แห่งจักรวรรดิออตโตมาน (Ottoman Empire) ทำสงครามชนะตีกรุงคอนสแตนติโนเปิล (Constantinople) แตก ทำให้จักรวรรดิโรมันตะวันออก (Byzantine Empire) ล่มสลาย ถือเป็นจุดกำหนดว่า **สมัยกลาง**/Middle Ages ได้สิ้นสุด จบยุคไป

คราวที่กรุง Constantinople แตกนั้น นักปราชญ์และผู้ทรงความรู้จำนวนมากหนีมาอิตาลี และขนเอาตำรับตำราสำคัญมาด้วย เป็นการนำความรู้ที่สืบแต่กรีกโบราณมายังยุโรปอีกระลอกหนึ่ง (ออตโตมานเตอร์กส์เข้าครองกรุง Constantinople และต่อมา หลังจบสงครามโลกครั้งที่ ๑ เมื่อ Ottoman Empire ถูกสลาย และมีสาธารณรัฐตุรกี/เตอร์กี/Turkey เกิดขึ้นในปี 1923/๒๔๖๖ Kemal Atatürk ได้เปลี่ยนไปตั้ง Angora เป็นเมืองหลวง และต่อมาในปี 1930/๒๔๗๓ ก็เปลี่ยนชื่อ Constantinople เป็น Istanbul และ Angora เป็น Ankara)

ถึงแม้จะสิ้นสมัยกลางไปแล้ว แต่พวกที่ตื่นขึ้นมาคิดค้นหาและบอกเล่าสอนความรู้ ก็ยังต้องหลบซ่อนหนีไม่ให้ถูกจับขึ้นศาล Inquisition ของคริสต์ศาสนจักร และมากหลายคนก็ไม่พ้น เช่น **บรูโน** (Giodarno Bruno) สอนว่า ดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลางของจักรวาล และมีจักรวาลมากมายเป็นอนันต์ ถูกศาล Inquisiton ตัดสินประหารด้วยการเผาทั้งเป็น ในปี 1600/๒๑๔๓ **กาลิเลโอ** (Galileo Galilei) นักวิทยาศาสตร์ชื่อดัง ผู้สอนว่าดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลาง โลกหมุนรอบดวงอาทิตย์ หาใช่ดวงอาทิตย์หมุนรอบโลกไม่ ก็ถูกจับขึ้นศาลนี้ แต่เพราะกาลิเลโอยอมรับผิด จึงได้รับการลดหย่อนผ่อนโทษให้ขังกักบริเวณอยู่แต่ในบ้าน (house arrest) จนตายไปในปี 1642/๒๑๘๕

ก่อนหน้านั้น **เซอร์วีตัส** (Michael Servetus) ผู้ค้นพบระบบการไหลเวียนของโลหิต ก็ถูกศาล Inquisition ตัดสินให้เผาทั้งเป็น ในปี 1553/๒๐๙๖ เซอร์วีตัสหนีศาลฝ่ายคาทอลิกไปได้ ทางฝ่ายคาทอลิกจึงเผาหุ่นแทนตัวเขา แต่แล้วก็ไปถูกฝ่ายโปรเตสแตนต์จับได้ และศาล Inquisition ของฝ่ายโปรเตสแตนต์ (เรียกชื่อว่า Consistory) ที่ Geneva ในสวิตเซอร์แลนด์ ก็ตัดสินให้จับเขาเผาทั้งเป็นได้สำเร็จ ในปี 1553 นั้นเอง บุคคลหนึ่งที่ถูกศาล Inquisition ให้เผาทั้งเป็น คือ **โจนออฟอาร์ค** (Joan of Arc) วีรสตรีฝรั่งเศส ซึ่งถูกเผาทั้งเป็นในปี 1431/๑๙๗๔ โดยถูกตัดสินว่าเป็นแม่มด

ในยุโรปยุคนั้น ผู้หญิงถูกศาล Inquisition ตัดสินว่าเป็นแม่มด ถูกประหารชีวิตเช่นด้วยการเผาทั้งเป็นอย่างนี้ จำนวนมากมาย เช่น ในเยอรมันภาคใต้แห่งเดียว ก็ประหารไปมากกว่า ๓,๐๐๐ คน ศาล Inquisition ในสเปน ก็ดุเดือดมาก เพียงช่วงเริ่มต้นก็สั่งประหารชีวิตเผาทั้งเป็นคนนอกรีตไปประมาณ ๒,๐๐๐ คน

เรื่องราวมากมาย เล่าแค่นี้ก็เกินการพูดคุยกันแล้ว ก็เป็นอันได้ความว่า เมื่อสิ้น**สมัยกลาง**ของยุโรปแล้ว มีคนตื่นตัวและแข็งขืน ถึงจะจับมาลงโทษแรงอย่างไร ก็ไม่จบ ความยิ่งใหญ่ของ**วาติกัน**ก็เสื่อมลง และต่อมา เมื่อท่านบาทหลวงมาร์ติน ลูเธอร์/Martin Luther ที่ประเทศเยอรมนี แข็งขืนต่ออำนาจขององค์พระสันตะปาปา แล้วถูกขับออกจากศาสนจักร ทำให้เกิดศาสนาคริสต์นิกายใหม่ คือโปรเตสแตนต์ขึ้นในปี 1530/๒๐๗๓ ก็เป็นการตัดสินความสิ้นสุดอำนาจที่ครอบคลุมทั่วทั้งยุโรป ของนิกายโรมันคาทอลิก แต่กระนั้น การฆ่าฟันกำจัดกวาดล้างทางศาสนา (religious persecution) ก็ไม่จบและไม่ลดความรุนแรง แล้วก็ได้เป็นเหตุให้คนในยุโรปมากมายหนีภัยไปตั้งถิ่นฐานใหม่ในอเมริกา

ในประเทศที่คาทอลิกเป็นใหญ่ พวกโปรเตสแตนต์ถูกปราบถูกกำจัดอย่างรุนแรง อย่างในฝรั่งเศส พวก**ฮิวเกนอตส์** (Huguenots คือพวกโปรเตสแตนต์ที่นั่นในสมัยนั้น) ถูกรัฐบาลฝรั่งเศสกำจัดกวาดล้าง เกิดเป็นสงครามศาสนาถึง ๘ ครั้ง ในช่วงปี 1562-1598/๒๑๐๕-๒๑๔๑ โดยเฉพาะเมื่อท่าน Cardinal บาทหลวงใหญ่ Richelieu เป็นอัครมหาเสนาบดี และแม้จะสงบศึกไปแล้ว ต่อมาก็กำจัดกันใหม่ จนพวกฮิวเกนอตส์จำนวนมากหนีไปอยู่ประเทศอื่น (ตำราฝรั่งว่ามีจำนวนที่หนีไปราว ๔ แสน ถึง ๑ ล้านคน) รวมทั้งจำนวนหนึ่งที่หนีต่อไปยังดินแดนแห่งโลกใหม่ คืออเมริกา (ฝรั่งเศสได้อาณานิคมมากในแคนาดา และที่นั่น รัฐบาลฝรั่งเศสออกกฎหมายห้ามมิให้มีนิกายโปรเตสแตนต์)

นอกจากฝรั่งเศส อังกฤษก็เป็นแหล่งใหญ่ของผู้หนีภัยศาสนา เรื่องเริ่มขึ้นเมื่อพระเจ้าเฮนรีที่ ๘ (Henry VIII) แยกพระองค์ออกจากโรมันคาทอลิก โดยประกาศไม่ยอมรับอำนาจขององค์พระสันตะปาปา (Pope) และให้รัฐสภาสถาปนาพระองค์ขึ้นเป็นประมุขแห่งศาสนจักรนิกายอังกฤษ (Church of England) คือนิกายแองกลิคาน (Anglican Church) ในปี 1534/๒๐๗๗ (ทำให้อังกฤษกลายเป็นประเทศโปรเตสแตนต์ โดยมีศาสนาคริสต์นิกายอังกฤษเป็นศาสนาประจำชาติมาจนบัดนี้)

จากนั้น พระเจ้าเฮนรีที่ ๘ ก็ทรงกำราบและยึดทรัพย์วัดทั้งหลายของคาทอลิก ใครยอมเชื่อฟังองค์สันตะปาปา ถือว่าเป็นความผิดอาญาแผ่นดิน ผู้นับถือโรมันคาทอลิกคนใดไม่ยอมรับสถานะของพระองค์ว่าเป็นประมุขของศาสนจักร ก็ถูกประหารชีวิต และอังกฤษกำจัดไม่เฉพาะชาวคาทอลิกเท่านั้น แต่กำจัดโปรเตสแตนต์นิกายอื่นที่ไม่ใช่นิกายอังกฤษด้วย ดังที่พวกถือนิกายลูเธอแรนก็ถูกจับเผาทั้งเป็นเสียเป็นจำนวนมาก

ต่อมา **พระนางแมรีที่ ๑** (Mary I) ผู้เป็นพระราชธิดาของพระเจ้าเฮนรีที่ ๘ นั่นเอง ขึ้นครองราชย์ ใน ค.ศ.1553/๒๐๙๖ สถานการณ์พลิกตรงข้าม พระนางแมรีพยายามกู้นิกายโรมันคาทอลิกกลับขึ้นมาให้เป็นศาสนาประจำชาติ และได้กำจัดฝ่ายโปรเตสแตนต์ มีผู้ถูกเผาทั้งเป็นไปประมาณ ๓๐๐ คน บ้างก็หนีไปอยู่ประเทศอื่น

ครั้นถึงปี 1558/๒๑๐๑ พระกนิฏฐภคินีของพระนางแมรีนั้น คือ**พระนางเจ้าเอลิซาเบธที่ ๑** (Elizabeth I) ขึ้นครองราชย์ ก็กลับฟื้นนิกายโปรเตสแตนต์ขึ้นอีก และโดยเฉพาะในปลายรัชกาล ได้ประหารชีวิตพวกโรมันคาทอลิกไปเสียจำนวนมาก

การห้ำหั่นบีฑาทางศาสนาในอังกฤษ ไม่จบแค่สมัยพระนาง Mary I และ Elizabeth I แต่มีต่อๆ มา และดังว่าแล้ว อังกฤษมิใช่กำจัดเฉพาะคาทอลิก แต่กำจัดโปรเตสแตนต์พวกอื่น ที่ไม่ใช่นิกายอังกฤษด้วย คนมากมายจึงหนีภัยไปอยู่ถิ่นอื่นในประเทศอื่น โดยเฉพาะที่มาอเมริกานั้น มากมาย หลายระลอก คณะที่เด่นในประวัติศาสตร์อเมริกัน ได้แก่ พวก “Pilgrims” (เคยเรียกว่า Pilgrim Fathers) ซึ่งหนีจากอังกฤษไปอยู่ใน Holland ตั้งแต่ปี 1608/๒๑๕๑ จนกระทั่งปี 1620/๒๑๖๓ จึงได้มาอเมริกา ขึ้นที่ Plymouth ในแมสซาชูเซตส์ นอกเขตปกครองของรัฐบาลอังกฤษเวลานั้น และจัดตั้งการปกครองของตัวเองขึ้นมา

รัฐบาลอังกฤษพยายามเอาอเมริกาเป็นอาณานิคม และในหลายถิ่นที่เป็นอาณานิคม รัฐบาลอังกฤษก็ตามมาออกกฎหมายให้คริสต์ศาสนานิกายอังกฤษเป็นศาสนาราชการ ส่วนพวกคนอพยพเอง เมื่อมากลายเป็นชาวอาณานิคม ทั้งที่ได้ประสบภัยเบียดเบียนทางศาสนาในยุโรปมาอย่างหนักแล้ว พอได้ที่พักพิงในอเมริกาดีแล้ว บางกลุ่มก็ยังกำจัดข่มเหงเบียดเบียนกันในอเมริกาต่ออีก ตัวอยู่ไหน ก็จะเอาแต่พวกของตัว เช่น ในรัฐแมสซาชูเซตส์ ก็มีการกำจัดพวกเควกเกอรส์ และพวกแบพติสต์ รวมทั้งมีการล่าและฆ่าผู้ที่ถูกสงสัยว่าเป็นแม่มด ชาวคาทอลิกที่หนีมาอยู่ในอเมริกา ซึ่งเป็นฝ่ายที่มีจำนวนน้อยนัก ก็ประสบความยากเข็ญ เช่น ถูกตัดสิทธิทางการเมือง และห้ามมิให้ประกอบพิธีทางศาสนาเว้นแต่ในบ้านของตนเอง พวกยิวซึ่งเป็นชนส่วนน้อย ก็ถูกจำกัดไม่ให้มีสิทธิออกเสียง ไม่มีสิทธิได้รับตำแหน่งราชการ และปฏิบัติกิจศาสนาของตนอย่างเปิดเผยไม่ได้

หันไปดูในยุโรปเองอีก ต่อมา กลุ่มประเทศโปรเตสแตนต์กับกลุ่มประเทศคาทอลิกก็ได้ทำสงครามศาสนากัน เรียกว่า **สงคราม ๓๐ ปี** (Thirty Years' War, 1618-1648/๒๑๖๑-๒๑๙๑) พินาศวอดวายกันอย่างหนัก เมื่อสงครามใหญ่นั้นสิ้นสุดลง อำนาจการเมืองในยุโรปก็กลายเป็นเรื่องของผู้ปกครองฝ่ายบ้านเมืองของประเทศนั้นๆ องค์กรศาสนาคริสต์เหมือนกับถอยห่างเสื่อมอำนาจไปจากวงการเมืองระหว่างประเทศ

(พึงเข้าใจด้วยว่า การฆ่าฟันห้ำหั่นทางศาสนาที่เล่ามานั้น มิใช่เฉพาะรัฐกระทำต่อประชาชนเท่านั้น ราษฎรก็ทำต่อกัน แต่ถ้าพูดไป ก็จะยืดยาวกันใหญ่)

พร้อมกันนั้น ความตื่นตัวทางปัญญาที่สืบมาตั้งแต่ยุคฟื้นฟูวิทยาการ หรือ**ยุคคืนชีพ** (Renaissance) เมื่อมาถึง**ยุคปฏิวัติอุตสาหกรรม** (เริ่มราวปี 1750/๒๒๙๓) ก็เกิด**กระแสนิยมวิทยาศาสตร์** (scientism) เฟื่องฟู่ฟ่าโถมเข้ามา ประชาชนหันไปรอมองรอฟังเรื่องความเจริญของวิทยาศาสตร์ ที่มีเทคโนโลยีพ่วงตามมา จึงยิ่งทำให้เหินห่างศาสนาคริสต์ ลดเลือนความสนใจลงไปๆ

อีกทั้งเมื่ออุตสาหกรรมเจริญขึ้น ก็เป็นเหตุให้ลัทธิอาณานิคมก้าวขึ้นสู่ยุคใหม่ ประเทศเจ้าอาณานิคมต้องเร่งหาและระดมกำลังในการจัดการกับประเทศอาณานิคม เพื่อใช้เป็นแหล่งวัตถุดิบป้อนโรงงาน ที่จะเป็นแหล่งอาหารให้แก่เมืองอุตสาหกรรมใหม่ๆ ที่กำลังขยายตัวอย่างรวดเร็ว และเป็นตลาดระบายสินค้าสนองระบบทุนนิยมอุตสาหกรรม คนหันไปสนใจและติดตามผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม เข้าทางของวัตถุนิยม และก้าวไปในทิศทางหรือกระแสของบริโภคนิยม ความสนใจใส่ใจในความเชื่อทางศาสนาก็ยิ่งเลือนราง

กลับไปดูที่อเมริกา จากภูมิหลังแห่งประวัติศาสตร์อันขมขื่นที่ยาวนานในยุโรป ทำให้คนอเมริกันมีจิตสำนึกซึ่งฝังลึกในใจที่สำคัญ คือความใฝ่ปรารถนาและเชิดชูบูชา**ความเป็นอิสระเสรี** หรือ**เสรีภาพ** (freedom, liberty) เป็นอย่างยิ่ง ต่อมาเมื่อได้อิสรภาพที่จะปกครองตนเองแล้ว ก็ได้ถือเสรีภาพนี้เป็นหลักการสำคัญยิ่ง และกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญให้ประชาชนมีเสรีภาพในด้านต่างๆ รวมทั้ง **เสรีภาพทางศาสนา** (freedom of religion)

ยิ่งกว่านั้น เมื่อตั้งประเทศได้แล้ว หันมาจะตั้งหลักด้านศาสนา ก็มีหลายนิกาย และตกลงกันไม่ได้ว่าจะยกนิกายใดเป็นหลักกลาง หรือจะถือหลักศาสนาร่วมกันได้อย่างไร (ทำท่าจะเป็นอย่างในยุโรปที่หนีมานั้นอีก) อเมริกาก็เลยยุติด้วยการวางหลักการแห่ง**การแยกศาสนจักรกับอาณาจักร** ออกจากกัน (separation of church and state)

เมื่อได้ฟังได้มองเรื่องราวและสภาพที่เป็นไปเป็นมาอย่างนี้แล้ว ก่อนจะพูดคุยอะไรต่อไป ขอยกบทสรุปมาให้พิจารณา ๒ อย่าง

ข้อแรก เรื่องราวที่เล่ามา คงจะทำให้เข้าใจหรือมองเห็นได้ชัดว่า ทำไมบาทหลวงฌอง เดอ บูรซ์ (Jean de Bourges) ชาวฝรั่งเศส ที่มาเมืองไทยในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙-๒๒๓๑/ค.ศ. 1656-88) จึงได้พูดถึงเสรีภาพทางศาสนาในเมืองไทย โดยเขียนจดหมายเหตุยืนยันไว้หนักแน่นยิ่งนัก (ดู *จดหมายเหตุการเดินทางของพระสังฆราชแห่งเบริธ สู่อาณาจักรโคจินจีน* [แปลโดย ประทุมรัตน์ วงศ์ดนตรี; กรมศิลปากร, ๒๕๓๐]) ดังที่ว่า

ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่าจะมีประเทศใดในโลกที่มีศาสนาอยู่มากมาย และแต่ละศาสนาสามารถปฏิบัติพิธีการของตนได้อย่างเสรีเท่ากับประเทศสยาม

พร้อมกันนั้น สำหรับคนไทย เมื่อได้อ่านได้ฟังเรื่องราวเกี่ยวกับ religious intolerance (ความทนฟังทนดูทนอยู่ด้วยกันไม่ได้ทางศาสนา) ของเขาที่เล่าเปิดเผยไว้นั้น ก็จะรู้สึกนึกไม่ถึงว่าเรื่องราวอย่างนี้จะได้เคยเกิดมีขึ้นแล้วในโลก

ข้อที่สอง เคยพูดว่า ข้อที่อเมริกาได้วางหลักการของเขาใน**การแยกศาสนจักรกับอาณาจักร** ออกจากกัน (separation of church and state) เอาไว้ ซึ่งทำให้หลายคนคิดว่าจะเป็นแบบอย่างที่ดีหรือเป็นมาตรฐานต่อไปนั้น ที่จริง หลักการของอเมริกา เป็นการแยกศาสนากับรัฐ ในเชิงลบ เป็นแบบ negative เท่านั้น ต่างจากเมืองไทย ที่ได้มีระบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับศาสนา (คือพระพุทธศาสนา) แบบแยกกันอยู่แล้วตลอดมา และเป็น**การแยกศาสนจักรกับอาณาจักร** ในเชิงบวก เป็นแบบ positive

ข้อที่ว่านี้ ถ้ามีโอกาส น่าจะได้มาพูดคุยหาความชัดเจนกัน

ความรู้ก็ถึงก็ทัน ปัญญาก็มากับเมตตาโดยมีความจริงใจ ด้วยปัญญาในจิตใจที่ดีนี้ จึงขึ้นเวทีมาพูดจาร่วมแก้ปัญหาด้วยกัน

หนังสือหลักวิชาชุดที่เด่นสำคัญของอเมริกา* เมื่อบรรยายเรื่องประเทศของเขา คือ คำว่า "United States" พอเริ่มเรื่อง ก็บอกว่า สหรัฐนั้นสำแดงถึง หมายถึง เป็นที่แสดงออกแห่ง **อุดมคติ** (ideals) รวมชุด ๔ ประการ การที่จะเข้าใจประเทศอเมริกาหรือสหรัฐนั้นได้ จำเป็นต้องพิจารณาบทบาทที่สภาพถิ่นดินแดน และบรรดาอุดมคติของสหรัฐ ได้แสดงผลปรากฏออกมาในพัฒนาการของประเทศของเขา

อุดมคติ (ideals) **๔** ประการนั้น คือ

1. ideal of freedom
2. ideal of the frontier
3. ideal of progress
4. ideal of democracy

---

* คำอธิบายคำ "United States" นี้ เดิมอยู่ใน *Compton's Encyclopedia* ต่อมา เมื่อ Encyclopædia Britannica ซื้อสิทธิการพิมพ์ *Compton's Encyclopedia* แล้ว คำอธิบายนี้ ก็มาอยู่ใน Britannica Student Library ของ *Encyclopædia Britannica* เช่นในกรณีนี้ คือ ฉบับปี 2014:
"United States." Britannica Student Library. Encyclopædia Britannica Ultimate Reference Suite. Chicago: Encyclopædia Britannica, 2014.

จะเห็นว่า “freedom” คือ ความเป็นอิสระเสรี อิสรภาพ **เสรีภาพ** มาเป็นอันดับ ๑ ซึ่งมองได้ว่า ข้อนี้ขึ้นมาก่อนทั้งในแง่ความสำคัญ และในแง่กาลเวลาที่สืบมาจากอดีต คือประวัติศาสตร์แห่งการดิ้นรนให้พ้นจากการบังคับข่มเหงห้ำหั่นบีฑาในถิ่นแดนโลกเก่า คือยุโรป มุ่งมาหาอิสรภาพในโลกใหม่ คืออเมริกา และอิสรภาพเสรีภาพที่เขายกขึ้นมาบอกอย่างแรกในคำอธิบายขยายความของเขา ก็คือเสรีภาพในการ “worship” คือในการนับถือศาสนานั่นเอง นี่เป็นคำแสดงจุดมุ่งหมายของบรรพชนอเมริกันที่อพยพหนีภัยมาตั้งถิ่นฐานตั้งประเทศใหม่นี้ ที่มาเป็นสหรัฐอเมริกา ซึ่งคนที่จะเข้าใจ ก็คือต้องรู้ประวัติศาสตร์แห่งการดิ้นรนให้พ้นภัย ที่ได้สรุปมาเล่าข้างต้น

อุดมคติที่ ๒ “frontier” คือ **คติบุกฝ่าขยายพรมแดน** หมายถึงแรงใจหมายมุ่งที่จะบุกฝ่าไปข้างหน้าเพื่อขยายเขตแดนในครอบครอง

ข้อนี้ก็สืบเนื่องจากประวัติศาสตร์ของชาติอเมริกัน ต่อจากเรื่องราวของอุดมคติที่ ๑ คือ เมื่อหนีภัยย้ายถิ่นอพยพข้ามน้ำมาขึ้นฝั่งแผ่นดินอเมริกาแล้ว ก็เป็นยุคของการตั้งตัวสร้างประเทศอเมริกา โดยใช้เวลา ๓๐๐ ปี ผจญภัยฝ่าฟันอุปสรรคบุกไปข้างหน้าขยายพรมแดนเป็นระยะทาง ๓,๐๐๐ ไมล์ จากฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิก *มุ่งหน้าตะวันตก* เฉลี่ยปีละ ๑๐ ไมล์ จนจบพรมแดนสุดแผ่นดินจดฝั่งมหาสมุทรแอตแลนติก ได้ Washington เป็นรัฐที่ ๔๒ ใน ค.ศ.1889/๒๔๓๒ ปราบอินเดียนแดงเสร็จสิ้นในปี 1890/๒๔๓๓ ถือเป็นวาระที่ประวัติศาสตร์ชาติอเมริกันมาถึงจุดแห่งการ **ปิดจบพรมแดน** (closing of the frontier)

การที่ “frontier” คือ ความคิดมุ่ง**บุกฝ่าขยายพรมแดน** กลายเป็นอุดมคติสำคัญของขนชาติอเมริกัน เพราะเขาถือว่า ความคิดจิตใจเรี่ยวแรงพลังและประสบการณ์มากมายในการพากเพียรฟันฝ่าบุกไปข้างหน้าเพื่อขยายพรมแดนสร้างประเทศอเมริกาในเวลาที่ยาวนานมากนี้ ได้สะสมอัดตัวเป็นภาวะจิตที่มุ่งหน้าบุกฝ่าขยายแดนแห่งความสำเร็จให้สุดกว้างสุดไกล (frontier mentality) โดยที่ frontier ที่จะบุกฝ่านั้นก็คือโอกาส (opportunity, คำหนึ่งที่สำคัญมากสำหรับจิตอเมริกัน) ดังที่เขาเอาคำ “frontier” นี้มาใช้ระบุแดนแห่งความสำเร็จที่เขาลุล่วงแล้ว และที่มุ่งจะบุกฝ่าต่อๆ ไป รวมทั้งการสำรวจอวกาศ การไปดวงจันทร์ ไปดาวพระอังคาร ฯลฯ ดูได้จากถ้อยคำมากมาย เช่น land frontier (ที่ว่าปิดในปี 1890/๒๔๓๓), ocean frontier, Space Frontier, New Frontier (ของประธานาธิบดี John F. Kennedy), Cyberspace Frontier หรืออย่าง “the frontiers of science” และ “the frontiers of medicine” เป็นต้น

อุดมคติที่ ๓ “progress” คือ **อุดมคติแห่งความก้าวหน้า** ข้อนี้ก็สอดคล้องและรับช่วงต่อกันกับอุดมคติข้อก่อนๆ และความหมายก็เข้าใจได้ไม่ยาก คือ จะต้องให้ชีวิตบุคคลก็ตาม สถาบันการเมือง สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันสังคมทั้งหลายก็ตาม มีความดีงามเจริญพัฒนาก้าวหน้าต่อไป ด้วยความบากบั่นพากเพียรจริงจังในการจัดการดำเนินการอย่างซื่อสัตย์สุจริตยุติธรรม – นี่พูดตามที่เขาว่า เป็นเรื่องที่รู้ไว้ ไม่ใช่เรื่องเชื่อ

อุดมคติที่ ๔ “democracy” คือ **อุดมคติประชาธิปไตย** ข้อนี้เป็นพื้นฐาน เป็นวิถีชีวิตที่มีความเป็นตัวบุคคลซึ่งมีสิทธิมีเสียงที่จะได้รับการคำนึง และมีโอกาสที่จะได้จะไปถึงผลที่หมายอันพึงได้พึงถึงแก่ตน ข้อนี้ไม่ต้องพูดมาก ควรรู้กันดีอยู่แล้ว

นี่คือตัวอย่างเรื่องที่อเมริกาบอกไว้ว่า ถ้าจะรู้จักประเทศชาติของเขา ก็ต้องรู้เข้าใจเรื่องราวเหล่านี้ เคยบอกคนที่จะไปเรียนต่อในอเมริกาว่าควรหาความรู้ในเรื่องเหล่านี้ไว้ ถ้าตอนไปยังไม่รู้ เมื่อไปอยู่ที่นั่น ก็ให้รู้ก่อนกลับมา

อย่างน้อย ถ้าจะรู้จักอเมริกา ก็ไม่ใช่แค่รู้ที่จะไปหา McDonald's หรือ KFC แต่ต้องรู้ให้ถึงอุดมคติให้ถึงความคิดหมายใฝ่ฝันของประเทศของเขา ต้องรู้วิถีของชาติของสังคม รู้รากเหง้าภูมิหลังประวัติศาสตร์แห่งการดิ้นรนต่อสู้ของเขา อย่างน้อยดังที่ได้เล่ามานั้น ซึ่งก็อย่างที่ว่าแล้ว เขาก็ไม่ได้ปิดบัง แต่เขาพยายามค้นคว้าสืบสาวเอามาบอกมาเล่าให้รู้กัน ไม่ว่าจะเป็นการรบราฆ่าฟันแย่งชิงกันเอง การข่มเหงแย่งชิงดินแดนจากอินเดียนแดง การจับคนดำมาขายเอามาใช้เป็นทาส ความโหดร้ายทารุณต่อทาส เขาก็พยายามค้นความรู้หาความจริงมาเปิดเผย เป็นเรื่องของความรู้ ซึ่งจำเป็นสำหรับปัญญาที่จะแก้ปัญหา และไม่ว่าจะจัดทำดำเนินการใดๆ

ในอเมริกานั้น ดังที่ว่า เขาถือความรู้เป็นเรื่องสำคัญ เมื่อในหมู่คนของเขาเองมีพวกที่ละเลยลืมเลือนเรื่องราวร้ายๆ เก่าๆ ของสังคม เขาก็เตือนคนเหล่านั้น เตือนสติประชาชน ให้ระลึกรู้จำได้ ไม่ให้ลืมเรื่องราวที่เป็นเหตุปัจจัยของชาติของสังคม

เพื่อให้เห็นตัวอย่างการที่ฝรั่งเตือนคนของเขาให้ระลึกรู้ถึงภูมิหลังรากเหง้าของชาติของเขาเอง จะยกมติของศาลสูงสุด (Supreme Court) ของสหรัฐอเมริกา ที่เล่าเรื่องราวเลวร้าย อธิบายปัญหาเก่าทางศาสนาของชนชาติของเขาแก่คนอเมริกัน ซึ่งแปลไว้นานมากแล้ว ขอยกมาเล่าซ้ำไว้ที่นี่อีกครั้งหนึ่ง (แปลลงไว้ในหนังสือ *ปฏิรูปการศึกษา พระพุทธศาสนาจะไปอยู่ไหน?,* พ.ศ. ๒๕๔๔; การทำตัวอักษรเน้นหนาเป็นของผู้เขียนนี้เอง) ดังนี้

Excerpt from the opinion of the US Supreme Court:

The First Amendment, as made applicable to the states by the Fourteenth…commands that a state "shall make no law respecting an establishment of religion, or prohibiting the free exercise thereof…" These words of the First Amendment reflected in the minds of early Americans a vivid mental picture of conditions and practices which they fervently wished to stamp out in order to preserve liberty for themselves and for their posterity. **Doubtless their goal has not been entirely reached; but so far has the Nation moved toward it that the expression "law respecting an establishment of religion" probably does not so vividly remind present-day Americans of the evils, fears, and political problems that caused that expression to be written into our Bill of Rights.** Whether this New Jersey law is one respecting an "establishment of religion" requires an understanding of the meaning of that language, particularly with respect to the imposition of taxes. Once again, therefore, it is not inappropriate briefly to review the background and environment of the period in which that constitutional language was fashioned and adopted.

แปลเป็นไทยพอได้รู้กัน ดังนี้

อนุบัญญัติข้อ ๑ (the First Amendment ในรัฐธรรมนูญอเมริกัน) ซึ่งอาศัยอนุบัญญัติข้อ ๑๔ ให้บังคับใช้แก่บรรดารัฐทั้งหลาย...กำหนดว่า รัฐ "จะไม่ตรากฎหมายขึ้นเชิดชูสถาบันศาสนาหนึ่งใด หรือห้ามการดำเนินการโดยเสรีของศาสนานั้น..."

ถ้อยคำในอนุบัญญัติข้อ ๑ เหล่านี้ สะท้อนขึ้นมาในใจของชาวอเมริกันยุคแรก ให้เห็นมโนภาพอันเด่นชัด ที่แสดงถึงสภาวการณ์และปฏิบัติการต่างๆ ที่พวกเขามีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะขจัดให้หมดสิ้นไป เพื่อจะรักษาเสรีภาพไว้ให้แก่ตนและคนรุ่นหลัง

แน่นอนว่า จุดหมายของเขายังไม่ลุล่วงโดยสมบูรณ์ แต่กระนั้น ทั้งที่ชนชาติอเมริกันได้มุ่งหน้าสู่จุดหมายนั้นมาถึงเพียงนี้แล้ว ข้อความว่า "กฎหมายขึ้นเชิดชูสถาบันศาสนาหนึ่งใด" ก็ดูจะมิได้ช่วยให้คนอเมริกันสมัยปัจจุบันระลึกนึกเห็นได้ชัดเจนนัก ถึงความเลวร้าย ความน่าหวาดกลัว และปัญหาต่าง ๆ ทางการเมือง ที่เป็นเหตุให้ต้องเขียนข้อความนั้นไว้ในสิทธิบรรณของเรา (Bill of Rights *=อนุบัญญัติ ๑๐ ข้อแรก ในรัฐธรรมนูญอเมริกัน*)

กฎหมายของรัฐนิวเจอร์ซีนี้ จะเป็นกฎหมายที่เชิดชูสถาบันศาสนาหรือไม่ จำเป็นจะต้องมีความเข้าใจในความหมายของข้อความที่บัญญัติไว้นั้น โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการเรียกเก็บภาษี

เพราะฉะนั้น จึงมิเป็นการไม่เหมาะสมที่จะมาทบทวนกันดูอีกวาระหนึ่งโดยสังเขป ให้เห็นภูมิหลังและสภาพแวดล้อมของยุคสมัย ที่ข้อความในรัฐธรรมนูญส่วนนั้นได้ถูกสรรแต่งขึ้น และยอมรับให้ถือปฏิบัติกันมา

A large proportion of the early settlers of this country came here from Europe to escape the bondage of laws which compelled them to support and attend government-favored churches. The centuries immediately before and contemporaneous with the colonization of America had been filled with turmoil, civil strife and persecutions, generated in large part by established sects determined to maintain their absolute political and religious supremacy. With the power of government supporting them, at various times and places, Catholics had persecuted Protestants, Protestants had persecuted Catholics, Protestant sects had persecuted other Protestant sects, Catholics of one shade of belief had persecuted Catholics of another shade of belief, and all of these had from time to time persecuted Jews. In efforts to force loyalty to whatever religious group happened to be on top and in league with the government of a particular time and place, men and women had been fined, cast in jail, cruelly tortured, and killed. Among the offenses for which these punishments had been inflicted were such things as speaking disrespectfully of the views of ministers of government-established churches, non-attendance at those churches, expressions of nonbelief in their doctrines, and failure to pay taxes and tithes to support them.	เหล่าชนผู้มาตั้งถิ่นฐานในประเทศนี้ยุคแรกๆ นั้น จำนวนมากทีเดียว มาประเทศนี้จากยุโรป เพื่อหลบหนีจากข้อกำหนดของกฎหมาย ที่บังคับเขาให้อุปถัมภ์บำรุงและเข้าร่วมกิจกรรมของนิกายศาสนาที่รัฐบาลอุปถัมภ์บำรุง หลายศตวรรษก่อนหน้านั้น รวมทั้งในยุคสมัยเดียวกับที่อเมริกาเป็นอาณานิคม เต็มไปด้วยความปั่นป่วน การวิวาทขัดแย้งวุ่นวายของประชาชน และการห้ำหั่นบีฑากัน ซึ่งโดยส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากนิกายที่รัฐยกขึ้นสถาปนา ซึ่งมีความมุ่งมั่นที่จะรักษาความยิ่งใหญ่ทางศาสนาและการเมืองของตนไว้ให้เด็ดขาด ด้วยอำนาจของรัฐบาลที่ส่งเสริมสนับสนุนนิกายศาสนานั้นๆ ในต่างกาละ ต่างเทศะ พวกคาทอลิกก็ห้ำหั่นบีฑาพวกโปรเตสแตนต์ พวกโปรเตสแตนต์ก็ห้ำหั่นบีฑาพวกคาทอลิก พวกโปรเตสแตนต์นิกายโน้นก็ห้ำหั่นโปรเตสแตนต์ที่ต่างนิกายอื่นๆ พวกคาทอลิกสายความเชื่อหนึ่ง ก็ห้ำหั่นบีฑาพวกคาทอลิกอีกสายความเชื่อหนึ่ง แล้วทุกนิกายเหล่านี้ (ทั้งโปรเตสแตนต์ ทั้งคาทอลิก) ก็ได้ห้ำหั่นบีฑาพวกยิวเป็นคราวๆ ด้วยความพยายามที่จะบังคับให้จงรักภักดีต่อนิกายศาสนาที่ได้ขึ้นมาเป็นนิกายที่สูงสุดและเข้าพวกกับรัฐบาลในยุคสมัยนั้นๆ ชายหญิงทั้งหลายได้ถูกปรับสินไหม ได้ถูกจับขังคุก ได้ถูกทรมานอย่างโหดร้าย และถูกสังหาร ในบรรดาความผิดทั้งหลายที่คนเหล่านี้ถูกลงโทษ ก็เช่นการพูดโดยไม่เคารพต่อความคิดเห็นของอาจารย์สอนศาสนาในนิกายที่รัฐบาลอุ้มชู การไม่ไปร่วมกิจกรรมของนิกายเหล่านั้น การแสดงความไม่เชื่อในคำสอนของอาจารย์สอนศาสนาเหล่านั้น และการที่มิได้ยอมเสียภาษีรัฐและภาษีศาสนาเพื่ออุปถัมภ์บำรุงนิกายศาสนานั้น

These practices of the old world were transplanted to, and began to thrive in, the soil of the new America. The very charters granted by the English Crown to the individuals and companies designated to make the laws which would control the destinies of the colonials authorized these individuals and companies to erect religious establishments which all, whether believers or nonbelievers, would be required to support and attend. An exercise of this authority was accompanied by a repetition of many of the old-world practices and persecutions. Catholics found themselves hounded and proscribed because of their faith; Quakers who followed their conscience went to jail; Baptists were peculiarly obnoxious to certain dominant Protestant sects; men and women of varied faiths who happened to be in a minority in a particular locality were persecuted because they steadfastly persisted in worshipping God only as their own consciences dictated. And all of these dissenters were compelled to pay tithes and taxes to support government-sponsored churches whose ministers preached inflammatory sermons designed to strengthen and consolidate the established faith by generating a burning hatred against dissenters.	ปฏิบัติการเหล่านี้ที่มีในโลกเก่า คือยุโรป ได้ถูกนำมาปลูกฝังลงและเริ่มจะแพร่ขยายไปในผืนแผ่นดินอเมริกาใหม่ กฎบัตรกฎหมายทั้งหลายที่มหากษัตริย์ของอังกฤษได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตแก่บุคคลและบริษัททั้งหลาย ซึ่งได้กำหนดให้เอกชนและบริษัทเหล่านั้น ตรากฎหมายขึ้นมาบังคับควบคุมชะตากรรมของชาวอาณานิคม ก็ได้ให้อำนาจแก่เอกชนและบริษัทเหล่านี้ที่จะสร้างศาสนสถาน ซึ่งทุกคน ไม่ว่าจะเชื่อถือหรือไม่ จะต้องอุปถัมภ์บำรุงและร่วมกิจกรรม การดำเนินการให้เป็นไปตามอำนาจนี้ พ่วงมาด้วยการนำเอาวิธีปฏิบัติต่างๆ และการห้ำหั่นบีฑาของโลกเก่า (ยุโรป) มากมายหลายอย่างมาใช้ซ้ำอีก พวกคาทอลิกพบว่าตัวเองถูกตามล่าและถูกประณามหยามเหยียดเพราะเหตุแห่งความเชื่อของตน พวกเควกเกอรส์ผู้ดำเนินตามจิตสำนึกของตนก็ต้องเข้าคุกไป พวกแบบติสต์ก็เสี่ยงอันตรายเป็นพิเศษจากพวกโปรเตสแตนต์บางนิกายที่เป็นใหญ่ ชายหญิงที่นับถือศาสนาต่างๆ ซึ่งบังเอิญเป็นชนส่วนน้อยในบางถิ่นบางที่ ก็ถูกห้ำหั่นบีฑา เพราะเหตุที่ยืนหยัดในการบูชาพระผู้เป็นเจ้าตามแนวทางที่จิตสำนึกของตนกำหนดนำ ผู้ที่มีความคิดเห็นผิดแผกแตกแยกออกไปเหล่านี้ ถูกบังคับให้ต้องเสียภาษีศาสนาและภาษีบ้านเมือง เพื่อเอามาอุปถัมภ์บำรุงนิกายศาสนาที่รัฐอุ้มชู ซึ่งมีศาสนาจารย์ไปเที่ยวเทศนาคำสอนอันแสบร้อน ที่มุ่งจะเสริมสร้างความเข้มแข็งมั่นคงให้แก่นิกายของตน ด้วยการก่อให้เกิดความชิงชังอย่างร้อนแรงแก่ผู้ที่คิดผิดแผกออกไป
These practices became so commonplace as to shock the freedom-loving colonials into a feeling of abhorrence. The	ปฏิบัติการเหล่านี้ได้กลายเป็นสิ่งสามัญดาษดื่น ถึงขั้นที่สร้างความหวาดผวาแก่ชาวอาณานิคมผู้รักเสรีภาพ จนเกิดเป็นความรู้สึกขยาดแขยง

imposition of taxes to pay ministers' salaries and to build and maintain churches and church property aroused their indignation. It was these feelings which found expression in the First Amendment. *[Excerpt from the opinion of the US Supreme Court, Everson v. Board of Education, 1947. Microsoft Encarta Encyclopedia 2001]*	การเรียกเก็บภาษีเพื่อเอามาจ่ายเป็นเงินเดือนของอาจารย์สอนศาสนาและมาก่อสร้างดูแลรักษาโบสถ์ พร้อมทั้งทรัพย์สินของโบสถ์เหล่านี้ ก่อให้เกิดความขุ่นข้องหมองใจแก่ชาวอาณานิคมเหล่านั้น ความรู้สึกเหล่านี้แหละ ที่แสดงออกมาเป็นข้อความใน อนุบัญญัติข้อ ๑ (First Amendment) *[ข้อความตอนหนึ่ง จากมติของศาลสูงสุด คดีอีเวอร์สันเป็นโจทก์ฟ้องคณะกรรมการการศึกษา ค.ศ. 1947, Microsoft Encarta Encyclopedia 2001]*

อ่านมติของศาลสูงสุดนี้แล้ว ก็จะมองเห็นภาพว่าทำไมรัฐธรรมนูญอเมริกันจึงต้องมีอนุบัญญัติข้อ ๑ นี้ ที่ Thomas Jefferson บอกว่าจะได้เป็นกำแพงกั้นแยกศาสนจักรกับรัฐของเขา

ที่ว่านั้นก็แง่หนึ่ง แต่ที่เล่ามานี้ จะให้เห็นว่า ชาวตะวันตกอย่างอเมริกานั้น ก็มีข้อดีที่สำคัญคือความนิยมปัญญา ใฝ่หาความรู้ และเขาก็ปฏิบัติมาได้ดีไม่น้อยนัก ในเรื่องการค้นคว้าหาความจริง พยายามรู้เข้าใจและบอกไว้ให้รู้กัน ทำให้เจริญด้วยศาสตรวิทยา แม้แต่ภูมิหลังรากเหง้าของพวกตัว ก็จะรู้ให้ได้เต็มทั่วและตรงตามที่มันเป็น โดยเปิดเผยให้รู้กัน อย่างไม่ขึ้นต่อความรู้สึกไม่ต้องมีอาการของจิตใจที่คนไทยเรียกกันว่าอารมณ์ ไม่แล่นไปกับความชอบใจหรือไม่ชอบใจ โดยมุ่งเพื่อประโยชน์ทางปัญญา ที่จะรู้จุดเห็นทางแก้ปัญหา และสร้างสรรค์พัฒนากันสืบต่อไป

ที่เล่ามาเรื่องอเมริกา ก็เป็นเรื่องราวของตะวันตก ตั้งแต่ในยุโรป เป็นเรื่องของตัวเขาพวกเขาเอง เขาจึงค้นหามาไว้ได้มาก ส่วนเรื่องทางด้านของเราในแดนตะวันออกที่เขาห่างไกล เทียบกันแล้ว ยังรู้กันน้อยกว่า และแม้ในส่วนที่ได้รู้นั้น ก็กลายเป็นว่า ได้จากชาวตะวันตกมาสืบหาค้นคว้าเอาไปหรือให้มา น่าจะถือเป็นการเตือนว่า เราควรฝึกตนฝึกพวกตัวให้เป็นคนใฝ่ศึกษา ชอบสืบค้นหาความรู้ ให้เข้าถึงความจริงที่จะเจริญปัญญา

ที่จริง เรื่องราวของชาวตะวันออก ก็ถึงกันกับตะวันตกนั้นพัวพันกันมา ฝรั่งจึงได้สนใจศึกษาให้รู้เรื่องราวเหตุปัจจัยที่โยงกันด้วย ลองดูกันหน่อย จะได้เห็นอะไรๆ ชัดขึ้น

หันกลับไปดูในตะวันตกนั้น บอกแล้วว่า เขาเข้า**สมัยกลาง** (Middle Ages) ตั้งแต่ปี 476/๑๐๑๙ คือนับว่าเริ่มยุคนี้เมื่อจักรวรรดิโรมันตะวันตก (Western Roman Empire) ล่มสลาย เมื่อเข้าสมัยกลางนี้แล้ว ยุโรปก็อยู่ใต้อำนาจของ**คริสต์ศาสนจักร** และศิลปวิทยาของกรีกและโรมันโบราณก็ลับเลือนไป ฝรั่งจึงเรียกสมัยกลางนี้ว่าเป็น**ยุคมืด**อย่างที่ได้เล่าแล้ว และยุโรปก็ยุ่งกันอยู่ข้างใน ไม่มีประเทศในยุโรปที่มีกำลังตั้งอาณานิคมขึ้นได้

แล้วก็อย่างที่ได้เล่า ใน**สมัยกลาง**นั้น พอถึงปี 622/๑๑๖๕ ศาสนา**อิสลาม**ก็เกิดขึ้น และมีพลังแรงมากในการเผยแพร่ จึงเข้าสู่ยุคที่มุสลิมอาหรับแผ่ขยายได้อาณานิคมมากมาย ดังที่เล่าแล้วว่า แค่ปี 700 เศษ ก็ได้หมดแอฟริกาเหนือ เข้ายุโรปจนได้สเปน ทางตะวันออกก็ไปถึงชมพูทวีป และขึ้นไปชนะจีนที่อาเซียกลาง (Central Asia, ชนส่วนมากคือชาว**เตอร์ก**/Turk กับชาว**มงโกล**/Mongol)

ต่อมา **เตอร์ก**ในอาเซียกลาง ซึ่งได้เป็นมุสลิมแล้ว ก็ขยายตัวลงมาข้างล่าง ทั้งที่ชมพูทวีป และไปตะวันออกกลาง ทางอาหรับ บ้างก็เข้ารับราชการรับใช้**กาหลิฟ** (Caliph, ประมุขของรัฐและศาสนาอิสลาม ซึ่งเป็นมุสลิมอาหรับที่สืบสายตรงจากองค์พระมะหะหมัด) พวกมุสลิมเตอร์กนี้เก่ง บางคนใหญ่โตขึ้น ได้เป็น**สุลต่าน** (Sultan) มีอำนาจมากจนครอบงำมุสลิมอาหรับ พอถึงปี 1055/๑๕๙๘ ก็มีสุลต่านขึ้นครองกรุงแบกแดด (Bagdad) เสียเอง ยกกาหลิฟไว้เพียงเป็นหุ่นเชิด **มุสลิมอาหรับ**อ่อนกำลัง เป็นอันเข้ายุค**มุสลิมเตอร์ก**

พวก**มุสลิมเตอร์ก**ครองอำนาจในแดนอาหรับแล้ว ก็หันไปรบกับจักรวรรดิโรมันตะวันออก (Byzantine Empire) และในปี 1071/๑๖๑๔ ก็ชนะได้ดินแดนส่วนที่เชื่อมต่อเอเชียกับยุโรป (คือประเทศตุรกี/เตอร์กี แถบเอเชีย) ทำให้มุสลิมได้ตำราศิลปวิทยาของกรีกและโรมันโบราณ แล้วก็ตัดเส้นทางที่ชาวคริสต์จากยุโรปจะมาไหว้ในแดนศักดิ์สิทธิ์ คือเยรูซาเลม (Jerusalem, the Holy Land) เป็นเหตุสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้ประเทศคริสต์เริ่มทำสงคราม**ครูเสด**ส์ (Crusades) รบกับมุสลิม ตั้งแต่ปี 1095/๑๖๓๘ อย่างยืดเยื้อยาวนานราว ๒๐๐ ปี (จบในปี 1291/๑๘๓๔) ดังได้เล่าข้างต้น

ทีนี้ ระหว่างนั้น **เจงกิสข่าน** (Genghis Khan) ได้นำทัพมงโกลลงมาจากเอเชียกลาง เข้าบุกจีน ยึดปักกิ่งได้ ในปี 1215 แล้วนำทัพไปตะวันตก เข้าตะวันออกกลาง ตีอาณาจักรที่ผ่านไปแหลกลาญหมด จนกระทั่งในปี 1258/๑๘๐๑ ข่านคือกษัตริย์มงโกลชั้นลูกหลานของเจงกิสข่าน ก็เข้าทำลายกรุงแบกแดดได้ จบสิ้นจักรวรรดิมุสลิม แต่วัฒนธรรมมุสลิมยังเหลือรอดมาได้โดยมีเจ้ามุสลิมไปหลบภัยอยู่ที่อียิปต์ในทวีปแอฟริกา

อย่างไรก็ตาม พวกมงโกลครองอำนาจอยู่ได้เพียง ๑๐๐ ปีเศษ อาณาจักรก็แตกสลายไปเรื่อยๆ จนหมดอำนาจหายไป แล้วก็เข้ายุคมุสลิมเตอร์กต่ออีก โดยในปี 1258/๑๘๐๑ สุลต่านอุสมานที่ ๑ (Osman I) ได้ตั้งราชวงศ์ออตโตมาน ซึ่งยิ่งใหญ่ขึ้นๆ จนเป็น**จักรวรรดิออตโตมาน** (Ottoman Empire) ครองอำนาจเป็นหนึ่งเดียวในตะวันออกกลาง สลายการสืบสายกาหลิฟของมุสลิมอาหรับ ทั้งที่ตนเป็นสุลต่านมุสลิมเตอร์ก ก็ตั้งตัวเองเป็นกาหลิฟ เป็นจักรวรรดิยิ่งใหญ่ยืนยงอยู่ถึง ๖๖๐ ปี จนถึงสิ้นสงครามโลกครั้งที่ ๑ จึงถูกสลายไปในปี 1918/๒๔๖๑ แล้วเกิดสาธารณรัฐตุรกีขึ้นมาในปี 1923/๒๔๖๖

ในยุคของจักรวรรดิออตโตมานนี้เอง ที่มุสลิมเตอร์กรบรุกจักรวรรดิบีแซนทีนแย่งชิงเมืองน้อยใหญ่มาเรื่อยๆ จนถึงปี 1453/๑๙๙๖ ก็ทำลายจักรวรรดิโรมันตะวันออกนี้ได้ แล้วยึดเอาคอนสแตนติโนเปิลมาเป็นเมืองหลวงของตน และก็ถือกันว่าปี 1453 นี้ เป็นจุดกำหนดการสิ้นสุดแห่ง**สมัยกลาง** (Middle Ages) ดังที่เล่าข้างต้น

จากนั้น ออตโตมานก็แผ่อำนาจเข้าไปในยุโรป การเรืองอำนาจของออตโตมานนี้ กีดขวางการแผ่ขยายดินแดนของประเทศตะวันตก กั้นฝรั่งให้ไปเอเชียทางบกไม่ได้ ฝรั่งต้องหันไปล่าอาณานิคมและแผ่ศาสนาด้วยการเดินทัพทางทะเล รวมทั้งเป็นเหตุให้ได้ไปค้นพบโลกใหม่ คืออเมริกา เป็นการเข้าสู่ยุคอาณานิคมสมัยใหม่ (modern colonialism) ไปทางเรือ ไม่ต้องใช้ม้า เป็นการแผ่อำนาจของประเทศตะวันตกที่นับถือคริสต์ศาสนา โดยฝรั่งพูดกันมาว่า การล่าอาณานิคมมีเป้าหมายใหญ่ ๓ อย่าง คือ เพื่อ "…gold, God and glory" พูดเป็นไทย (ลำดับใหม่) ว่า **"แผ่ศาสนา – หาความมั่งคั่ง – ครองความยิ่งใหญ่"**

หลังจบสงครามโลกครั้งที่ ๑ เมื่อ**จักรวรรดิออตโตมาน** (Ottoman Empire) ถูกสลายในปี 1918 แล้ว ในปี 1922 ตำแหน่งสุลต่าน (sultanate) ถูกยกเลิก และ Kemal Atatürk ("บิดาของชนชาวเตอร์ก") ตั้งสาธารณรัฐตุรกี/เตอร์กี/Turkey ขึ้นในปี 1923/๒๔๖๖ แล้วปีถัดมา1924 เขาก็เลิกตำแหน่งกาหลิฟ (caliphate) ให้ราษฎรหันไปแต่งกายแบบชาวยุโรป เลิกใช้อักษรอาหรับเปลี่ยนไปใช้อักษรละติน ฯลฯ เมื่อจบสิ้น**จักรวรรดิออตโตมาน** เหล่าประเทศอาหรับได้คืนชีพ เป็นอันสิ้นยุคมุสลิมเตอร์ก และ**มุสลิมอาหรับ**ฟื้นขึ้นใหม่

ที่เล่ามานั้น เป็นด้านทิศตะวันตก ทีนี้ หันมาดูทางตะวันออก ที่อินเดีย ย้อนหลังกลับไปในอดีตตั้งแต่**สมัยกลาง** บอกแล้วว่าทัพ**มุสลิมอาหรับ**บุกมา แต่ถูกยันอยู่แค่ลุ่มน้ำสินธุตั้งแต่ปี 711/๑๒๕๔ แล้วมีการเดินทางค้าขายและการสังสรรค์ทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะในคริสต์ศตวรรษ 9-10 (ในช่วง พ.ศ. ๑๓๕๐ – ๑๕๕๐) ที่อินเดียมีมหาวิทยาลัยพุทธศาสนา เช่นนาลันทา รุ่งเรืองอยู่แล้ว ชาวมุสลิมอาหรับที่แบกแดดได้รับถ่ายทอดความรู้ด้านคณิตศาสตร์ ดาราศาสตร์ และศาสตร์สาขาอื่นๆ จากอินเดีย ดังว่าข้างต้น ในยุคนี้ ปราชญ์มุสลิมได้ทั้งของกรีก-โรมันโบราณและของชมพูทวีป จึงมีศิลปวิทยาก้าวหน้ากว่ายุโรปมาก แม้แต่ตัว**เลขอาระบิก** (1 2 3 . . . 0) ที่ฝรั่งใช้และเวลานี้แพร่ไปทั่วโลก ก็เกิดในอินเดียตั้งแต่ราว ๒๐๐ ปีก่อน ค.ศ. เวลาผ่านมานานจนกระทั่ง ค.ศต. ที่ 7-8 ชาวมุสลิมอาหรับจึงได้รับตัวเลขอินเดียไปใช้ จากนั้นชาวยุโรปก็นำไปใช้ต่อ โดยเข้าใจว่าเป็นของอาหรับ (จึงเรียกว่า "อาระบิก") เท่าที่พบใช้ครั้งแรกในเมืองฝรั่ง เมื่อปี 976/๑๕๑๙

ต่อมา ในช่วง ค.ศ.1001-1027/พ.ศ. ๑๕๔๔-๑๕๗๐ เข้ายุคมุสลิมเตอร์กแล้ว การรุกรานครั้งใหญ่เริ่มขึ้น โดยทัพ**มุสลิมเตอร์ก** จากอัฟกานิสถาน บุกปล้นฆ่าแหลกลาญ เอาแคว้นปัญจาบไปผนวกเข้าในอาณาจักรของตน ครั้งนั้น คนฮินดูวรรณะต่ำ และชาวพุทธได้เปลี่ยนไปเป็นมุสลิมจำนวนมาก

จากนั้น ทัพมุสลิมเตอร์กได้รุกอินเดียลึกเข้ามาเรื่อยๆ จนถึงปี 1206/๑๗๔๙ ก็ชนะตลอดจนสุดแดนภาคตะวันออกของอินเดีย ครอบครองปัญจาบไปจดแคว้นพิหาร (เทียบปัจจุบันถึงบังกลาเทศ) และสถาปนา**อาณาจักรสุลต่านแห่งเดลี** (Delhi Sultanate) เป็น**รัฐมุสลิมแรกแห่งอินเดีย** (อยู่ในช่วงเวลาเดียวกับที่เจงกิสข่านบุกตะวันตก)

การรุกรานของทัพมุสลิมเตอร์กช่วงท้ายนี้ ได้กวาดล้าง**พระพุทธศาสนาสูญสิ้นไปจากชมพูทวีป** ด้วยการฆ่า ปล้นทรัพย์ บังคับให้เปลี่ยนศาสนา เผาทำลายศูนย์กลางใหญ่ๆ คือวัด และมหาวิทยาลัยพุทธศาสนาทั้งหลาย เช่น นาลันทา วิกรมศิลา (ตำราฝรั่งเล่าว่าเผาหอสมุดมหาวิทยาลัยนาลันทาเป็นเดือนจึงหมด) ในช่วงใกล้ ค.ศ. 1200/พ.ศ. ๑๗๐๐

อาณาจักร**สุลต่านแห่งเดลี**ครองอินเดียสืบมา ๓๔ สุลต่าน ท่ามกลางความโหดเหี้ยมทารุณ ล้างผลาญชีวิตและแย่งชิงอำนาจกัน จนถึงปี 1526/๒๐๖๙ แม่ทัพ**มุสลิมมงโกล**ก็พิชิตและตั้งราชวงศ์**โมกุล** (มุข่าล ก็ว่า, Mogul or Mughal) อันยิ่งใหญ่ขึ้นมาปกครองอินเดียอย่างยาวนาน จนตกเป็น**เมืองขึ้นของอังกฤษ** สิ้นสุดวงศ์ในปี1858/๒๔๐๑

เอาละ เล่าไปเล่ามา ว่าเสียยืดยาว จนถึงเรื่องเจงกิสข่าน และเรื่องมุสลิมเตอร์กบุกอินเดีย จนมาเผานาลันทา พระพุทธศาสนาหมดสิ้นจากอินเดีย เป็นเรื่องของความรู้ เมื่อรู้จักอะไร ก็รู้ให้ถึงเหตุปัจจัย ค้นหาไปตามความจริง จะได้เข้าใจเรื่องราวให้ชัด

เท่าที่เล่ามานี้ เป็นเพียงย่อๆ คร่าวๆ มีความรู้ที่เขาค้นหามาให้ไว้ละเอียดกว่านี้มากมาย และบางจุดที่ควรสนใจพิเศษ ก็อาจช่วยกันวิเคราะห์ให้ลึกให้ชัด จะได้ขยายประโยชน์ทางปัญญาเพื่อการป้องกันปัญหาและสร้างสรรค์ข้างหน้า เช่นเรื่องในราว พ.ศ. ๑๗๐๐ ที่ว่าพระพุทธศาสนาถูกทำลายสูญสิ้นจากอินเดียนั้น ก็ย่อมน่าสงสัยว่า เวลานั้นพระพุทธศาสนาที่นั่นเจริญมาก มีพุทธบริษัทท่วมท้น ทำไมหมดไปเหมือนว่าง่ายๆ และในเวลาเดียวกันนั้น ศาสนาอินดูก็ถูกทำลายด้วยพร้อมๆ กัน แต่ทำไมฮินดูจึงไม่หมดไปถึงวันนี้ ก็มีฮินดูอยู่เข้มแข็งมากมาย

ค้นดูว่า ในแง่ที่น่าสงสัยนี้ นักวิชาการฝรั่งว่าไว้อย่างไร ผู้รู้ของอินเดียว่าไว้บ้างไหม คนนอกอย่างในไทยมีพูดไว้แนวใด เราลองสืบค้นต่อ อาจได้ร่องรอยแง่มุมขยายออกไป รวมทั้งที่ว่าชาวพุทธคงตกอยู่ในความประมาท เรื่องเป็นอย่างไร

แต่อย่างที่ว่าแล้ว ต้องอยู่กับความรู้ มิใช่ถูกความรู้สึกพาไป เดินหน้าไปกับปัญญา ไม่ค้างคาอยู่กับอารมณ์ แล้วด้วยจิตใจที่รักษาไว้ดี ตั้งท่าทีให้ถูกต้อง ไม่ใช่ด้วยโกรธแค้นชอบชัง แต่ด้วยเจตนาที่จะป้องกันแก้ไขปัญหา มีเมตตาไมตรีปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์ ก็เอาความรู้นั้นมาใช้ในทางของปัญญา ด้วยเจตนาที่ดีงาม ที่มุ่งจะแก้ปัญหาและทำการสร้างสรรค์

การศึกษาก็คือ และเป็นหน้าที่ของมัน ที่จะต้องฝึกต้องสอนให้คนค้นหาความรู้ โดยให้เป็นเรื่องของปัญญาที่จะเข้าถึงความจริง ในขณะที่ทางด้านจิตใจ ก็ไม่หวั่นไหว ไม่ถูกชักพาไปด้วยความรู้สึกที่จะมีท่าทีแห่งความโกรธ เกลียดชัง โลภ หลง เป็นปฏิปักษ์ เป็นศัตรู เป็นต้น และเมื่อได้เมื่อมีความรู้นั้นแล้ว ก็มีความเข้าใจ เห็นใจ พร้อมกับความไม่ประมาท และคิดที่จะใช้ความรู้นั้นในการแก้ปัญหา และสร้างเสริมสันติสุข

ปัจจุบัน ในโลกแห่งข่าวสารข้อมูล ถ้าคนไม่มีความรู้ หรือรู้ไม่ถึง ไม่หาความจริง ก็อยู่กับข่าวลือ หรือไม่ก็ข่าวลวง อยู่แค่ข่าวสาร ความรู้ไม่ได้ ปัญญาไม่ถึง พร่ำแต่ information knowledge ไม่ได้ wisdom ไม่มี จึงอย่าอยู่แค่ข่าวสาร “เขาเล่าว่า” ต้องไปถึงปัญญา ให้รู้ความจริง อย่าอยู่กับข้อมูลอย่างผู้ถูกกระทำ แต่ต้องสามารถเป็นนายผู้ใช้มัน เป็นผู้กระทำต่อข้อมูลข่าวสารให้เกิดผลในทางสร้างสรรค์

เมื่อศึกษาหาความรู้ไป ก็เป็นธรรมดาว่าจะต้องพบเรื่องดีเรื่องร้าย เรื่องน่าชอบใจและไม่น่าชอบใจ ก็จะได้ฝึกตัวฝึกใจฝึกปัญญาเรื่อยไป นอกจากฝึกใจฝึกปัญญาข้างในแล้ว ก็ฝึกการที่จะแสดงออกมาข้างนอกด้วย เริ่มตั้งแต่ท่าที ที่จะต้องสุภาพเข้มแข็งมั่นคง แล้วก็มีอาการแห่งไมตรี มีความจริงใจ พูดออกมาด้วยความรู้ หรือพูดจาบนฐานของความรู้ จะพูดอะไร ก็ค้นหาความรู้ในเรื่องนั้นให้เพียงพอ หรือให้ชัดเจน และพูดอย่างที่ท่านสอนเป็นหลักใหญ่ไว้ว่าให้เป็น “ปิยวาจา” ทั้งจริง ทั้งนุ่มนวลชวนใจให้มาพบปะพูดจาใช้ปัญญาร่วมกันคิดการแก้ปัญหา และช่วยกันทำกิจทำการ

มนุษย์จะต้องเจริญพัฒนาจนถึงขั้นที่ว่า เมื่อมีความขัดแย้ง หรือเกิดปัญหาต่อกัน ก็มาพูดจากัน สามารถบอกสามารถฟังความจริงกันต่อหน้า มีความจริงใจและร่วมใจ ที่จะใช้ปัญญาช่วยกันแก้ปัญหา และทำการที่จะให้ลุถึงความดีงามและประโยชน์สุขร่วมกัน ถ้าพัฒนามนุษย์ให้ถึงขั้นนี้ไม่ได้ โลกนี้ก็ไม่มีทางลุถึงสันติสุข และจะเรียกว่ามีอารยธรรมแท้จริงไม่ได้

ตอนที่

๒๖

บอกว่าไทยนับถือพุทธเจริญน้อย ถามหน่อยว่า คนไทยเอาพุทธมาปฏิบัติแค่ไหน

ถามใหม่ว่า คนไทยก้าวเข้าไปในพระพุทธศาสนา ถึงแค่ไหน

ก็คุยกันต่อ ว่าจะขึ้นเรื่องสังคหวัตถุ แต่มานึกถึงเรื่องที่พูดไปแล้วเมื่อเช้า ก็เลยมีอะไรที่ขอพูดแทรกก่อนนิดหน่อย คือ ในเรื่องเกี่ยวกับความเจริญ และความเสื่อม

เมื่อจะพูดเรื่องนี้ ก็ทำความเข้าใจกันให้ชัดก่อนว่า โดยทั่วไป ศาสนาเป็นเรื่องของศรัทธา และตามปกติก็มีข้อกำหนดในเรื่องความเชื่อ หรือข้อบังคับความเชื่อ บอกว่า ต้องเชื่อว่าอย่างนี้ๆ นะ ต้องทำตามที่สั่งที่บอกนี้นะ ๑ – ๒ – ๓ ถ้าไม่เชื่อ ถ้าไม่ปฏิบัติตาม ก็เป็นบาป ต้องถูกลงโทษ แต่พระพุทธศาสนานี้แปลก บางทีเรียกว่าเป็นศาสนาแห่งปัญญา ไม่มีข้อบังคับความเชื่อ ท่านสอนหรือบอกไว้ คุณก็พิจารณาศึกษาเอา ถ้าตกลงว่าจะฝึกก็ปฏิบัติไป เรียกว่าเปิดให้แก่เสรีภาพทางความเชื่อ หรือศรัทธาเสรี คือว่าไปตามปัญญา

อย่างที่ฝรั่งมาเจอ**กาลามสูตร** แล้วก็เปิ๊บป๊าบคือตื่นเต้นกันใหญ่ บอกว่า อะไรกันมีด้วยหรือ เป็นศาสนา แต่บอกว่าไม่ต้องเชื่อ หรืออย่าเพิ่งเชื่อ เมื่อครึ่งศตวรรษก่อนนั้นฝรั่งเพิ่งรู้จักพระพุทธศาสนาใหม่ๆ เขาตื่นเต้น พูดเรื่องนี้มาก คนไทยก็เลยพลอยรู้จักและตื่นเต้นสนใจแล้วก็พูดถึงอ้างถึงกาลามสูตรไปด้วย

ทีนี้ ศาสนาที่บังคับศรัทธา ก็มีความแน่นอนคงที่ จะว่าเป็นข้อดีหรืออย่างไรก็แล้วแต่ คือ ข้อกำหนดความเชื่อ และข้อกำหนดให้ปฏิบัตินั้น ทางศาสนาบอกมาแล้ว คุณจะเข้าใจหรือไม่เข้าใจ ต้องทำ ทำไปก็แล้วกัน ในศาสนาอย่างนั้น ไม่ว่าใคร จะมีความรู้ไม่มีความรู้ รู้มาก รู้น้อย ต่างกันอย่างไร ก็ไม่ต้องกลัว ทุกคนเหล่านั้นเชื่อและทำอย่างเดียวกันหมด เมื่อแน่นอนอย่างนี้ จะว่าเป็นความมั่นคง ก็คงว่าได้ กี่ร้อยกี่พันปี ก็อยู่อย่างนั้น

แต่ในพระพุทธศาสนา แม้ว่าในขั้นต้นจะให้ความสำคัญแก่ศรัทธาบ้าง แต่ก็ไม่บังคับ คือให้ศรัทธาโดยมีปัญญาประกอบ เพื่อให้ศรัทธาเป็นจุดเริ่มก้าวไปสู่ปัญญา โดยที่ว่า ศรัทธาจะได้จับเรื่องนั้นไว้ให้ปัญญาพิจารณาเพื่อพัฒนาปัญญาต่อไป

ทีนี้ เมื่อไม่บังคับให้ต้องเชื่อต้องทำ การทำหรือการปฏิบัติก็ต้องอาศัยความรู้ ทำไปเท่าที่รู้ ตามที่เข้าใจ จึงต้องมีการศึกษา ต้องพัฒนาปัญญาอยู่เรื่อย ทีนี้ เมื่อไรคนห่างไกลการศึกษา ความรู้เข้าใจน้อย บางทีปนกับความเชื่อที่ไม่ชัด รู้บ้างไม่รู้บ้าง หรือรู้เพี้ยนๆ รู้ครึ่งๆ กลางๆ ก็กลายเป็นเลอะ พระพุทธศาสนานอกจากต้องมีคัมภีร์รักษาข้อมูลคำสอนที่จะใช้ศึกษา ที่แม่นยำแล้ว ก็จึงมีวินัย เฉพาะอย่างยิ่งของพระสงฆ์ ตลอดจนระบบกิจกรรมพิธีการต่างๆ ที่เป็นรูปแบบ มาช่วยตรึงสถานะไว้ โดยที่ข้อสำคัญอันเป็นแก่นเป็นแกนก็คือ ต้องมีระบบการศึกษาที่เข้มแข็งมั่นคงยั่งยืน ไม่ให้ขาดสาย

ดังที่ว่านี้ สภาพของพระพุทธศาสนาก็จึงขึ้นต่อการพัฒนาปัญญาของพุทธิกชน ทำให้พระพุทธศาสนาที่ปรากฏให้เห็นกันอยู่ ไม่ใช่เป็นเครื่องแสดงตัวจริงของพระพุทธศาสนา แต่เป็นเพียงเครื่องชี้บอกว่า ศาสนิกชนที่นั้นเหล่านั้นเดินทางก้าวเข้ามาสู่พระพุทธศาสนาได้ถึงแค่ไหน เหมือนอย่างเมืองไทยนี้ พระพุทธศาสนาที่เรามีอยู่นับถือกันอยู่ แสดงว่าเราได้ก้าวเข้ามาสู่พระพุทธศาสนาไปได้ถึงแค่ไหน

พูดถึงสังคมไทยที่ว่า ในการที่เราเดินทางก้าวเข้าสู่หลักการของพระพุทธศาสนานั้น จนถึงบัดนี้ เราก็ยังเอาพระพุทธศาสนา เอาหลักธรรมมาใช้ยังไม่ได้เท่าที่ควร แถมบางทีก็ใช้เขวๆ ไปเสียอีกด้วย ตัวอย่างอันหนึ่งจะเห็นได้จากการที่ว่า เราได้ไปอยู่ในความเชื่อและหลักคำสอนในชั้นตำนาน อย่างคัมภีร์ชาดกเป็นต้นอยู่มาก จนมาถึงคัมภีร์ยุคหลังๆ ในเมืองไทยนี้เอง เช่นคัมภีร์ในสมัยสุโขทัย คือไตรภูมิ ที่เรียกกันว่า ไตรภูมิพระร่วง คัมภีร์นี้มีอิทธิพลมาก จนกระทั่งว่า คนไทยในอดีต ในยุคที่ผ่านมานี้ คติเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่เราเชื่อเราปฏิบัติกันนี้ เป็นไปในแนวของคัมภีร์ไตรภูมิแทบทั้งนั้นเลย

ทีนี้ ไตรภูมินั้นก็เป็นคัมภีร์ของไทยเรานี่เอง ซึ่งเป็นการประมวลความจากคัมภีร์รุ่นหลัง ตั้งแต่ชั้นอรรถกถา ฎีกา ไม่ค่อยไปถึงคัมภีร์ดั้งเดิมที่เป็นหลักแท้ๆ คือพระไตรปิฎก พูดอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นพระไตรปิฎกในรูปลักษณ์ที่ผ่านคัมภีร์รุ่นอธิบายมาอีกต่อหนึ่ง

ยกตัวอย่างง่ายๆ อย่างที่นักวิชาการรุ่นยุคอเมริกันในสงครามเวียดนาม เอามาวิจารณ์กัน เรื่องความชอบธรรมของผู้ปกครองประเทศ ตาม**ไตรภูมิ** (ชื่อทางการ เตภูมิกถา) นี้ ก็พูดถึงบุญญาธิการว่า พระเจ้าแผ่นดิน หรือพระมหากษัตริย์นั้น เป็นผู้ที่ได้ทำบุญไว้ในปางก่อน จึงได้มาเกิดมาอยู่ในฐานะเป็นกษัตริย์

ที่ว่านั้นหมายความว่า ความชอบธรรมของพระมหากษัตริย์ อยู่ที่การได้ทำบุญไว้ในชาติก่อน แล้วมาเกิดเป็นกษัตริย์ ฝรั่งเขาศึกษาได้ความอย่างนี้ และนักวิชาการไทยสมัยใหม่ยุคนั้นก็บอกว่า นี่แหละ พุทธศาสนาถือเอาความชอบธรรมของกษัตริย์อยู่ที่กรรมดีที่ได้ทำไว้ในชาติก่อน แต่ถ้าเราไปดูหลักในพระไตรปิฎก ความชอบธรรมของผู้ปกครองอยู่ที่ไหน ก็จะเห็นว่า อยู่ที่ธรรม เอาธรรมเป็นตัวตัดสิน ซึ่งดูได้ในปัจจุบันบัดนี้เลย

ขอให้ดูใน **อัคคัญญสูตร** ซึ่งชัดมาก ในอัคคัญญสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องวรรณะต่างๆ ที่พระองค์ไม่ถือตามพราหมณ์ คือของพราหมณ์นั้น เขาถือชาติกำเนิดเป็นตัวตัดสิน โดยที่ว่าชาติกำเนิดนั้นเป็นเรื่องพระประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้า คือพระพรหม ที่ทรงสร้างมาอย่างนั้น เพราะฉะนั้น ความชอบธรรมจึงอยู่ที่วรรณะของเขาเองที่เกิดมา แต่พระพุทธศาสนาบอกว่า ความชอบธรรมไม่ใช่อยู่ที่ชาติกำเนิด แต่อยู่ที่การกระทำ แล้วการกระทำคือกรรมนั้น เอาอะไรตัดสิน กรรมที่จะถูกต้อง ก็คือกรรมที่เป็นธรรม ธรรมเป็นตัวตัดสินขั้นสุดท้าย (ไม่ใช่พระพรหมเป็นเจ้า, ธมฺโม... เสฏฺโฐ ชเนตสฺมึ, เช่น *ที.ปา.๑๑/๖๓/๑๐๒*)

เพราะฉะนั้น ในอัคคัญญสูตร จึงมีข้อความที่สรุปไปเรื่อยๆ ว่า ธรรมเป็นสูงสุด ทั้งในบัดนี้และเบื้องหน้า ข้อความนี้มีอยู่เรื่อยตลอดเลย คือพระพุทธศาสนาถือธรรมสูงสุด

ทีนี้ ถ้าเราเอาตามไตรภูมิ ก็จะไม่มีคำสอนถึงระดับนี้ ไตรภูมิจะอยู่แค่เรื่องกรรมดีที่ได้ทำไว้ในปางก่อน แล้วคติที่ถือแบบนี้ก็ทำให้โน้มเอียงไปในทางของลัทธิกรรมเก่า และขอให้ดูสิ จนกระทั่งเวลานี้ คนไทยกลายเป็นคนที่นับถือกรรมเชื่อกรรมแบบกรรมเก่าไปเสียมาก จนบางทีกลายเป็นเชื่อแบบนิครนถ์ไปเลย นี่ก็คือกลายเป็นออกไปนอกพระพุทธศาสนา เพราะว่าลัทธิกรรมเก่าก็คือลัทธินิครนถ์ ที่พระพุทธศาสนาติเตียน ไม่ใช่แค่ติเตียนหรอก ท่านคัดค้าน ท่านปฏิเสธเลย

นิครนถ์เขาถือว่า อะไรจะเป็นอย่างไร คนจะได้สุขได้ทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์ ย่อมเป็นเพราะกรรมที่ทำไว้ในชาติปางก่อน ลัทธินี้เรียกว่า “ปุพเพกตเหตุวาท” พระพุทธเจ้าทรงค้านไว้หลายแห่ง คือว่า มีลัทธิอยู่ ๓ พวก ที่ท่านแสดงไว้ให้รู้ว่าเป็นลัทธิที่ไม่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นลัทธิที่ไม่สนับสนุนการกระทำ คือ *หนึ่ง* ลัทธิกรรมเก่าที่ว่านี้ ซึ่งเป็นลัทธิของพวกนิครนถ์ (รอกรรมเก่า แก้ไขไม่ได้ เลยไม่ต้องทำอะไร เรียกสั้นๆ ว่า **ปุพเพกตวาท**) แล้วก็ *สอง* ลัทธิพระผู้เป็นเจ้าบันดาล ถือว่าอะไรจะเป็นอย่างไร ก็เป็นเพราะเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่บันดาล (อิสสรนิมมานเหตุวาท เรียกให้สั้นว่า **อิศวรนิรมิตวาท**) แล้วก็ *สาม* ลัทธิแล้วแต่โชค ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย (อเหตุอปัจจัยวาท เรียกให้สั้นว่า **อเหตุวาท**)

ดูกันเถอะ จะเห็นว่า ในเมืองไทยเรานี้ คนไปเน้นในเรื่องกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน แล้วก็หยุดรอ บางทีถึงกับมีชีวิตอยู่กับการชดใช้กรรมเก่า แทนที่จะเอามาโยงกับปัจจุบันว่า เมื่อนึกถึงผลกรรมดีชั่วจากอดีตแล้ว ก็เตือนตัวเองในบัดนี้ให้พยายามละกรรมชั่ว และทำกรรมดี และพัฒนากรรมดีให้ก้าวต่อไป แต่ไปๆ มาๆ กลายเป็นว่าไปรอไปวุ่นวายอยู่กับกรรมในชาติก่อน

อีกข้อหนึ่ง อย่างที่เคยพูดไปแล้วว่า คนไทยเอาธรรมะมาใช้ในเชิงของการหยุดนิ่งมากกว่าในการที่จะเดินหน้า อย่างที่ว่าให้อยู่สุขสบาย ให้ชีวิตสบาย ให้สังคมอยู่กันอย่างสันติสุขไม่เบียดเบียนกันในปัจจุบัน มองที่จะหยุดแค่นี้ ไม่มองว่าสุขสบายแล้วจะได้เป็นโอกาสให้เดินหน้าไปได้อย่างดี จะเจริญศีล จะพัฒนาจิตใจพัฒนาปัญญากันอย่างไรต่อไป ก็จะได้เอื้อให้ทำได้ดี ให้ไปได้เต็มที่ จนลุถึงจุดหมายที่ยังต้องไปอีกอาจจะไกล

ที่ว่ามานี้เป็นตัวอย่างของการที่ว่า สังคมไทยเรายังก้าวหน้าไปไม่ถึงหลักการที่แท้ของพระพุทธศาสนา เรามาได้ในระดับหนึ่งแล้ว แต่พอมาได้ระดับหนึ่ง ก็เกิดไปยึดติดค้างคาอยู่ที่นั่น การยึดติดนั้นก็เลยกลับมาถ่วงตัวเองไว้ ไม่ให้เดินหน้าต่อไป

เป็นอันว่า ในเวลาที่ผ่านมานี่ ไตรภูมิพระร่วง หรือเตภูมิกถา ของพญาลิไท ได้มีอิทธิพลต่อสังคมไทยมาตลอด ความเชื่อทางพระศาสนาก็อยู่มาในระดับของไตรภูมิเสียมาก และอีกอย่างหนึ่งที่มีอิทธิพลมาก ก็คือชาดก ได้แก่**ทศชาติ** โดยมายึดในเรื่องของชาติที่เป็นพระเวสสันดร ที่เราเรียกว่า **มหาชาติ** ซึ่งเน้นที่ทานบารมี คือข้อแรกใน**บารมี ๑๐**

เรามีวรรณคดีที่เกี่ยวกับเรื่องมหาชาตินี้ ตั้งแต่ยุคอยุธยา อย่างมหาชาติคำหลวง ต่อมาก็มีกาพย์มหาชาติ แล้วก็มีประเพณีเทศน์มหาชาติ แผ่ไปทุกถิ่น ทั้งภาคกลาง ภาคใต้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในภาคอีสานเรียกว่าทำบุญพระเวส ใช่ไหม? ทางภาคกลางก็มีเทศน์มหาชาติ ทางภาคใต้ก็มี ทางภาคเหนือเรียกว่าอะไร? แต่ก็มีนั่นแหละ คือมีอิทธิพลไปทั่ว เราก็ใช้หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาในระดับของชาดก โดยมองโดยมุ่งไปที่มหาชาติ ว่าด้วยทานบารมี แม้จะมีการเทศน์ชาดกอื่นๆ มากทีเดียว ก็ไปอยู่กับชาดกเรื่องเล็กๆ น้อยๆ เราไม่ก้าวไปที่ชาดกใหญ่ๆ อื่น อย่างมโหสถที่แสดงปัญญาบารมี

พอเห็นได้ว่า เราก้าวไปได้ดีไม่น้อยในเรื่องศีลธรรม เรื่องการอยู่ร่วมกันในสังคมทั่วๆ ไป แต่มีคนจำนวนน้อยที่จะเข้าถึงหลักธรรมที่เป็นเรื่องของปัญญาสุขุมลึกซึ้ง ซึ่งไม่ใช่ไม่มีนะ บางยุคก็มีทีท่าเอาจริงเอาจังกัน แต่ก็เป็นคนจำนวนน้อย ซึ่งก็ต้องยอมรับในเรื่องสังคมของคนหมู่ใหญ่ จะให้เข้าถึงคำสอนทั้งหมดเป็นไปได้ยาก แต่ว่าตามหลักการทั่วๆ ไป คนส่วนใหญ่มาอยู่ในระดับแค่นั้น

ทีนี้ ทานที่เราเน้นกันในเวสสันดรชาดก ในเทศน์มหาชาตินี่ ก็ได้ผลดีในสังคมไทย ทำให้คนไทยมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่มาก แล้วเราเน้นเรื่องเมตตากรุณาเป็นพื้นอยู่แล้ว พอแถมทานเข้ามา จัดให้เป็นคำสอนใหญ่ที่เด่น ปรากฏว่าคนไทยนี้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความพร้อมที่จะบริจาคและให้แก่กัน เป็นคนที่ให้อย่างมีจิตใจกว้างขวาง ไม่ว่าจะช่วยเหลือกันทั่วไป เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน หรือว่าจะบำรุงพระศาสนา เวลาทำบุญทำกุศลต่างๆ ก็เน้นที่ทาน จนเห็นได้ว่า ในเรื่องทานนี่ คนไทยเรียกได้ว่าแทบไม่อั้นเลย เน้นทานจนกระทั่งว่าเวลาเราพูดว่า "ทำบุญ" ความหมายก็มุ่งไปที่ทาน คือไปถวายทาน ไปเลี้ยงภัตตาหารพระ ทั้งที่ "ทำบุญ" นั้น ทำได้ตั้ง ๑๐ ทาง เริ่มตั้งแต่เอาเรี่ยวแรงไปรับใช้ไปบำเพ็ญประโยชน์

ในเรื่องทานที่ออกมาในลักษณะที่พร้อมจะให้นี่ ถ้าไปเทียบกับคนตะวันตกแล้วจะเห็นชัด เคยยกตัวอย่าง อย่างวัดไทยไปตั้งในอเมริกา บางวัดมีตู้บริจาค คนไทยเราไปอยู่ในอเมริกา ก็มีฐานะดีบ้าง ไม่ดีบ้าง เวลามาวัด จะหย่อนในตู้บริจาคนี้ คนไทยก็ใส่เป็นธนบัตรอเมริกัน ทีละ ๕ เหรียญ ๑๐ เหรียญ หรือบางคนอาจถึง ๒๐ เหรียญ แต่ฝรั่งมา จะหยอดเหรียญเดียว ก็เป็นไปได้ยาก ทั้งที่ว่าคนไทยไปอยู่ที่นั่น ย่อมมิได้มีฐานะดีกว่าฝรั่ง เงินฝรั่งก็แพง เหรียญหนึ่งตั้ง ๒๐-๒๕ บาท แต่สำหรับคนไทยนี่ รู้สึกว่าง่ายเหลือเกิน ฝรั่งเรียกดอลลาร์ว่า buck คนไทยพูดว่า buck หนึ่ง เหมือนกับพูดว่า บาทหนึ่งเท่านั้นเอง อันนี้เป็นเรื่องให้เห็นว่า เป็นธรรมดาของคนไทยที่มีจิตใจพร้อมที่จะให้ อย่างที่ว่าในหมู่เพื่อนฝูงไปเลี้ยงกัน ก็แย่งกันเลี้ยง แย่งกันออกเงิน ซึ่งสำหรับฝรั่งเป็นไปไม่ได้ อย่างที่เราก็ได้ยินคำว่าอเมริกันแชร์ ต่างคนต่างออก เลยกลายเป็นเรื่องของวัฒนธรรมไปด้วย

ที่ว่ามานี้ก็เป็นเรื่องของการจะพูดให้เห็นว่า เท่าที่คนไทยเรานำพระพุทธศาสนามาใช้ เอาหลักธรรมมาปฏิบัติกันจนถึงบัดนี้ เป็นเพียงการพยายามก้าวเข้ามาสู่พระพุทธศาสนา ซึ่งต้องพิจารณาว่า ก้าวไปได้แค่ไหนเพียงไร เรื่องไตรภูมิพระร่วง เรื่องเทศน์มหาชาติ ก็เป็นตัวอย่างในระดับสังคม (การที่ในหลวง ร.๙ ทรงพระราชนิพนธ์ชาดกเรื่อง ***พระมหาชนก*** ซึ่งเป็นพระชาติแห่งวิริยบารมี ก็ทำให้น่าคิด โดยอาจจะเดาว่าพระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ให้คนไทยไม่หยุดอยู่แค่ทาน แต่ให้คนไทยก้าวต่อไปสู่การบำเพ็ญบารมีแห่งวิริยะ คือความพากเพียรพยายาม)

ทีนี้ อีกอย่างหนึ่ง การที่คนไทยเอาธรรมมาใช้ในลักษณะที่ว่า พอให้อยู่สบาย ในเชิงหยุดนิ่งนั้น อาจเป็นด้วยอิทธิพลสภาพแวดล้อมทางด้านการเกษตรด้วยก็ได้ ชีวิตในสภาพที่มีธรรมชาติแวดล้อมอุดมสมบูรณ์ "**ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว**" นี้ ทำให้คนก็ไม่ดิ้นรนขวนขวายอยู่แล้ว (บอกว่า "อยู่ที่นี่ดีแล้ว อย่าไปไหนเลย" ตรงข้ามกับคติ Frontier ของอเมริกันที่ว่า "ที่นี่อยู่ไม่ได้ บุกไปยันตะวันตกฟ้า", Go West,...) ทีนี้พอเอาธรรมะข้อนั้นข้อนี้มาใช้ ก็เลยเอาแค่เพียงเพื่อว่าให้อยู่ร่วมกันสงบสุข ไม่เบียดเบียนกัน ก็พอใจแล้ว

ยกตัวอย่าง เราเอาธรรมข้อ “สันโดษ” มาใช้ ก็มองแค่ว่าจะมีความสุข ได้อยู่สบาย นี่ก็พอแล้ว แต่สันโดษในความหมายและความมุ่งหมายที่แท้จริงว่าจะได้เป็นพื้นฐานให้พร้อมที่จะก้าวไปนั้น เราไม่เอามาใช้ นี่ก็อาจจะเป็นเพราะเข้ากับลักษณะชีวิตแบบเกษตรของเรา ที่มีธรรมชาติอำนวยให้พืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ ทำให้มีแนวโน้มที่เป็นวงจรแบบซ้ำเดิมอยู่เรื่อยๆ ถึงเวลาหน้าทำนา ก็ทำมาหากิน ทำไร่ไถนาไป พอถึงฤดูแล้ง ก็ได้เสวยผล ก็อยู่สบายพักผ่อน แล้วก็สนุกสนานกัน บางทีก็ตีไก่ หนักไปในเรื่องของความสนุกสนานบันเทิง ดังที่เรามีประเพณีในเรื่องจำพวกสนุกสนานกันนี้มาก

มาถึงสมัยปัจจุบันนี้ เรื่องสนุกสนานของคนไทยดูจะเสื่อมหนักลงไปหน่อย เช่นว่าพอถึงหน้าแล้ง ก็ตั้งวงเหล้ากัน กินสุรายาเมา เป็นกันมากในชนบท ไม่กระตือรือร้นขวนขวายอะไร ถือว่ามีสภาพชีวิตที่สบาย พอถึงฤดูทำมาหากินทำนา ก็ทำไป พอเสร็จงานทำนา ก็พักผ่อน พอถึงหน้านา ก็ทำกันใหม่ เราก็ใช้ธรรมะแค่ว่าเอามาพอให้อยู่กันสบาย ร่มเย็นเป็นสุข ไม่เบียดเบียนกัน ก็พอแล้ว เป็นอันว่าไม่มีความโน้มเอียงไปในทางที่จะใช้ธรรมในเชิงเป็นฐานที่จะก้าวไปข้างหน้า นี้ก็อาจเป็นเหตุหนึ่ง คือปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม ที่ว่าชีวิตมีการเกษตรที่อุดมสมบูรณ์

อีกตัวอย่างหนึ่งก็เทคโนโลยี ความจำเป็นทำให้เกิดความต้องการ การพัฒนาเทคโนโลยีก็อาศัยความจำเป็นในการดำเนินชีวิต ในการดิ้นรนหาทางให้อยู่รอดหรืออยู่ดีขึ้น ในการที่จะทำการต่างๆ ให้สำเร็จ รวมทั้งการต่อสู้ทำศึกสงคราม ทั้งภายในภายนอก กับรัฐใกล้รายรอบ ไปถึงดินแดนแสนไกล ฝรั่งต้องดิ้นรนผจญต่อสู้ความลำบากยากเข็ญมากมายยิ่งนัก ต้องพยายามหาทางทำและพัฒนาเครื่องมือเครื่องใช้ โดยมีใจที่พัฒนาความใฝ่รู้ใฝ่ผจญใฝ่สัมฤทธิ์ แถมทำได้ก็เกิดรายได้ใหญ่ ทำให้เกิดการประดิษฐ์พัฒนาเทคโนโลยีก้าวหน้าไปได้ไกล

หันมาดูในแดนไทย คนมีชีวิตเป็นอยู่สบายๆ จะกินใช้เสพบริโภคอะไร ก็หยิบฉวยเอาได้ง่ายๆ เร็วไว แถมเหลือเฟือ ไม่ต้องหวงแหน ใครจะกินจะใช้ ก็มาแบ่งเอาไปเองได้ ความจำเป็นบีบคั้นที่จะทำให้ต้องหาต้องคิดสร้างเครื่องมือเครื่องใช้เทคโนโลยีก็ไม่ค่อยมี แล้วถ้าใครทำอะไรแปลกใหม่ขึ้นมาได้บ้าง ก็ไม่ค่อยมีใครสนใจใส่ใจ ไม่ตื่นเต้นจริงจัง ทำได้แล้วก็แล้วกัน เห็นแล้วอาจจะแตกตื่นกันประเดี๋ยวประด๋าว ก็เงียบหาย และไม่เป็นเรื่องที่จะมีการซื้อขายให้ได้เงินได้ทอง พอรู้ว่าถ้าจะทำอย่างนั้น จะต้องใช้ความพากเพียรอดทนมากนัก ก็ไม่อยากยุ่งด้วย เพราะฉะนั้นการพัฒนาเทคโนโลยีก็เป็นไปได้ยาก

อันนี้เป็นเพียงตัวอย่างให้เห็นว่า ปัจจัยต่างๆ เช่น สภาพแวดล้อม มีอิทธิพลต่อการสร้างความเจริญ แบบที่เรียกกันในปัจจุบันซึ่งเน้นด้านวัตถุ ได้พูดมาเป็นเรื่องแทรกเสริม เห็นจะพอสมควร

ฝรั่งว่าคนพุทธทำดีแค่นอนแผ่เมตตา จะว่าจะด่าเขาก็ดูตัวเราให้ดีก่อน

ทีนี้ก็มาเข้าเรื่อง**สังคหวัตถุ** ซึ่งเป็นเรื่องต่อเนื่องจาก**พรหมวิหาร ๔** ที่พูดไปแล้ว พรหมวิหาร คือธรรมประจำใจของพระพรหม หมายถึงธรรมที่เป็นคุณสมบัติของคนที่จะสร้างสรรค์อภิบาลโลกคือสังคม ซึ่งมี ๔ อย่าง ดังว่าไปแล้ว ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา แต่พรหมวิหาร ๔ นี้เป็นธรรมฝ่ายคุณสมบัติในใจ ยังไม่ได้ออกมาในภาคปฏิบัติการจริง

แต่เวลาเราพูดกันอธิบายกัน เราพูดเหมือนกับว่าพรหมวิหาร เช่นเมตตา ออกมาสู่การปฏิบัติด้วย เพราะมันต่อเนื่องกันอยู่ คือมีอยู่ในใจแล้วก็แสดงออกมา แต่ที่จริงมันเป็นเพียงขั้นคุณสมบัติในใจ ที่เป็นพื้นฐานของการแสดงออกอีกทีหนึ่ง การแสดงออกนี้ไม่ใช่ตัวพรหมวิหารแล้ว ถ้าเรามีแค่พรหมวิหาร ก็ได้แค่ท่าทีของจิตใจ ซึ่งเป็นคุณธรรมภายใน

ถ้าธรรมะไม่ออกสู่การปฏิบัติ ก็จะมีผลน้อย ได้แค่มาแผ่เมตตากัน ก็อยู่แค่ปรารถนาดี อยากให้คนอื่นเป็นสุข เหมือนเรานั่งสมาธิเสร็จ ก็แผ่เมตตาว่า “สพฺเพ สตฺตา...” “ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ที่เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ เกิดแก่เจ็บตายด้วยกันหมดทั้งสิ้น จงเป็นสุขเป็นสุขเถิด...”

มีฝรั่งที่มองดูพุทธศาสนาในแง่หลักธรรมแค่ผิวเผิน แต่ไปมองพุทธศาสนาจากพฤติกรรมของมนุษย์บางส่วน แล้วเขียนหนังสือขึ้นมา อย่างอัลเบอร์ต ชไวเซอร์ (Albert Schweitzer) ซึ่งเป็นนักปราชญ์ที่มีชื่อเสียงชาวตะวันตก ก็ไปเขียนได้ความว่า เขาดูคำจำกัดความของคำว่า “ทำดี” ในพุทธศาสนา ก็คือ เว้นชั่ว แล้วก็ให้มีเมตตากรุณา ไม่เห็นออกมาเป็นการปฏิบัติ เพราะฉะนั้น การทำความดีของชาวพุทธไม่มีผลอะไร เพราะไม่มีการปฏิบัติในระดับสังคม เหมือนกับว่านอนแผ่เมตตาอยู่ในมุ้ง ก็เป็นการทำความดีแล้ว

ทัศนะของท่านอัลเบอร์ต ชไวเซอร์นี้ Prof. Robert L. Sutton ที่มาร่วมในการก่อตั้งคณะรัฐประศาสนศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งได้พัฒนาต่อมา และตั้งเป็นสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (NIDA) ในปัจจุบัน ได้นำไปอ้างในหนังสือที่ท่านเขียนขึ้นมา ชื่อว่า *Public Administration in Thailand* โดยเอาคำของ อัลเบอร์ต ชไวเซอร์นั้นมาชี้ให้เห็นว่า พุทธศาสนานี่ไม่ได้ช่วยให้สังคมพัฒนาเลย เพราะว่าการทำดีในพุทธศาสนาก็คือแค่ไม่ทำชั่ว แล้วก็มีเมตตากรุณา ซึ่งก็แค่นอนแผ่เมตตาอยู่ในมุ้งอย่างที่ว่า เขาไม่ได้ใช้คำนี้พูดหรอก แต่ผมจับเอาสาระ สรุปได้ว่าเขาพูดทำนองนี้

เมื่อเอาแค่มีเมตตาอยู่ในใจ แค่นอนแผ่เมตตาอยู่ในมุ้ง ก็เป็นการทำดีแล้ว ชาวพุทธก็เลยไม่ต้องทำอะไรที่เป็นปฏิบัติการในสังคม แล้วจะทำให้สังคมเจริญพัฒนาได้อย่างไร เพราะฉะนั้นเขาก็บอกว่า พุทธศาสนาเป็นเหตุปัจจัยหนึ่งที่ขัดขวางการพัฒนาประเทศ

ทีนี้ ถ้าจะให้ดี ชาวพุทธเองก็ต้องตรวจสอบตัวด้วย การที่เขาเขียนอย่างนั้น ก็เป็นโอกาสให้เราได้สำรวจตัวเอง ต้องมีอะไรแปลกตาเขา อาจเป็นอย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสให้มองว่าเขาชี้ขุมทรัพย์ให้ ทีนี้ ชาวพุทธเราตอนนั้นก็มีไปโกรธตาซัตตัน ด่าเขาเยอะเหมือนกัน

ที่จริง ถ้าเราไปมัวด่าทอเขาอยู่ ก็ไม่ได้ประโยชน์ ถ้าเขาพูดผิดมา เราก็ชี้แจงให้เป็นไปด้วยเหตุผล ด้วยปัญญา แล้วตัวเองก็ต้องสำรวจตนด้วยว่าเรามีข้อบกพร่องอย่างไรหรือเปล่า พระพุทธเจ้าก็ตรัสสอนไว้ว่า ถ้าใครมาติเตียนพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ อย่าไปโกรธเขา ถ้าเขาติเตียนไม่ถูก ก็ชี้แจงไปตามเป็นจริงว่า ความจริงเป็นอย่างไร

ทีนี้ เราก็สำรวจตัวเอง ที่จริง ชาวพุทธจำนวนมากก็อย่างที่ว่าเมื่อกี้ มีอาการที่ว่าเมื่อนำเอาธรรมมาใช้ ก็ใช้ไม่ครบถ้วน อย่างพรหมวิหาร ๔ ก็ใช้ไม่ครบ แล้วแถมว่า เมื่อจะเชื่อมต่อจากภาคคุณสมบัติในใจออกมาสู่ปฏิบัติการ เราก็ไม่ค่อยชัดกัน เรียกว่า แย่ทั้ง ๒ ขั้นเลย วันนี้ก็จึงเอามาพูดในเรื่องว่า เอาพรหมวิหารที่เป็นธรรมฝ่ายคุณสมบัติในใจออกมาทำให้เกิดผลในทางปฏิบัติ โดยมีธรรมฝ่ายปฏิบัติการภายนอกมารับช่วงอย่างไร

ธรรมรับช่วงมีเยอะ แต่ที่รับกันกับ**พรหมวิหาร ๔** โดยตรง ก็คือ **สังคหวัตถุ ๔** นี่แหละ (ชื่อก็บอกอยู่แล้ว “วิหาร”=ธรรมเป็นที่อยู่ของใจ, ธรรมประจำใจ “สังคห”=ธรรมรวมสังคม)

สังคหวัตถุ แปลว่า ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งการสงเคราะห์ “**สังคห**” แปลว่า การสงเคราะห์ “**วัตถุ**” แปลว่า ที่ตั้ง ถ้าพูดเป็นภาษาไทย ธรรมเป็นที่ตั้ง ก็คือหลักนั่นเอง วัตถุก็คือหลัก แล้วสังคหะ ก็คือการสงเคราะห์

ทีนี้ การสงเคราะห์แปลว่าอะไร ในภาษาไทย เราจะมองว่า การสงเคราะห์ก็คือการช่วยเหลือ แต่ที่จริงนั่นไม่ใช่ความหมายเดิมแท้ในภาษาบาลี ในภาษาบาลีนั้น คำว่า “สังคหะ” หรือ “สงเคราะห์” แปลตามตัวว่า จับรวมเข้าด้วยกัน เอามารวมไว้ด้วยกัน จับมารวมกัน เมื่อเอาคำนี้มาใช้กับคน สังคหะ-สงเคราะห์ มีความหมายที่ต้องมองต่อเนื่องเป็นชั้นๆ คือ จับคนมารวมกัน คือจับใจคนมารวมกัน (ยึดเหนี่ยวจิตใจ) คือทำให้เข้ามารวมกันเป็นสามัคคี หรือทำให้รวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว (เอกีภาพ/เอกภาพ) ด้วยการให้ ด้วยการพูดดี ด้วยการช่วยทำประโยชน์ หรือด้วยการเสมอสมานตัว (๔ วิธี)

ทีนี้ เมื่อจะแปลเป็นไทย ดูแล้วแปลยาก ก็เลยแปลแบบเอาใจความว่า “ช่วยเหลือ” ก็เป็นอันว่า ในภาษาไทย สังคหะ หรือสงเคราะห์ เรายอมให้แปลว่าช่วยเหลือ แต่ขอให้นึกให้มองความหมายแท้ลึกลงไปอย่างที่ว่ามานั้น

มีเรื่องซับซ้อนอีกหน่อยหนึ่งว่า “สังคห” นี้ ในภาษาไทย เราเอามาใช้ตามรูปสันสกฤต โดยเราแยกใช้เป็น ๒ รูป ให้ต่างกันเป็น ๒ ความหมาย

รูปที่ ๑ เป็น “สงเคราะห์” หมายถึง จับคนหรือจับใจคนมารวมกัน อย่างที่ว่ามา

รูปที่ ๒ เป็น “สังเคราะห์” หมายถึง จับสารจับธาตุมาจัดรวมใส่กัน แล้วก็จำกัดความไปตามคำว่า synthesise โดยเป็นเรื่องของการบัญญัติศัพท์ ในที่นี้ เราไม่ยุ่งเกี่ยวด้วย

ก็เป็นอันได้ความแล้ว “สังคหวัตถุ” ก็คือ หลักการจับรวมคน หมายถึงหลักการที่จะยึดเหนี่ยวใจคน รวมคนเข้ามา ประสานคนให้ผนึกกัน รวมคนให้มีความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ร่วมมือร่วมแรงร่วมใจกัน เป็นหลักสร้างความเป็นปึกแผ่น ความมั่นคง ความมีเอกภาพขึ้นในสังคม

(*ขอให้สังเกตว่า* **สังคหวัตถุ ๔** คือ ให้ปัน พูดให้รักกัน ทำประโยชน์ให้เขา เอาตัวสมาน นี้ตามปกติ พระพุทธเจ้าตรัสสำหรับสังคมทั่วไป คือสำหรับคฤหัสถ์ ชุมชนชาวบ้าน ประชาชนเพื่อให้อยู่กันดี มีสามัคคีอย่างที่ว่า และตรัสหลัก สาราณียธรรม/**สารณียธรรม ๖** สำหรับสังฆะ พระสงฆ์ หรือชุมชนพระ ได้แก่ กายกรรมมีเมตตา วจีกรรมมีเมตตา มโนกรรมมีเมตตา แบ่งปันลาภทั่วกัน มีสีลสามัญญตา และมีทิฏฐิสามัญญตา ซึ่งลงท้ายทุกข้อว่า อันทำให้ระลึกถึงกัน ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ *สงฺคหาย*-เป็นไปเพื่อสังคหะ *อวิวาทาย*-เพื่อไม่วิวาท *สามคฺคิยา*-เพื่อความสามัคคี *เอกีภาวาย*-เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน *พึงเทียบกันดู*)

ทีนี้ก็มาดูหลักให้ชัด **สังคหวัตถุ ๔** คือ หลักการสงเคราะห์ ๔ อย่าง ได้แก่

๑. **ทาน** การให้ แจกจ่ายแบ่งปัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ จัดสรรให้มีกินมีใช้ทั่วถึงกัน

๒. **ปิยวาจา** พูดจาน่ารัก มีถ้อยคำที่พูดด้วยใจปรารถนาดี วาจาน่าชื่นใจชวนให้อยากทำอยากปฏิบัติการนั้นๆ หรือชวนใจให้มาพบปะพูดจาใช้ปัญญาร่วมกันคิดการแก้ปัญหา ปรึกษาหารือที่จะทำการ มีอะไรก็มาพูดจากัน คือใช้วิธีการแห่งปัญญา

๓. **อัตถจริยา** บำเพ็ญประโยชน์ ทำประโยชน์ให้ ช่วยด้วยแรงงานหรือกำลังความรู้ความสามารถ ดำเนินกิจการเพื่อประโยชน์แก่คน แก่ชุมชน แก่ประชาชน

สามข้อแรกนี้ แสดงออกมาจากใจที่มีเมตตา หรือมีกรุณา หรือมีมุทิตา เป็นหลัก

๔. **สมานัตตตา** มีตนเสมอสมาน เสมอกันในธรรม และสมานกันโดยธรรม ทั้งเข้าถึงและร่วมกันทำ แยกเป็น

- สมานอัตตา คือ มีตัวเสมอกัน เท่ากัน และเข้ากัน (เสมอภาค และสมานกัน)
- สมานกิจจ์ คือ ร่วมงานร่วมการ ทำเท่ากัน (ตามกำลัง) และ ทำเข้ากัน
- สมานสุขทุกข์ คือ ร่วมสุขร่วมทุกข์กัน

ข้อ ๔ นี้ ทำด้วยใจมีอุเบกขาที่ถือตามธรรม โดยมีสามข้อแรกซึ่งมุ่งเพื่อคนประกอบ

ตามนี้ ก็เห็นชัดว่า สังคหวัตถุ ๔ เป็นธรรมภาคปฏิบัติการ และไม่ใช่ปฏิบัติลอยๆ เรื่อยเปื่อย หรือแค่ทำหลอกๆ แค่หาเสียงหาคะแนน แต่จริงใจออกมาจากใจจริงที่มีพรหมวิหาร ๔ เป็นเนื้อแท้ เป็นประกันอยู่ในใจ เชื่อมโยงต่อกันตลอด

แต่คนไทยเวลานี้ ทั้งที่เป็นพุทธิกชน มีความรู้แค่ฟังต่อพูดต่อกันมา จับหลักไม่ได้ แยกความหมายและเอามาใช้ไม่ถูก ว่าไปตามคำที่ยังติดปากอยู่นิด อะไรๆ เดี๋ยวๆ ก็เมตตากรุณา เดี๋ยวๆ ก็มีเมตตา อยู่แค่นี้ แล้วคนข้างนอก อย่าง Schweitzer หรือ Sutton เขาไม่ได้ศึกษาให้รู้หลักไปถึงไหน (ก็คนไทยพุทธิกะเองยังไม่รู้) เขารู้จักมาแต่ศาสนาแบบความเชื่อ (สำหรับฝรั่ง ศาสนาก็คือ faith อย่างที่รู้กันอยู่แล้ว) เขามาดูมาฟังคนไทย เอาตามที่ได้เห็นได้ยิน ก็จึงได้พูดอย่างที่เล่าข้างต้นได้ความทำนองว่า ทำดีของคนพุทธคนไทย ก็คือนอนแผ่เมตตาอยู่ในมุ้ง* (Schweitzer บอกว่าพุทธศาสนาเป็นแค่ an ethic of thoughts)

คนไทยพุทธิกะ เหล่าชาวพุทธนี่แหละ ต้องทำตามหลักไม่ประมาท มีอะไรผิดสังเกตก็ตรวจสอบตัวเอง สำรวจจุดอ่อนข้อผิดพลาด รีบแก้ไขตัวให้พร้อมให้เต็ม หาความรู้ ดูให้ชัด จับหลักให้ถูก อย่างสังคหวัตถุนี้ จะต้องฟื้นขึ้นมา และเอาจริงเอาจังกัน ชุดพรหมวิหาร เช่นเมตตานั้น เน้นได้สำหรับพระสงฆ์ เพราะท่านอยู่กับจิตใจมาก ไม่ค่อยมีกิจกรรม และสำหรับผู้ไปเข้ากรรมฐาน ทำสมถภาวนา ข้อเมตตาภาวนา กรุณาภาวนา เป็นต้น

แต่สำหรับประชาชน ญาติโยม เหล่าคฤหัสถ์ชาวบ้าน ซึ่งมีชีวิตอยู่กับกิจกรรมสารพัด ต้องยกเอาสังคหวัตถุขึ้นมาเน้น ทำกันให้จริงจัง (เดี๋ยวนี้ประดิษฐ์คำใหม่ๆ กันขึ้นมา เช่นจิตอาสา จิตสาธารณะ อะไร ก็ไม่ได้พ้นไปจากสังคหวัตถุ เช่นอัตถจริยา) เหมือนอย่างที่ท่านเน้น ในคัมภีร์ทั้งหลายยกขึ้นมาพูดทั่วไป ที่แยกยกมาเฉพาะข้อๆ นั้นเกลื่อนไป ที่พูดรวมชุดคลุมๆ แบบสรุป ก็มากมาย แต่เราไม่ใส่ใจ

สังคหวัตถุ ๔ นี้สำคัญแค่ไหน ดูง่ายๆ ท่านถือเป็นหลักสำคัญในการปกครองตลอดมา ตั้งแต่ครองบ้าน จนถึงครองเมือง บริหารประเทศชาติ จนแม้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ จะดีได้ ต้องไม่ขาด ๔ ข้อนี้ จะเป็นการเมืองที่ดี ก็บริหารสังคหวัตถุ ๔ นี้แหละ ให้เกิดผลดีที่หมายแก่ประชาชน โดยออกมาจากใจที่มีพรหมวิหาร ๔ ครบเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา จึงจะประสบความสำเร็จจริง ไม่อยู่แค่การเมืองที่เล่นพอเป็นฉากบังการหาอำนาจ และล่าผลประโยชน์

---

* เคยอ้างไว้แล้วในหนังสือ *พุทธธรรม* เอามาให้ดูกันอีก คือ

Albert Schweitzer, *Indian Thought and Its Development* (New York: Henry Holt and Company, 1936), p. 112 อ้างต่อใน

Joseph L. Sutton, *Problems of Politics and Administration in Thailand* (Bloomington: Institute of Training for Public Service, Department of Government, Indiana University, 1962), p. 3

แม้แต่คำว่า "**ราชา**" ท่านก็วิเคราะห์ศัพท์ไว้ จะเรียกว่าเป็นคำนิยามก็ได้ว่า "จตูหิ สงฺคหวตฺถูหิ ชนํ รญฺเชตีติ ราชา." (ชื่อว่า 'ราชา' เพราะทำให้ประชาชนชื่นชมยินดีมีสุขเอิบอิ่ม ด้วยสังคหวัตถุ ๔ ประการ, *เช่น องฺ.อ.๒/๘๗; ขา.อ.๑/๒๐๖*) จึงว่านี่เป็นหลักการปกครอง

ความเสมอภาค เสมอสมาน สำคัญอย่างไร จึงเอาไปคุมท้าย

ทีนี้ ที่มาพูดวันนี้ ก็ถือว่ารู้หลักนี้แล้ว มาทวนกันเท่านั้นก็พอ เพราะต้องการเน้นให้เห็นว่า สังคหวัตถุ ๔ นี้เป็นธรรมภาคปฏิบัติการ แล้วก็มาชี้ว่ามันโยงไปหาคุณสมบัติภาคในจิตใจอย่างไร ในแง่หลักก็เป็นอันว่าพูดคลุมไปแล้ว ทีนี้ก็พูดคุยกันแบบเรื่อยๆ สบายๆ

ข้อ ๑ **ทาน** การให้ การแบ่งปัน ถ้าพูดในแง่ของการช่วยเหลือ ก็คือช่วยเหลือกันในเรื่องวัตถุสิ่งของ ทรัพย์สินเงินทอง เมื่อช่วยเหลือด้วยสิ่งของ เราพูดสั้นๆ ว่าให้

ข้อ ๒ **ปิยวาจา** วาจาเป็นที่รัก หรือวาจามีน้ำใจ ถ้าจะเอาคำว่าช่วยเหลือกันมาใช้ ก็คือช่วยด้วยถ้อยคำ แนะนำ บอก สอน ปลอบใจ ปลุกใจ และที่สำคัญ จะแก้ปัญหา จะทำการใด ก็มาพูดกันดีๆ วาจาเป็นตัวแสดงเป็นตัวแทนของปัญญา น้ำใจเช่นเมตตาออกมาเป็นท่าที แต่วจีต้องออกมาจากปัญญา เพราะด้วยปัญญาจึงไปถึงธรรมถึงความจริง เมื่อพูดจากัน ถ้าอยู่แค่น้ำใจ ก็ได้แค่จ้อเอาใจกัน ต้องไปถึงปัญญาที่เอาธรรมเอาความจริง

ข้อ ๓ **อัตถจริยา** การประพฤติประโยชน์ หรือบำเพ็ญประโยชน์ คือ ช่วยด้วยเรี่ยวแรง ตั้งแต่กำลังกาย เช่นช่วยพยุงพาคนแก่ข้ามถนน ช่วยฝึกเด็กว่ายน้ำ ไปช่วยงานที่วัด ช่วยงานสาธารณะ ฯลฯ ช่วยงานที่ใช้แรงสมอง ใช้ความรู้ใช้กำลังความสามารถในด้านต่างๆ

สามข้อนี้เป็นการช่วยเหลือกัน ช่วยเหลือด้วยสิ่งของเงินทอง ช่วยด้วยถ้อยคำ ช่วยด้วยเรี่ยวแรงกำลัง ทีนี้ต่อไป ข้อ ๔ **สมานัตตตา** อันนี้ไม่เห็นเป็นการช่วยเลย สามข้อแรกมีลักษณะสอดคล้องกัน แต่พอมาข้อสี่นี้ ไม่เหมือนแล้ว

นี่ก็ทำนองเดียวกับในพรหมวิหาร ๔ สามข้อแรก คือ เมตตา กรุณา มุทิตา ไปในแนวเดียวกัน แต่มาถึงข้อสี่ อุเบกขามีลักษณะพิเศษออกไป อย่างที่ว่าแล้ว สามข้อแรกเอื้อคน แต่ข้อสี่เอาธรรม นี่ก็เหมือนกัน ในสังคหวัตถุ ๔ สามข้อแรก เป็นเรื่องช่วยเหลือกันอย่างที่ว่านั้น แต่มาข้อสี่ ไม่เห็นเป็นการช่วยเหลืออะไรเลย สมานัตตตา มีตนเสมอ ในสามข้อแรก เอื้ออวยแก่คนนั้นคนนี้ แต่มาถึงข้อสี่ สมานัตตตาว่าเท่ากันตามธรรม

ศัพท์เองก็บอกอยู่แล้ว "สมานัตตตา" มาจาก สมาน + อัตต + ตา สำหรับตัวท้าย คือ "ตา" ไม่ต้องเอาใจใส่มาก เป็นคำทางไวยากรณ์ แค่แปลว่าความ หรือภาวะ ดูแค่ ๒ คำหลัก คือ "สมาน" ที่จะแปลกันต่อไป กับ "อัตต/อัตตา" ที่แปลว่าตน

"สมาน" อ่านแบบบาลีว่าสมานะ แปลว่า เสมอ แต่พออ่านแบบไทยว่า สมาน (สะ-หมาน) คนไทยเข้าใจความหมายเป็นว่า เชื่อม ประสาน ทำให้ติดกัน ทำให้กลมกลืน ก็เลยกลายเป็นว่า "สมาน" แบบบาลีว่า เสมอกัน แต่ "สมาน" แบบไทยว่า ประสานกลมกลืน

อย่างไรก็ดี "สมาน" ตัวนี้ ไม่ว่าจะอ่านแบบบาลี หรือแบบไทย และไม่ว่าจะแปลแบบบาลี หรือแบบไทย จะว่าเสมอกัน เท่ากัน หรือว่า เชื่อมกัน ประสานกัน ก็ตาม ที่จริงทั้งหมดนั้นแหละ คิดว่าคงไม่ผิดหรอก ต้องมาจากบาลีตัวเดียวกันนี้ คือ "สมาน" นั่นเอง

ในภาษาไทย ที่ปัจจุบันนี้เราแปล "สมาน" ว่าประสานเข้าด้วยกัน หรือสมานกลมกลืนกัน จนกระทั่งคนไทยไม่เข้าใจว่า ความหมายของ "สมาน" ที่ว่าเสมอกันนั้น ที่จริงเป็นเพียงการจับความหมายแง่หนึ่ง แล้วก็ติดอยู่กับแง่นั้น จนลืมความหมายอีกแง่หนึ่งที่เดิมรวมอยู่ด้วยกัน คือ "สมาน" ที่แปลว่าเสมอ เสมอกันนี้ มองได้ทั้งเสมอในเชิงประสาน และเสมอในเชิงแตกแยก

ทีนี้ คนไทยแต่เดิมสืบมา ก็ได้มองความหมายของสมาน-เสมอ ในเชิงประสานกลมกลืน สอดคล้องกับความหมายเดิมในภาษาบาลี ซึ่งสมานเป็นความเสมอในเชิงประสาน อันนี้เป็นข้อสังเกตให้เห็นว่า ต่างกับยุคปัจจุบันที่คนมักมองความเสมอในความหมายเชิงแบ่งแยก ขอใช้คำให้แรงว่า แบ่งแยกและแก่งแย่ง

คนไทยปัจจุบันนี้มักมองความเสมอภาคในความหมายเชิงแบ่งแยกและแก่งแย่ง คือจะมองด้วยความรู้สึกแข่งกัน หรือว่าต่างฝ่ายก็จ้องจะเอา เช่น เพ่งจ้องว่าเขาได้เท่าไร เราได้เท่าเขาไหม คำว่าเสมอ ก็คือเท่า ถ้าเขาได้ห้าสิบ เราก็ต้องได้ห้าสิบ ถ้าเขาได้ห้าสิบ เราไม่ได้ห้าสิบ แสดงว่าไม่เสมอภาค จะมีการจ้อง ที่ว่าจ้อง ก็คือตัวเองก็อยากจะได้ อยากจะเอา ก็ต้องได้เท่ากัน เมื่อต่างคนต่างจะเอาแล้ว จะมองความเสมอกัน จะมองความเท่ากัน ไปในลักษณะที่แบ่งแยกกัน แยกพวกแยกฝ่าย แล้วก็แก่งแย่งกัน

ทีนี้ ลองดูความหมายของคำว่า "เสมอ" แบบเดิม ซึ่งมาจากพระพุทธศาสนา ที่ท่านใช้คำว่า "สมาน" แล้วอ่านแบบไทยว่า "สะ-หมาน" ที่กลายเป็นประสานกลมกลืน ถามว่า ทำไมเสมอจึงมีความหมายเป็นเชิงประสานกลมกลืนกันได้ อันนี้ไม่ยาก

ก็ดูความหมายเดิมสิ "สมานัตตตา" แปลว่า ความเป็นผู้มีตนเสมอ แล้วท่านก็อธิบายความหมายหนึ่งว่า คือ สมานสุขทุกขตา แปลว่า ความเป็นผู้มีสุขและทุกข์เสมอกัน คือ เสมอกันในสุขและทุกข์ แล้วเสมอกันในสุขและทุกข์ คืออย่างไร ก็อธิบายต่อไปสิ คือ เขาสุขเราก็สุขด้วย เขาทุกข์เราก็ทุกข์ด้วย นี่แหละ พอบอกว่าเสมอในสุขและทุกข์ ก็มีลักษณะของความร่วมกันทันทีเลย

เพราะฉะนั้น ในเวลาแปลเป็นไทย ที่ท่านว่ามีสุขและทุกข์เสมอกัน ก็จึงแปลเป็นไทยว่า "ร่วมสุขร่วมทุกข์" พอร่วมสุขร่วมทุกข์ มันก็เข้าถึงกัน ประสานเข้าด้วยกันทันที หมายความว่า มีสุข ก็สุขด้วย มีทุกข์ ก็ไม่ทิ้งกัน นี่เป็นความหมายแต่เดิมมา ซึ่งน้อมให้รู้สึกว่า เสมอนั้นคือร่วม ดังนั้น ไปๆ มาๆ "สมาน" ที่แปลว่าเสมอนี้ อ่านเป็นไทยว่า "สะ-หมาน" จึงมีความหมายเป็นประสานกลมกลืนไปเลย

ครั้นมาถึงเวลานี้ คนไทยมองความเชื่อมโยงไม่ติด สมานก็เลยมีความหมายต่างจากเสมอไปแล้ว ทั้งๆ ที่ตัวเดิมของมันก็คือเสมอ แต่เราแยกเอาคำว่า "สมาน" ในภาษาบาลี ที่อ่านเป็นไทยว่า "สะ-หมาน" ให้มีความหมายเป็นว่าประสานกลมกลืน แยกต่างจาก "สมาน" ที่แปลว่าว่าเสมอ ไปเสียแล้ว

ก็เป็นอันว่า คำว่าเสมอ คือสมานในภาษาบาลีนั้น มาในคำว่าสมานัตตตา มีตนเสมอกัน หมายถึงความเสมอภาค แต่เป็นความเสมอที่มีความหมายเชิงประสานกลมกลืน เพราะว่าความหมายเบื้องต้นก็คือ มีสุขและทุกข์เสมอกัน หมายความว่าร่วมสุขร่วมทุกข์ พอคนร่วมสุขร่วมทุกข์ มันก็ประสานกลมกลืนแล้ว มันไม่มีการแบ่งแยก ไม่มาจ้องกันในแง่ที่จะแย่งชิงผลประโยชน์ว่าใครได้มากกว่ากัน ถ้าหากไปแก่งแย่งผลประโยชน์แล้ว มันก็ต้องแบ่งแยกกัน อันนี้แน่นอนใช่ไหม

ทีนี้ คนปัจจุบันบางทีแทบจะนึกไม่ออกว่า ความเสมอภาคจะมีความหมายเชิงประสานได้อย่างไร สภาพนี้แสดงว่าคนเลยเถิดกันไปมากแล้ว เหตุที่ไปมากอย่างนั้น ก็เพราะคนปัจจุบันนี้ มีหลักการในเรื่องความเสมอภาคอยู่ใต้อิทธิพลของลัทธิทุนนิยม หรือลัทธิเศรษฐกิจที่แสวงหาผลประโยชน์ของแต่ละบุคคล ของปัจเจกชน จนทำให้แต่ละคนมุ่งแต่เพ่งจ้องหาผลประโยชน์ของตน แล้วความเสมอภาคก็มีความหมายมาสนองความต้องการอันนี้ คือความต้องการแย่งชิงผลประโยชน์ จึงทำให้แบ่งแยกกัน แล้วก็แก่งแย่งกัน ก็กลายเป็นว่า ถ้าแกได้ห้าสิบ ข้าก็ต้องได้ห้าสิบ ถ้าแกได้ร้อย ข้าก็ต้องได้ร้อย อย่างนี้ก็คือความหมายเชิงแก่งแย่งผลประโยชน์ และแบ่งแยก

เป็นอันว่า ความหมายของ "เสมอภาค" ในแบบของคนปัจจุบันที่ว่ามานั้น ต่างจากความหมายของเสมอภาคแบบสมานัตตตา ที่เป็นความเสมอกันแบบประสานกลมกลืนร่วมกัน ดังที่ว่าเสมอในสุขและทุกข์ คือมีสุขและทุกข์เสมอกัน ได้แก่ร่วมสุขร่วมทุกข์

ต่อจากนั้นยังมีความหมายอีกว่า ที่ว่าเสมอกัน ก็ไม่ดูถูกไม่ดูหมิ่นกัน การไม่ดูถูกไม่ดูหมิ่นกัน ก็เป็นความเสมอชนิดหนึ่ง ที่ทำให้ประสานเข้ากันได้ ใช่ไหม พอไม่ดูถูกกันไม่ดูหมิ่นกัน ก็ทำให้เกิดความเสมอภาคเชิงสมาน เชิงประสาน

ต่อไปอีก ไม่เลือกที่รักผลักที่ชัง (หรือไม่เลือกที่รักมักที่ชัง) และต่อไป ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน ก็เป็นความเสมอภาคเชิงประสานอีกเช่นกัน ก็ช่วยให้คนรวมกันสามัคคีกันได้

คนเราแม้จะช่วยกันดี มีการให้ มีการพูดดี แต่ลองไม่มีความเสมอภาคในข้อสุดท้ายนี้ ก็รักษาสังคมไว้ไม่อยู่ มันจะทำให้คนแตกแยกกันไปหมด เช่นว่า ลองหัวหน้าเลือกที่รักสิ ทั้งๆ ที่ทานก็ให้ วาจาก็พูดดี แต่พอเลือกที่รักผลักที่ชัง ก็จบ ไม่สามารถรักษาความสามัคคีไว้ได้ ก็แตกแยกกัน เพราะฉะนั้น ข้อสุดท้ายคือสมานัตตตาจึงคุมหมดเลย และสาระของมันก็คือการรักษาความเป็นธรรมนั่นเอง เป็นความถูกต้องตามหลักการ

เพราะฉะนั้น สมานัตตตานี้จึงสอดคล้องกับหลักอุเบกขา เพราะรักษาธรรม รักษาความถูกต้อง รักษาความควรจะเป็น รักษาความเป็นเหตุเป็นผล รักษาความยุติธรรม รักษาความชอบธรรม รักษาตัวธรรมทั้งหมดไว้ เป็นข้อสุดท้าย ว่าสมานตัว มีตนเสมอ มาคัดท้าย คุมหมดทั้งสามข้อต้น ให้ร่วมกัน เสมอภาค เป็นธรรม ยุติธรรม

จึงได้พูดว่า หลักสังคหวัตถุ ๔ ประการนี้ สืบเนื่องสอดคล้องกันกับหลักพรหมวิหาร ๔ โดยที่ว่าพรหมวิหาร ๔ เป็นคุณสมบัติ เป็นอาการ เป็นท่าทีอยู่ในใจ แล้วแสดงออกมาเป็นภาคปฏิบัติทางสังคหวัตถุ ๔

ปฏิบัติธรรม ทั้งมีในใจ และทำในสังคม ให้ทั้งครบ ทั้งพอดี

ทีนี้ก็มาดูความสอดคล้องกัน เริ่มตั้งแต่

ข้อ ๑ **ทาน** การให้ การช่วยเหลือกันด้วยวัตถุสิ่งของเงินทองทรัพย์สิน

หนึ่ง ในยามเขาเป็นปกติ เราให้ด้วยเมตตา ให้ด้วยความรัก เป็นความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน โดยที่ว่าเขาไม่ได้มีทุกข์หรือเดือดร้อนอะไร ยกตัวอย่างบ่อยๆ เช่นว่า สมัยก่อนนี้ คนไทยเรา เวลาทำกับข้าวอร่อยๆ เป็นพิเศษ เราก็จะแบ่งจะไปแจกให้เพื่อนบ้าน วันนี้ บ้านนี้แกงนี้ ก็แบ่งเอาไปให้บ้านโน้น พอวันพรุ่งนี้ บ้านโน้นทำกับข้าวนี้ อร่อยพิเศษ บ้านโน้นก็มาแบ่งให้บ้านนี้ อย่างนี้เรียกว่าให้ด้วยเมตตา ด้วยไมตรี โดยที่ว่าเขาก็ไม่ได้เดือดร้อนอะไร เราก็ไปให้แก่เขา เป็นสถานการณ์ที่อยู่กันตามปกติธรรมดานี้ บางทีก็แบ่งปันกันไปทั้งๆ ที่ก็ไม่มีใครเดือดร้อน การให้แก่กันอย่างนี้ เรียกว่าให้ด้วยเมตตาหรือไมตรี

สอง เขาตกทุกข์ได้ยากเดือดร้อน คนถูกน้ำท่วมไฟไหม้ เราก็บริจาคเงินทองสิ่งของไปช่วย อย่างนี้เรียกว่าให้ด้วยกรุณา จะเห็นว่า เป็นการให้ในต่างสถานการณ์สอดคล้องกับคุณธรรมในใจคือพรหมวิหารที่ต่างข้อออกไป ข้อนี้เป็นการให้ด้วยกรุณา

สาม เขาทำความดีก้าวหน้าไป แต่ขาดเงินขาดทอง เราก็ไปให้เงินบริจาคเพื่อช่วยสนับสนุนการทำความดีนั้น อันนี้เรียกว่าเป็นการให้ด้วยมุทิตา แต่ในสังคมของเรานี้ จะเห็นว่า การให้ด้วยมุทิตา ดูท่าจะน้อยกว่าการให้ด้วยเมตตากรุณามาก การให้เพื่อส่งเสริมการทำความดีนี้ เราอาจจะเบาไปหน่อย

แต่เดิมมานั้น การให้ด้วยมุทิตาเพื่อส่งเสริมการทำความดีนี้ ได้เป็นมาในประเพณีจนเป็นวัฒนธรรม ออกมาในรูปของการทำบุญทำกุศล การให้การบริจาคที่เรียกว่าทำบุญส่วนมากนี่ เป็นการให้ด้วยมุทิตา เช่นว่า วัดเป็นแหล่งการศึกษา เป็นแหล่งของการทำความดีงามและสร้างสรรค์ กิจกรรมในวัด การศึกษา การให้การอบรมแก่พระสงฆ์ กิจกรรมสร้างสรรค์มาอยู่ที่วัดมากมาย เพราะวัดเป็นศูนย์กลางการศึกษา และเป็นศูนย์กลางของสังคม เราต้องการส่งเสริมการศึกษา ส่งเสริมการทำความดีงามหรือการสร้างสรรค์ในสังคม เราก็เลยนิยมไปบริจาคให้วัด หรือไปบริจาคกันที่วัด เช่นไปสร้างกุฏิ ก็คือสร้างที่อยู่สำหรับกุลบุตรที่จะไปพักอยู่อาศัยเพื่อบวชเรียนในชนบท ในชุมชน ในหมู่บ้านนั้นๆ ซึ่งทุกคนมีสิทธิจะมาอยู่ทั้งนั้น หมุนเวียนกันมาอยู่ต่อๆ กันไป ไม่รู้จบสิ้น

ในสมัยต่อมา ตอนหลังๆ ในยุคปัจจุบันนี้ คนมากทีเดียวไม่เข้าใจ มีการถามหรือตั้งข้อสงสัยว่า ทำไมสร้างวัดสร้างกุฏิสวยงาม ทำไมวัดสร้างที่ให้พระอยู่ดีกว่าชาวบ้าน ชาวบ้านรอบวัดยากจนมีที่อยู่แย่ๆ แต่ที่วัดนี่สร้างกุฏิสวยหรูอยู่สบาย จริงอยู่ ปัจจุบันนี้ ก็อาจจะมีบ้างที่เลยเถิดไป อย่างที่อาจจะกลายเป็นการสร้างเพื่อส่วนตัว ที่พระองค์นั้นๆ อยากจะอยู่อย่างสุขสันต์ แต่อย่างนี้ไม่ใช่แบบของเดิม เรื่องเดิมไม่ใช่อย่างนั้น

ในประเพณีที่เป็นมาอย่างเดิมนั้น กุฏิเป็นสมบัติส่วนรวมของชุมชนนั้น เพราะวัดทั้งวัดเป็นสมบัติของชุมชนอยู่แล้ว ไม่เป็นของผูกขาดแก่ใคร พระที่อยู่ในวัดก็ไม่ได้เป็นเจ้าของกุฏิ เวลาสร้างกุฏิขึ้นมาแล้ว ชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกัน แล้วคนในหมู่บ้านนั้นก็หมุนเวียนกันมาอยู่ โดยเฉพาะก็มากับประเพณีบวชเรียนนั่นแหละ บวชกันมาตั้งแต่ปู่แต่ทวด มาถึงพ่อก็ไปบวชที่วัดนั้น มาถึงลูกก็ไปบวช ลูกไปบวช ก็เพื่อไปเรียนหนังสือ ก็ไปอยู่ที่กุฏินั้น ได้ใช้กุฏินั้น เพราะกุฏินั้นเป็นสมบัติร่วมกันของหมู่บ้าน เป็นสมบัติส่วนรวม เพราะฉะนั้นชาวบ้านจึงเห็นความสำคัญของสมบัติส่วนรวมนี้ สมบัติส่วนตัวจะมีบ้างก็ระวังเอาเถอะ แต่ส่วนรวมที่เราใช้ประโยชน์ร่วมกัน และใช้เพื่อความดีงามนี้ ต้องเอาใจใส่

เป็นอันว่า การให้ด้วยมุทิตาน่ะมีเรื่อยมาแล้ว ก็คือการทำบุญที่วัดนั่นเอง ส่วนการให้ด้วยเมตตากรุณา ก็มีอยู่เป็นปกติของหมู่ชาวบ้านอยู่แล้ว ในชีวิตประจำวันก็มีน้ำใจต่อกัน เวลาตกทุกข์ได้ยาก ก็ช่วยเหลือกันไป แต่พอจะสร้างสรรค์ให้ทานแบ่งปันด้วยมุทิตา ก็ไปส่งเสริมกิจกรรมการงานของวัด เช่นสร้างกุฏิ สร้างโบสถ์ สร้างศาลา

ศาลาเป็นที่ประชุมของชุมชน ศาลาการเปรียญเป็นที่ชาวบ้านมาทำกิจกรรมของชุมชนร่วมกัน มาฟังธรรม มารักษาศีล มาอยู่ค้างคืน รักษาอุโบสถ เป็นที่ประชุมของชาวบ้านทั้งหมู่บ้าน แถมเวลามีภัยอันตราย เช่นถูกไฟไหม้ ก็มาพักพิงหลบภัยอยู่อาศัยกันที่ลานวัด ใช้ศาลาวัดอีก สมัยก่อนนี้ ตอนมีสงคราม บ้านเมืองถูกข้าศึกรุกราน ในหลวงจะยกทัพออกไป ก็ต้องหาวัดใหญ่ๆ ไปประชุมกันที่ลานวัด เป็นต้น เป็นอันว่าวัดเป็นศูนย์กลางกิจกรรมของชุมชน

ต่อมา เราไม่เข้าใจความหมายเดิมนี้ ก็ชักจะทำอะไรๆ เพี้ยนไปหมด แม้แต่พระเอง ก็ไม่รู้ว่าที่ตัวเองมีวัดนี้ ก็เพื่อสนองความต้องการของชุมชน เป็นประโยชน์แก่สังคม เลยนึกว่าวัดนี่เป็นของตัวเอง แล้วก็เอาใจใส่แต่การที่ตัวเองจะอยู่ให้สบาย กุฏิกลายเป็นของส่วนตัวไปเลย อย่างนั้นก็มีส่วนเป็นเหตุผลให้ชาวบ้านเขาเอาไปติเตียนได้เหมือนกันว่า เออ... พระนี่อยู่สบาย สร้างกุฏิอยู่หรูหราดีกว่าชาวบ้าน

เป็นอันจะต้องทำความเข้าใจกัน คนไทยจะต้องเข้าใจให้ถูกต้องว่า ที่จริงนั้น ในความหมายเดิม หมดทั้งวัดนั้นแหละ ก็คือสมบัติร่วมกันของชุมชนหรือสังคม แล้ววัดก็เป็นที่เป็นช่องทางที่จะทำให้สังคมมีความเจริญก้าวหน้า เป็นแหล่งของการสร้างสรรค์ทำความดี เราจึงเรียกว่าไปทำบุญ เราจึงไปบริจาคให้วัด อันนี้แหละเข้าหลักที่เรียกว่า ให้ด้วยมุทิตา เอาละ เป็นอันว่า ข้อทาน-ให้ ออกมาจากพรหมวิหารได้ทั้งเมตตา-กรุณา-มุทิตา

ข้อ ๒ **ปิยวาจา** พูดหรือช่วยเหลือกันด้วยถ้อยคำ ก็เช่นเดียวกัน ยามปกติ เขาไม่ได้เดือดร้อนเป็นทุกข์อะไร เราก็พูดจาไพเราะอ่อนหวาน สุภาพอ่อนโยน เจอกันก็ทักทายปราศรัย เป็นมิตรมีไมตรี พูดดีต่อกัน นี่คือปิยวาจา พูดดีด้วยเมตตา

ต่อมา เขาเดือดร้อน หรือตกทุกข์ หรือประสบปัญหา เราก็ช่วยด้วยวาจา เช่นไปพูดปลอบโยน ให้กำลังใจ ให้ไม่ท้อถอย หรือว่าเรามีสติปัญญาดี ก็พูดแนะนำให้ความรู้ในการที่จะแก้ปัญหา หรือให้คำปรึกษาบอกวิธีแก้ปัญหา ว่าควรจะทำอย่างนี้ๆ ปิยวาจาในกรณีนี้ก็เป็นปิยวาจา พูดดีที่เป็นการช่วยด้วยวาจา ซึ่งเกิดจากกรุณา คือพูดดีด้วยกรุณา

ต่อไป เขาทำความดีก้าวหน้าไป หรือทำงานสร้างสรรค์เป็นประโยชน์เพิ่มขึ้น เราก็ไปพูดส่งเสริมเพิ่มกำลังใจ สนับสนุนให้เขาทำได้ขยายออกไป เขาประสบความสำเร็จในสิ่งที่ดีงาม เราก็ไปพูดจาแสดงความพลอยยินดีด้วย ส่งเสริมสนับสนุนยิ่งขึ้นไป อย่างนี้ก็คือพูดดีด้วยมุทิตา เป็นอันว่าครบแล้ว ปิยวาจา ออกมาจากเมตตาก็ได้ ออกมาจากกรุณาก็ได้ ออกมาจากมุทิตาก็ได้

ข้อ ๓ **อัตถจริยา** บำเพ็ญประโยชน์ ช่วยเหลือด้วยเรี่ยวแรงกำลังความสามารถ อันนี้ก็เช่นเดียวกัน เขาอยู่เป็นปกติ ไม่ได้เดือดร้อนอะไร เรามีแรงดี มีกำลังมาก ก็ช่วยเขา ยกข้าวยกของให้ ยกเก้าอี้ให้ อะไรอย่างนี้ แม้แต่ที่ง่ายๆ เหมือนอย่างว่าเพื่อนของเรานี้ เขาก็ไม่ได้เดือดร้อนอะไร เดินไปด้วยกัน เขาถือของหนักกว่าเรา เขาก็ถือไหว แต่เราไปด้วย มือเราว่างกว่า เราก็บอกว่าเดี๋ยวๆ แบ่งมานี่ เราช่วยถือบ้าง ก็แบ่งเบาเขาไป เป็นการสละแรงงานของเราทำประโยชน์แก่เขา คือช่วยเหลือด้วยเมตตา

ในสถานการณ์อื่น มีคนประสบความทุกข์เดือดร้อน เช่นตกน้ำ เขาว่ายน้ำไม่เป็น เราแข็งแรงและว่ายน้ำเป็นด้วย เราก็สละเรี่ยวแรงกำลังของเรา โดดน้ำลงไปช่วยคนตกน้ำ นี่ก็เป็นอัตถจริยาด้วยกรุณาแล้ว คือบำเพ็ญประโยชน์โดยเอาเรี่ยวแรงช่วยด้วยกรุณา

ต่อไป เขาทำความดีกัน มีการสร้างอะไรที่เป็นประโยชน์ เราก็เอาแรงเข้าไปช่วยสนับสนุน อย่างสมัยโบราณที่บอกแล้วว่าวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นแหล่งที่ทุกคนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน เวลามีการสร้างกุฏิ ก็คือสร้างที่อยู่อาศัยของผู้คนที่จะได้ไปบวชไปเรียน คนละสามเดือนบ้าง มากหรือน้อยกว่านั้นบ้าง จะได้ใช้กุฏินั้นกันไปอีกนาน ทีนี้พอที่วัดสร้างกุฏิ ชาวบ้านก็ไปสละแรงช่วยกัน ในกรณีนี้ การสละแรงงาน เอาแรงงานไปช่วย ก็เป็นการสนับสนุนการทำความดี เรียกว่าช่วยด้วยมุทิตา ไม่ว่าจะไปช่วยสร้างกุฏิ ไปช่วยขุดบ่อน้ำ หรืออย่างประเพณีประจำปีก็ไปช่วยขนทรายเข้าวัด การที่ชาวบ้านไปสละแรงงาน แม้แต่ช่วยขนทรายเข้าวัด ก็เป็นการปฏิบัติอัตถจริยาด้วยมุทิตา ตกลงครบแล้วนะ

สังคหวัตถุ ๔ เป็นภาคปฏิบัติการในสังคม ออกมาจากคุณธรรมในใจคือพรหมวิหาร ก็เอาสังคหวัตถุ ๓ ข้อแรก คือ ทาน-ให้ ปิยวาจา-พูดดี และอัตถจริยา-ทำประโยชน์ ไปคูณกับพรหมวิหาร ๓ ข้อแรก คือ เมตตา กรุณา มุทิตา เป็น ๙ สถานการณ์ เป็นอันว่า ทาน ให้ด้วยเมตตา ก็ได้ ให้ด้วยกรุณา ก็ได้ ให้ด้วยมุทิตา ก็ได้ ปิยวาจา พูดดีด้วยเมตตา ก็ได้ พูดดีด้วยกรุณา ก็ได้ พูดด้วยมุทิตา ก็ได้ อัตถจริยา ทำประโยชน์ด้วยเมตตา ก็ได้ ด้วยกรุณา ก็ได้ ด้วยมุทิตา ก็ได้ ๙ สถานการณ์ สอดคล้องกันหมด

ต่อไป ข้อ ๔ **สมานัตตตา** ความมีตนเสมอ ข้อนี้บอกแล้วว่าตรงออกมาจากอุเบกขา สามข้อแรกนั้นเป็นการปฏิบัติต่อกัน ให้ก็ให้ต่อกัน ปิยวาจาพูดก็พูดต่อกัน แล้วอัตถจริยา ปฏิบัติก็ปฏิบัติต่อกัน แต่ข้อสี่ คือสมานัตตตานี้ ไม่ใช่แค่ต่อกัน แต่ถึงตัว เอาตัวเข้าร่วม เข้าคลุกเลย ข้อสี่ สมานัตตตานี้ จึงมีลักษณะต่างออกไป ไม่ใช่แค่ต่อกันแล้ว แต่เข้าถึงกัน เข้าร่วมเลย โดยมีความเท่าเทียมกัน เสมอภาคแบบประสาน เสมอสมาน โดยมีอุเบกขาเป็นฐาน และมีสามข้อแรก เมตตา กรุณา มุทิตา เข้ามาพร้อมอยู่ด้วย

สมานัตตตาได้พร้อมหมด แต่ตัวที่เป็นหลักยืนเป็นฐาน คืออุเบกขา เพราะเป็นตัวรักษาธรรม รักษาความเป็นธรรม ความเสมอภาคเสมอกันนี้ต้องอาศัยความเป็นธรรม แต่อย่างที่บอกแล้วว่าเสมอคือสมาน เสมอแบบประสาน เจอทุกข์ก็เจอด้วยกัน มีสุขก็มีด้วยกัน แต่ถ้าเวลาเจอทุกข์แล้วทิ้งกัน ก็ไม่เป็นธรรมแล้ว เมื่อทุกข์ก็ทุกข์ด้วยกัน สุขก็สุขด้วยกัน ร่วมสุขร่วมทุกข์ ก็มีความเป็นธรรม เสมอภาคแบบประสานกัน แล้วก็ไม่ดูถูกไม่ดูหมิ่นกัน ไม่เลือกที่รักผลักที่ชัง ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน ไม่ใช่ว่า ถ้าเป็นคนโน้นละก็ให้พิเศษ แต่ถ้าเป็นคนนี้ก็ไม่ให้ หรือเวลาตัดสินวินิจฉัยอะไร ก็เข้าข้างคนโน้นคนนี้ ก็เสียความเสมอภาค ไม่มีสมานัตตตา แต่พอมีความเสมอภาคแบบนี้แล้ว ก็เข้ากันได้หมด มีสามัคคีได้

ฉะนั้น สมานัตตตา ความมีตนเสมอสมาน ก็ทำให้เข้ากันได้กลมกลืน ความเสมอภาคจึงเป็นเรื่องของความประสานกลมกลืน อย่างที่ว่ามานี้ ก็สอดคล้องกันหมด เป็นอันว่า นี่คือสังคหวัตถุ หลักการสงเคราะห์ ๔ ประการ ซึ่งเป็นภาคปฏิบัติการ ออกสู่สังคม โดยสืบเนื่องรับกันกับคุณธรรมในใจ ที่เรียกว่าพรหมวิหาร ๔

ถ้าไม่มีสังคหวัตถุ ๔ นี้ พรหมวิหาร ๔ ก็อยู่แค่ในใจ ไม่ออกผลชัดออกมาต่อสังคม แต่ถ้าไม่มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เป็นพรหมวิหารอยู่ในใจ สังคหวัตถุ ๔ ที่เป็นภาคปฏิบัตินี้ก็จะ

หนึ่ง เกิดขึ้นได้ยาก เพราะการที่สังคหะจะเกิดขึ้น ต้องมีแรงจูงใจ เช่นว่า ทาน-การให้ ถ้าไม่มีเมตตาความรัก หรือกรุณาความสงสารอยากช่วยเหลือ มาเป็นแรงจูงใจ ก็ต้องมีแรงจูงใจอย่างอื่น เช่น อยากได้หน้าได้ตา เอาละสิ กลายเป็นว่าให้เพราะอยากได้หน้าได้ตา หรือมีผลประโยชน์ตอบแทน หวังผลประโยชน์จากเขาในระยะยาว เสียน้อยจ่ายน้อยเพื่อให้ได้มาก หรือว่าหวังได้ผลตอบแทนเป็นยศ เป็นเงินตรา เป็นเหรียญตรา อะไรอย่างนี้เป็นต้น ใช่ไหม เป็นอันว่า ถ้าไม่มาจากพรหมวิหารเป็นฐานอยู่ในใจแล้ว ภาคปฏิบัติการทางสังคม ก็เกิดขึ้นได้ยาก

สอง ถึงแม้ว่าถ้าปฏิบัติการนั้นเกิดขึ้น ก็ไม่จริงใจ เมื่อไม่จริงใจ ก็ไม่พอดี ไม่ตรงไม่พอไม่เข้ากับการแก้ปัญหา แต่ถ้าเกิดจากคุณธรรม มันก็จะพอดี เขาเจอสถานการณ์อย่างนี้ เราก็มีกรุณาให้เขา และมีอุเบกขาไปคุมว่าให้อยู่ในเหตุในผล แต่ถ้าให้โดยมีแรงจูงใจอื่น อย่างที่ว่าเมื่อกี้ เช่นต้องการผลตอบแทน ต้องการได้หน้าได้ตา ก็จะไม่เป็นการให้ที่พอดีไปได้ อันนี้ ถ้าได้หน้าได้ตา ก็ให้ ให้จนกระทั่งเกินกว่าที่ควรจะให้ แล้วทีนี้ถ้าไม่ได้หน้าไม่ได้ตา ก็เลยไม่ยอมให้ หรือสักว่าให้นิดๆ หน่อยๆ อย่างนั้นสังคมไปไม่ไหว ในระยะยาว สังคมก็พิการเลย แต่ถ้ามีธรรมอยู่ในใจ ให้ด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ก็พอดีเลย

ก็เป็นอันว่า ปฏิบัติการที่ออกสู่สังคม ถ้าไม่มีคุณธรรมในใจเป็นฐาน เป็นแรงจูงใจ ขับดัน จะเกิดขึ้นได้ยาก ถึงแม้เกิดขึ้น ก็จะไม่จริงใจ และไม่มั่นคง เช่นว่า เมื่อใดตัวไม่ได้ผลประโยชน์ตอบแทน เป็นต้น ก็ไม่ช่วย ไม่มีสังคหวัตถุออกมา อย่างนี้ก็จะวิปริตไปหมด คนจะไม่สามารถดำรงสังคมให้อยู่ด้วยดีได้

รวมความว่า ถ้ามีแต่คุณธรรมในใจ ไม่ออกสู่ปฏิบัติการในสังคม มันก็ไม่เพียงพอที่จะให้สังคมนี้อยู่ดี แต่ถ้าปฏิบัติการในสังคม ไม่มีคุณธรรมอยู่ในใจ ก็จะไม่จริงใจ ไม่มั่นคงยั่งยืน ไม่พอดี แล้วแถมก็เกิดขึ้นได้ยากด้วย นี่เป็นเรื่องของความประสานสอดคล้องของคุณธรรมที่ว่า ต้องมีทั้งภาคที่อยู่ในใจ เป็นคุณสมบัติภายใน แล้วแสดงออกเป็นภาคปฏิบัติการ ดังนั้น จึงเป็นความจำเป็นว่าต้องประสานกันระหว่างคุณธรรมในใจ กับปฏิบัติการในสังคม

สำหรับคฤหัสถ์ญาติโยมชาวบ้าน พระพุทธเจ้าตรัสเน้นธรรมด้านเศรษฐกิจและสังคมไว้มาก เราจำกันแม่นว่า ท่านอนาถบิณฑิก (“ผู้มีก้อนข้าวเพื่อคนอนาถา”) และวิสาขามหาอุบาสิกา ได้รับยกย่องเป็นทายกและทายิกาเอตทัคคะ แต่ควรระลึกด้วยว่าพระพุทธเจ้าทรงยกย่องเจ้าชายหัตถกะอาฬวกะ ว่าเป็นเอตทัคคะในการใช้สังคหวัตถุ ๔ นี้ สงเคราะห์ชุมชนหมู่ชน (บริษัท)

สำหรับองค์พระราชา หรือผู้ปกครองบ้านเมือง นอกจากต้องบำเพ็ญสังคหวัตถุ ๔ ชุดนี้ ตามคำจำกัดความที่ว่าข้างต้นแล้ว ยังพึงปฏิบัติสังคหวัตถุ ๔ ชุดพิเศษจำเพาะ ที่เรียกว่า **ราชสังคหวัตถุ ๔** แถมอีกชุดหนึ่งด้วย

เอาละ ที่ว่ามานี้ เป็นตัวอย่างที่รับกัน ของธรรม ๒ ชุดสำคัญ ซึ่งมีจำนวนเท่ากันพอดี **พรหมวิหาร** - ธรรมในใจ คนไทยพูดกันอยู่บ้าง แต่ **สังคหวัตถุ** - ธรรมออกสังคมแทบไม่ได้ยิน ขอให้มาเริ่มกันใหม่ เอาให้จริงจัง สังคหวัตถุ ๔ นี้ ทำกันให้ขึ้นตา เอามาพูดจากันให้ติดปากขึ้นใจ

(ถ้าจำยากพูดยาก จะใส่ไม้ทัณฑฆาตการันต์ไว้ อย่าง “ยานัตถุ์” เป็น **สังคหวัตถุ์** ก็ได้)

เรื่องสังคหวัตถุ ก็เห็นจะพอสมควรแค่นี้ มีอะไรสงสัยไหมครับ

หน้าว่าง

ภาคพิเศษ

เรื่องของวัดญาณเวศกวัน

(*และ* **คำปรารภ** ในการพิมพ์ ภาค ๑)

วัดญาณเวศกวัน

ความเป็นมาเท่าที่ระลึกได้

ณ โอกาสที่วัดญาณเวศกวันได้รับพระราชทานผ้าพระกฐินซึ่งจะได้ทอด ในวันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๔๗ โดย พลโท นายแพทย์ธำรงรัตน์ แก้วกาญจน์ เป็นผู้รับพระราชทานมานั้น พระเดชพระคุณ พระพรหมคุณาภรณ์ ได้ปรารภถึงการที่จะรวบรวมประวัติของวัดญาณเวศกวัน เพื่อพิมพ์ไว้เป็นอนุสรณ์ และเป็นบรรณาการแก่บรรดาผู้ร่วมงานกฐินในครั้งนี้ด้วย ซึ่งเป็นเรื่องที่น่ายินดีเป็นอย่างยิ่ง (เป็นห่วงแต่สุขภาพและตาของท่านซึ่งรับการผ่าตัดมาใหม่ๆ เท่านั้น) เพราะวัดญาณเวศกวันเป็นวัดเล็ก ค่อนข้างใหม่ต่อชุมชน ยังไม่ใคร่มีใครรู้จักความเป็นมาของวัดนี้มากนัก

ในการนี้ นอกจากพระเดชพระคุณท่านจะเขียนเองแล้ว ท่านยังมีเมตตาเปิดโอกาสให้บรรดาโยมที่เก่ามากับวัดได้เขียนส่วนหนึ่งด้วย เป็นการฟื้นอดีตซึ่งโยมคงจะไม่มีข้อความที่จะไปเสริมของท่านได้ แต่คงจะเป็นเมตตาธรรมของท่านที่จะเปิดโอกาสโปรดให้ญาติโยมได้ย้อนระลึกถึงกุศลกรรมในอดีตของตนเองอีกครั้งหนึ่ง เพื่อยังให้เกิดปีติสุขแก่ตนเอง

ดิฉันเป็นโยมผู้หนึ่งซึ่งได้รับความเมตตาในครั้งนี้ด้วย แต่น่าเสียดายที่ไม่สามารถจะระลึกอะไรได้มากนัก แม้จะอาศัยทั้งภาพและความจำที่เหลืออยู่บ้างก็ตาม เพราะปัจจัยหลายอย่างเป็นอุปสรรค นอกจากความเสื่อมทั่วไปอันเป็นธรรมชาติของวัยแล้ว ขณะนี้สุขภาพยังไม่คืนสู่ปกติหลังจากป่วยมาเป็นเวลานาน ทั้งยังมีปัญหาอื่นสมทบอีกด้วย เช่น การย้ายที่อยู่เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๒ มีผลกระทบมาก ข้าวของกระจัดกระจาย หายสูญไปก็มาก ตู้หนังสือบางตู้ ปรากฏว่าถูกปลวกกินทั้งตู้ ด้วยเหตุนั้น ดิฉันจึงได้จัดเอกสารส่วนของวัดที่จัดว่าสำคัญ เก็บบรรจุลงกล่องพลาสติกขนาดใหญ่ นำไปเก็บไว้ที่ท่านพระครูปลัด ด้วยเกรงจะหนีปลวกไม่พ้น แต่ไม่ได้บันทึกว่าเอกสารอะไรบ้าง

ถึงอย่างไรก็เป็นที่แน่นอนอยู่แล้วว่า ส่วนที่ดิฉันเขียนคงจะไม่มีสาระอะไรมากนัก เพราะบันทึกของพระเดชพระคุณท่านก็ย่อมจะสมบูรณ์ที่สุดอยู่แล้ว จึงได้แต่ขอประทานอภัย ขอเขียนแต่เพียงเท่าที่ระลึกได้จากสมองฝ่อๆ ของวัย ๙๐ เท่านั้น

วัดญาณเวศกวันเป็นวัดราษฎร์ขนาดเล็ก พึ่งจะได้รับอนุญาตให้ก่อตั้งเป็นทางการ เมื่อ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๓๗ มีเนื้อที่ในขณะนั้น ๑๑ ไร่เศษ ปัจจุบันมีประมาณ ๒๒ ไร่ ตั้งอยู่ ณ ตำบลบางกระทึก อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม มีพระเดชพระคุณพระพรหมคุณาภรณ์ เป็นเจ้าอาวาส มีพระสงฆ์จำนวนไม่แน่นอน ขณะนี้มี ๒๑ รูป เป็นพระนวกะเป็นส่วนใหญ่ เหตุเพราะยังอยู่ในพรรษา ถ้าเป็นเวลานอกพรรษาก็จะมีพระประจำเพียงจำนวนน้อย ประมาณ ๑๑–๑๒ รูป เท่านั้น

วัดนี้เป็นวัดที่กำลังพัฒนา ซึ่งก็ค่อยเป็นค่อยไปตามกำลังของญาติโยมและแรงศรัทธา เช่น ในปีนี้กำลังเริ่มก่อสร้างหอธรรม เพื่อรวบรวมผลงานของท่านไว้ ณ ที่เดียวกัน และเพื่อสนับสนุนการค้นคว้าศึกษาธรรมของผู้สนใจ

วัดญาณเวศกวัน เมื่อเทียบกับวัดทั่วๆ ไป นับว่าเป็นวัดที่ค่อนข้างใหม่ มีอายุเพียง ๑๐ ปีเศษ มีประวัติความเป็นมาอันควรบันทึกไว้ดังนี้

เมื่อพูดถึงกำเนิดของวัดญาณเวศกวัน ก็เว้นที่จะพูดถึงวัดพระพิเรนทร์ ซึ่งเป็นต้นกำเนิดให้เกิดวัดญาณเวศกวันเสียมิได้

วัดพระพิเรนทร์เป็นวัดเก่าแก่ ตั้งอยู่ในใจกลางของเมืองหลวง ในย่านธุรกิจ ฉะนั้น จึงมีชุมชนในละแวกนั้นมาใช้บริการของวัดมากมาย จนเกินความพอเหมาะพอดีของวัดที่จะรับได้ แต่โดยความเป็นวัดซึ่งมีหน้าที่จะต้องให้การสงเคราะห์แก่ชุมชนด้วยความเมตตา จึงทำให้บรรยากาศของวัดเต็มไปด้วยปัญหานานาประการ เริ่มตั้งแต่อาณาบริเวณของวัดซึ่งมีเนื้อที่จำกัดขยายไม่ออก เนื่องจากมีอาคารร้านค้าตั้งประชิดอยู่ทุกด้าน เว้นไว้แต่ด้านซึ่งมีที่จำเพาะประตูวัดเท่านั้น ภายในวัดก็แออัดไปด้วยอาคารโรงเรือนเต็มเนื้อที่ อาทิ โบสถ์ วิหาร โรงธรรม โรงพิธี กุฏิพระ และอาคารจำเป็นสำหรับพระ

บรรยากาศภายในวัดเต็มไปด้วยมลภาวะที่เป็นปัญหาต่อสุขภาพของผู้พำนักอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเวลาตั้งแต่บ่ายไปจนถึงกลางคืน อันเป็นช่วงเวลาที่เขาจัดงานพิธีต่างๆ ความแออัดก็ยิ่งทวีมากขึ้น ทั้งคนที่มาใช้บริการ ทั้งรถรา ทั้งเสียงจากพิธีกรรมต่างๆ ของแต่ละศาลา ซึ่งต่างคนต่างมุ่งในกิจของตน ทำให้บรรยากาศทั่วไปเต็มไปด้วยความวุ่นวายเซ็งแซ่

นอกจากนั้นแล้ว สิ่งที่เป็นปัญหาซ้ำเติมในการทำลายสุขภาพของพระเดชพระคุณโดยตรง ก็คือบรรยากาศของกุฏิที่พักของท่านเอง แม้จะเป็นตึกสองชั้นขนาดไม่เล็ก แต่บรรยากาศรอบๆ ก็ไม่น่าอยู่เสียแล้ว

กุฏินี้ตั้งอยู่ด้านหลังสุด ติดกำแพงวัด ชั้นล่างเป็นที่พักอาศัยของลูกศิษย์ ด้านบนเป็นที่พำนักของท่าน ด้านหน้าเป็นทางผ่านไปยังกุฏิอื่นๆ ด้านขวาเป็นห้องสุขาแถว ซึ่งมีด้านหลังชิดกำแพงวัด

นอกกำแพงมีถนนซอยเล็กๆ เป็นทางไปมาหน้าตึกแถว ๒ ชั้น ยาวตลอดแนวซอย ส่วนหนึ่งของตึกแถวนี้เป็นที่ตั้งของร้านทำทอง ซึ่งมีหน้าต่างตรงกับหน้าต่างของท่านพอดี การทำทองของเขาในเวลากลางคืนทำกันจนดึก

เวลาทำทองเขาจะนั่งทำตรงหน้าต่างซึ่งตรงกับหน้าต่างของท่าน เพื่อระบายกลิ่นควันให้ออกข้างนอกทางเดียว เวลาทำทองเขาจะให้เครื่องเป่าพ่นไฟในการหลอมละลาย ใช้น้ำประสานทองเป็นเครื่องประสาน ฉะนั้นเวลาทำงาน ไอน้ำประสานทองก็จะพุ่งกระจายตรงมายังหน้าต่างของท่านที่อยู่ตรงกันข้าม ฟุ้งกระจายมาอย่างแรง ทำให้ท่านทำงานก็ไม่ได้ จำวัดก็ไม่ได้ ต้องลุกหนีออกจากห้อง มาเดินที่ระเบียงข้างหน้า เพียงแต่ให้กลิ่นไอเบาบางลงบ้างเท่านั้น

การเป็นอยู่อย่างนี้มาตลอดเวลานับสิบๆ ปีที่ท่านพำนักที่นี่ ไอน้ำประสานทองนี้เป็นอันตรายต่อปอดมาก ท่านมีอาการหายใจสั้นๆ อึดอัดอยู่เป็นประจำ และทวียิ่งขึ้นทุกวัน มีผู้เล่าว่า เคยมีผู้ศรัทธาบางท่านจะไปขอให้ร้านทำทองย้ายที่ แต่ท่านก็บอกว่า อย่าไปรบกวนอาชีพของเขาเลย ก็เลยจบอยู่เท่านั้น ส่วนอาการป่วยของท่าน เดิมก็คิดว่าเป็นโรคภูมิแพ้แก้ไม่หาย การหายใจไม่เต็มปอดเป็นปัญหามากขึ้นๆ

พวกเราญาติโยมพากันวิตก พยายามหาที่พำนักข้างนอกเพื่อขอให้ท่านย้ายออกไป แต่ก็หาที่เหมาะไม่ได้สักที พอมีจังหวะว่างก็ออกไปดูตามวัดร้างๆ ซึ่งมีมากด้วยกัน ไปกันทั้งทางบก ทางเรือ ก็ไม่ได้ที่เหมาะใจ เจ้าอาวาสบางวัดใน กทม. ได้ทราบเรื่อง ก็ยินดีที่จะจัดหาที่ถวายนิมนต์ท่านไปอยู่ด้วย แต่ปรกติท่านไม่ชอบรบกวนใครๆ อยู่แล้ว ก็ได้แต่อนุโมทนาขอบคุณไป

ระหว่างนี้อาการของท่านก็มากขึ้นทุกที ความทราบถึงนายแพทย์โรจน์ สุวรรณสุทธิ แห่ง ร.พ.ศิริราช ผู้ที่ศรัทธาและเคารพท่านมาก โดยคุณหญิงอุบล หุวะนันท์ เป็นผู้ไปปรารภให้ฟัง คุณหมอโรจน์ตกใจมาก เขียนจดหมายด่วนมาถวายท่านอธิบายว่า การสูดไอน้ำประสานทองเข้าไปบ่อยๆ จะทำให้ปอดเกิดพังผืดยึด และมีอาการหายใจไม่เต็มปอดเป็นอันตรายมาก จึงขอให้ท่านรีบย้ายออกจากวัดทันที ให้รู้สึกเหมือนไฟไหม้บ้าน เพราะเมื่อเป็นแล้วยากแก่การรักษา ให้ท่านรีบย้ายออกโดยเร็วที่สุด

ญาติโยมได้ทราบความ ก็พากันวิตก จะต้องเร่งไปหาที่พักชั่วคราวถวายก่อน... แต่ต้องเป็นที่เหมาะสำหรับสงฆ์ คือไม่ขัดต่อพระวินัย ขณะยังหาไม่ได้ ก็อาราธนาท่านให้เป็นคนไข้ไปพลางก่อน พักในโรงพยาบาลชั่วคราว

ต่อมาไม่นานนัก คุณพนิตา อังจันทร์เพ็ญ ได้มากราบเรียนพระเดชพระคุณท่านว่า คุณยงยุทธ์ ธนะปุระ พร้อมด้วยคุณชุติมา ภรรยา มีศรัทธาจะถวายที่ดิน ๒๕ ไร่ ที่เป็นมรดกจากคุณพ่อคุณยงยุทธ์ ที่ตำบลวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พวกเราดีใจกันมาก ไกลหน่อยก็ไม่ว่า พากันไปดู แต่ได้พบปัญหาหลายอย่าง ที่สำคัญที่สุดคือ ดินเปรี้ยว น้ำเปรี้ยว ปลูกต้นไม้ไม่ขึ้น คณะศิษย์ได้พยายามอย่างมากที่จะช่วยกันแก้ปัญหาข้อนี้ ได้เชิญอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญทางปฐพีวิทยา จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มาปรึกษาหาทางแก้ไข อาจารย์คณะนั้นก็เสนอวิธีแก้ให้ แต่ก็ยาก ต้องลงทุนลงแรงมาก เป็นภาระใหญ่ที่ไม่คุ้มค่า

ครั้นเมื่อพิจารณาทางด้านภาวะแวดล้อม ก็พบว่า ทางด้านฟาร์มข้างเคียงเขาเลี้ยงไก่เป็นฟาร์มใหญ่ มีไก่จำนวนนับหมื่น มีการฉีดยา พ่นยา ฟุ้งไปไกล และเมื่อถึงฤดูที่มีลมผ่านมา ก็มีกลิ่นเหม็นโชยมาด้วย แม้กระนั้น ท่านก็ยังไม่ปฏิเสธเสียทีเดียว ด้วยเห็นว่าเจ้าของเขามีศรัทธามาก เขาอุตสาห์ปลูกเรือนชั่วคราวด้วยไม้ไผ่ให้ท่านทดลองไปอยู่ ท่านก็เมตตาฉลองศรัทธาถึงสองครั้ง กลับมาก็อาพาธทั้งสองครั้ง ท่านจึงจำต้องปฏิเสธไปอย่างเกรงใจ

ต่อมาไม่นานนัก คุณหมอกาญจนา เกษสอาด ศรัทธาเก่าของท่าน มากราบเรียนว่า มีเพื่อนของเพื่อนเขาปลูกศาลาใหญ่ไว้กลางสระน้ำในที่แปลงใหญ่ของเขาที่ตำบลลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ไม่มีใครใช้ประโยชน์เลย ทิ้งว่างไว้เฉยๆ หากท่านจะใช้เป็นที่พักชั่วคราวได้ เจ้าของเขาจะยินดีมาก ก็พากันไปดู เห็นว่าพอจะใช้ได้ เพราะในขณะนั้นมีพระสงฆ์ในคณะของท่านเพียง ๒ องค์ เท่านั้น คือ พระครูปลัดปิฎกวัฒน์ (ปัจจุบัน) ศิษย์ของท่าน และพระครูสังฆรักษ์ (ฉาย) ซึ่งรักเคารพท่านมาก ติดตามมาจากวัดพระพิเรนทร์ด้วยกัน

ที่ศาลากลางสระนี้ก็เหมือนกัน ท่านก็มิได้รับเสียทันที เพราะพระเดชพระคุณท่านเป็นผู้ที่ละเอียดรอบคอบมาก ไม่ตัดสินอะไรง่ายๆ จึงตกลงว่า ท่านและคณะจะทดลองพักดูก่อนระยะหนึ่ง ครั้นรู้สึกว่าพอจะอยู่ได้ท่านจึงรับอาราธนา ผู้เป็นเจ้าของศาลาดังกล่าว คือ คุณบุญเจิด หลิมสุนทร ผู้ซึ่งต่อมาได้มาเป็นศรัทธาใหญ่ของท่าน มีผลให้เกิดสถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม เป็นอนุสรณ์ถึงคุณสายใจ หลิมสุนทร ภรรยาของท่าน

ผู้ถึงแก่กรรมไปด้วยโรคมะเร็ง และเป็นผู้ที่มีศรัทธาอย่างสูงในพระเดชพระคุณเป็นอย่างยิ่ง ในระหว่างที่เธอมีชีวิตอยู่ ได้เป็นผู้ที่ดูแลเอาใจใส่การเป็นอยู่ของท่านและคณะของพระเดชพระคุณอย่างดีที่สุด มีความตั้งใจฟังธรรมและปฏิบัติธรรมด้วยความเลื่อมใสศรัทธาในพระเดชพระคุณอย่างสูง

ทั้งสามีภรรยาเจ้าของศาลา ยิ่งนานวันยิ่งเพิ่มความเลื่อมใสศรัทธามากขึ้นๆ เอาใจใส่ดูแลการเป็นอยู่ของท่านอย่างดีที่สุด แม้บ้านที่เธอพำนักจะอยู่ห่างไกลจากศาลากลางสระสักเพียงใด แต่ทั้งครอบครัวก็หาเวลามาดูแลการเป็นอยู่ของท่านไม่เว้นแต่ละวัน พยายามปรับปรุงสถานที่พำนักให้สัปปายะมากขึ้นเรื่อยๆ ก่อตรงโน้น สร้างตรงนี้ พยายามถวายความสะดวกสบาย ทั้งสวยงามให้มากยิ่งขึ้น ดูแลให้ความสะดวกสบายแก่ทุกคนแม้แต่ญาติโยมที่มากราบนมัสการที่เยี่ยมท่าน

ท่านและคณะพักอยู่ที่นี่อย่างสะดวกสบายค่อนข้างนานถึง ๓ พรรษา ในระหว่างนี้ญาติโยมก็ยังมิได้หยุดที่จะเสาะหาที่ดินสร้างวัดถาวรอยู่เรื่อยๆ

ครั้นต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๓๑ คุณหมอกาญจนาได้ทราบข่าวว่า บริษัทไทยประกันชีวิต มีที่ดินทิ้งว่างเปล่าอยู่แปลงหนึ่งบนถนนข้างพุทธมณฑล สาย ข มีเนื้อที่ราว ๑๑ ไร่เศษ เตรียมไว้จะสร้างตึกสัมมนาคาร ๔ ชั้น เพื่อใช้เป็นที่สัมมนา แต่ติดขัดด้วยทางพุทธมณฑลไม่อนุญาตให้สร้างตึกสูงเกิน ๑๕ เมตร โครงการนั้นจึงเป็นอันระงับไป ที่ดินแปลงนี้ทั้งๆ ที่ถมแต่งเตรียมการไว้แล้ว ก็เลยทิ้งไปเฉยๆ

เราไปดูกันแล้ว เห็นว่าเป็นที่สัปปายะมาก ลักษณะทั่วไปของที่ดินแถบนั้นเป็นสวน สงบ ร่มรื่น มีบ้านเรือนตั้งอยู่ห่างๆ กัน มีผู้อยู่อาศัยไม่มาก รถราก็ไม่ค่อยผ่านไปมามากนัก ทั้งปากซอยก็ยังมีป้อมยามรักษาการของพุทธมณฑลดูแลการเข้าออกของผู้คนและยวดยานอยู่เป็นประจำอีกด้วย ทั้งสัปปายะ ทั้งปลอดภัย จึงเป็นที่ถูกใจของทุกคนอย่างมาก

พอดีกับทางคุณยงยุทธ์ก็ขายที่ดินที่วังน้อยได้ ที่ดินส่วนที่เคยถวายนั้นขายได้ ๕ ล้าน พอดีที่กำลังต้องการเป็นทุนในการซื้อที่ดินแปลงนี้ เราตกลงกันในราคา ๕ ล้าน ๘ แสน เศษเท่าไรดิฉันจำไม่ได้ จำได้แต่ว่าอาจารย์ลดา รัตกสิกร เซ็นเช็คจ่ายจำนวนที่ขาดให้ทันที อันที่จริงเจ้าของเขาเรียกแพงกว่านี้มาก แต่อาศัยความศรัทธาในพระพุทธศาสนาและคำวิงวอนจากศรัทธาหลายสาย เขาจึงตกลงขายให้ในราคาดังกล่าว

ญาติโยมทุกคนที่เกี่ยวข้องพากันดีใจ ชวนกันติดตามท่านไปดูที่แปลงใหญ่ เห็นมีการขุดสระถมดินไว้ดีแล้ว มีต้นไม้ประเภทขึ้นเอง เช่น ต้นมะขามเทศ กระถิน ขึ้นสูงระเกะระกะทั่วไปในระหว่างพงหญ้าขึ้นสูง แต่ก็สัมผัสได้ถึงความสงบที่ซ่อนอยู่ภายใน

คุณยงยุทธ์ ธนะปุระ ในฐานะที่เป็นสถาปนิก ได้ขออาสาวางแผนผังการก่อสร้าง จัดแบ่งเขตที่ควรสำหรับวัดให้พอเหมาะพอดีกับที่ดินที่มีอยู่ แต่ต่อมาเมื่ออาณาเขตของวัดขยายออกมากขึ้นๆ แผนผังที่วางไว้เดิมจำต้องเปลี่ยนไปดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

จังหวะนั้นช่างพอเหมาะพอดี ที่ดิฉันจะได้มีโอกาสร่วมทำบุญ เนื่องจากความจำเป็นที่จะต้องย้ายที่อยู่หนีความอัดแอของสุขุมวิท ในที่ดินมีบ้านอยู่ ๓ หลัง เป็นตึกหนึ่งหลัง อีก ๒ หลังเป็นบ้านไม้ ทุกหลังจะต้องรื้อออก ก็ดีแล้วจะได้นำไม้มาใช้ประโยชน์ข้างหน้า เพราะขณะนั้นไม้หายาก และแพงมาก ทั้งหาที่แก่แกร่งไม่ค่อยได้ ไม้จากบ้านทั้ง ๓ หลังจึงเป็นประโยชน์มาก เรือนไม้หลังใหญ่เป็นไม้ที่ดีมาก คุณพ่อดิฉันสั่งล่องลงมาเองจากจังหวัดบุรีรัมย์ มีเสาไม้เต็งรังต้นโตๆ ได้นำมาใช้เป็นสะพานข้ามคูคลองในวัด

ไม้ดีๆ ส่วนมากคัดมาใช้ที่วัด พื้นไม้สัก ไม้แดง กะไว้สำหรับพื้นกุฏิทั้งสอง คุณหมอจรูญขอถวายค่าสร้างกุฏิทั้งหมด คุณยงยุทธ์เป็นผู้รับผิดชอบในการก่อสร้างกุฏิ ไม้ที่เหลือก็ได้นำมาใช้ทำอุปกรณ์ที่จำเป็นต่างๆ เช่น เตียง ตั่ง โต๊ะ

บังเอิญอีกที่ขณะนั้น ดิฉันมีคนสวนซึ่งมีฝีมือทางช่างไม้อยู่ด้วย จึงทำได้ทุกอย่างที่ต้องการ ดิฉันเองก็รู้สึกเป็นสุข เพลิดเพลินไปกับงานเล็กๆ น้อยๆ นี้ คนสวนนี้รับใช้อยู่ ๗ ปี ได้ทำงานไม้ถวายวัดไว้มาก ก่อนจะลาออกไป จึงขอโอกาสนี้อนุโมทนากับเขา

เมื่อกุฏิขึ้นแล้ว การก่อสร้างอื่นๆ ก็ค่อยๆ ตามมาตามลำดับความจำเป็น เช่น โรงครัว ห้องสุขา หอระฆัง ศาลาสวดมนต์ กำแพง หอฉัน ห้องพักญาติโยม กุฏิใหญ่ โบสถ์ และหอธรรมที่กำลังจะเริ่มขึ้น ทั้งอาณาบริเวณวัดก็ขยายออกไปเรื่อยๆ ตามเหตุการณ์และความจำเป็น กลายเป็นวัดญาณเวศกวัน ที่สงบร่มรื่น และงดงาม ท่ามกลางไม้ดอกไม้ใบไม้ยืนต้นที่ยังความเป็นธรรมชาติ ดังเช่นที่ปรากฏในปัจจุบัน

คุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ

วันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๗ (วันที่คำเล่านี้มาถึงวัด)

หมายเหตุ: "**วัดญาณเวศกวัน ความเป็นมาเท่าที่ระลึกได้**" นี้ พิมพ์ครั้งแรก ในโอกาสที่ พลโท นายแพทย์ธำรงรัตน์ แก้วกาญจน์ อัญเชิญผ้าพระกฐินพระราชทานมาทอดที่ วัดญาณเวศกวัน ในวันที่ ๓๑ ต.ค. ๒๕๔๗

อารัมภพจน์

ในการพิมพ์ฉบับ ๖ ตอน ครั้งที่ ๑ – ๑๒ ต.ค. ๒๕๕๗

วันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ เป็นมงคลวารที่ โยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ์ มีอายุครบ ๑๐๐ ปี เป็นอภิลักขิตกาลอันสำคัญ สมควรฉลองสิริชนมกาลด้วยธรรมทานใหญ่ ที่จะอำนวยประโยชน์ยืนนาน จึงถือเป็นโอกาสที่จะพิมพ์เผยแพร่หนังสือธรรมซึ่งจะเป็นเล่มใหญ่ในระยะยาว ชื่อว่า ***ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม*** และประจวบว่า โยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ์ เป็นรัตตัญญูบุคคล ๑ ใน ๓ ท่านของวัดญาณเวศกวัน ที่มีชนมวารบรรจบครบศตวรรษในปีเดียวกัน คือ พ.ศ. ๒๕๕๗ นี้ จึงได้ตกลงจะพิมพ์หนังสือธรรมเล่มดังกล่าวทยอยไป ซึ่งถ้าไม่จบเล่มในปี ๒๕๕๗ นี้ ก็คงหรืออาจจะเสร็จสิ้นในปีที่สืบเนื่องต่อๆ ไป ทั้งนี้ มีข้อดำริและเรื่องราวปรากฏอยู่ในคำ "**ปรารภ**" ต่อจากนี้แล้ว

อนึ่ง ได้คำนึงว่า โยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ์ เป็นผู้ที่ริเริ่มและได้เพียรพยายามเอาจริงเอาจังอย่างยิ่ง ในการเที่ยวสืบเสาะแสวงหาสถานพำนักอันเป็นสัปปายะ ที่อาตมภาพจะไปพักอาศัยให้พ้นไปจากถิ่นอากาศเสียที่เป็นพิษภัยเพิ่มโรคาพาธ แล้วจะได้ทำงานตรวจเขียนหนังสือธรรมต่อไปได้ยืนยาว จนมีญาติโยมร่วมใจร่วมขวนขวายมากท่าน และในที่สุดก็ได้พบสถานที่สมวัตถุประสงค์ดังกล่าว ทางด้านหลังของพุทธมณฑล ที่อาตมภาพพร้อมคณะได้เข้ามาพำนักตั้งแต่เข้าพรรษา พ.ศ. ๒๕๓๒ และเมื่อกาลเวลาผ่านมา ด้วยการที่โยมผู้ศรัทธาจัดทำเสริมสร้างนานัปการ สถานที่อันมุ่งเพียงให้เป็นที่หลบลี้ภัยอากาศเสียและซุ่มทำหนังสือ ก็กลายเป็นวัดญาณเวศกวัน ดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

เมื่อถึงวาระนี้ น่าจะนำคำบอกเล่าของโยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ์ มาพิมพ์ไว้ด้วย คนรุ่นหลังจะได้รู้ถึงความคิดและเรื่องราวที่เป็นต้นกำเนิดและเป็นภูมิหลังของวัดญาณเวศกวันนี้ ที่เป็นส่วนสำคัญในประวัติของวัด เพื่อจะได้มีความแจ่มชัดในการที่จะสืบสานกิจการของวัดกันต่อไป

ในกฐินกาลแห่ง พ.ศ. ๒๕๔๗ คือ ๑๐ ปีล่วงแล้ว เมื่อวัดญาณเวศกวันมีอายุได้ ๑๕ ปี อาตมภาพได้ขอให้โยมคุณหญิงเขียนเล่าเรื่องราวดังกล่าว แล้วพิมพ์แจกในวันทอดกฐินปีนั้น ครั้นต่อมาถึงปี ๒๕๕๒ มีการตั้งเสาอโศก คือเสาจำลองหลักศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราช ที่ลานด้านหลังวัด ประจวบวาระที่วัดญาณเวศกวันมีอายุ ๒๐ ปี อาตมภาพได้บอกแจ้งขอรวบรวมคำเล่าของโยมรุ่นแรกที่ร่วมกันสร้างวัด และได้มาบ้าง ยังไม่ครบ

ครั้งนั้น ตนเองก็ได้เขียนเรื่อง "**๒๐ ปี วัดญาณเวศกวัน**" แต่เขียนไปได้แค่ยุคที่ ๑ เพียง ๓๘ หน้า ได้ประวัติช่วงต้นของการสร้างวัด ยังไปไม่ถึงไหน การเขียนประวัติวัดก็ค้างอยู่เท่านั้นจนบัดนี้ เพราะงานหนังสือธรรมที่ทำไม่ทันมีมากมาย และในที่สุด ตัวอาตมภาพเองก็ต้องไปพักอาศัยและตรวจเขียนหนังสือธรรมที่ยังค้างอยู่อีกนับไม่ได้ ในถิ่นไกลออกไป เนื่องจากปัญหาเก่าคือเรื่องอากาศกับโรคาพาธนั่นเอง

โดยนัยที่กล่าวมา ในวาระนี้ จึงถือเป็นโอกาสที่จะนำข้อเขียนคำเล่าของโยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ เรื่อง "**วัดญาณเวศกวัน ความเป็นมาเท่าที่ระลึกได้**" ลงตีพิมพ์ไว้ด้วย จะได้เป็นประโยชน์อีกด้านหนึ่ง คือในแง่ของสถานที่หนึ่งซึ่งผุดและแพร่หนังสือธรรมสืบต่อไป

ว่าถึงหนังสือ ***ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม*** นี้ ในวันอายุมงคล ๑๐๐ ปี ของคุณโยมหมอจรูญ ผลนิวาส เมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน ที่ผ่านมา มีเวลาจัดทำ ๑ เดือน ทันพิมพ์เสร็จได้ ๔ ตอน กะว่ากว่าจะถึงวันอายุมงคล ๑๐๐ ปี ของโยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ ในวันที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๕๗ มีเวลา ๔ เดือน โดยคำนวณว่าทำได้เดือนละ ๔ ตอน ก็จะเสร็จอีก ๑๖ ตอน แต่ครั้นถึงเวลาจริงในบัดนี้ เสร็จได้เพิ่มเพียง ๒ ตอน รวมกับเดิมเป็นภาค ๑ มีชื่อว่า "**วางฐานชีวิตแห่งการศึกษา**" มีทั้งหมดแค่ ๖ ตอน นี้คือความไม่แน่นอนอันเป็นไปตามเหตุปัจจัย โดยเฉพาะในยามที่กำลังของสังขารมีแต่จะถดถอย ก็จะต้องเผชิญและผจญด้วยกำลังเท่าที่มีอยู่นี้ต่อไป แต่การที่ได้เริ่มพิมพ์ขึ้นมาเป็นส่วนแห่งการฉลองอายุมงคลของท่านที่มีคุณได้อุปการะวัดนี้มา ไม่ว่าจะเสร็จแล้วเท่าใด ก็ชื่อว่าบุญกิริยาที่ควรแก่กาล ได้เกิดก่อและดำเนินต่อไปแล้ว

ถ้อยพจน์อันพึงพรรณนาเลยกว่านี้ มีในคำ "**ปรารภ**" ถัดไปข้างหน้า

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

๓๐ กันยายน ๒๕๕๗

คำปรารภ

ในการพิมพ์ฉบับ ๔ ตอน ครั้งที่ ๑ – ๑๗ มิ.ย. ๒๕๕๗

วัดญาณเวศกวันนี้ ญาติโยมได้ร่วมใจกันสร้างถวาย เป็นสมบัติของชาติศาสนา โดยมีพระจำพรรษาเริ่มแต่ พ.ศ. ๒๕๓๒ นับถึงบัดนี้ ๒๕ ปี กิจกรรมและเรื่องราวในชีวิตบางตอนของบุคคลเก่าๆ หลายท่าน ประกอบกันเป็นประวัติของวัดญาณเวศกวัน

ได้คิดไว้นานแล้วว่า ที่วัดญาณเวศกวัน การพิมพ์หนังสือธรรมทานแจก เป็นงานหลักเด่นชัดในการเผยแผ่ธรรม เมื่อถึงวันสำคัญเนื่องกับบุคคลผู้มีเรื่องราวเป็นประวัติของวัดดังที่ว่า น่าจะถือเป็นโอกาสดีที่จะบำเพ็ญธรรมทานดังกล่าว ซึ่งนอกจากช่วยให้มีการเลือกสรรหนังสือที่จะพิมพ์จริงจังขึ้นแล้ว ก็จะได้เป็นการทบทวนเล่าประวัติของวัดผ่านทางคุณความดีของท่านเหล่านั้นด้วย เมื่อคิดดังนี้แล้ว ก็ได้เริ่มปฏิบัติตามที่คิดนั้นมาบ้าง แต่ยังไม่เป็นเรื่องที่ชัดขึ้นมา

บัดนี้ โอกาสเช่นนั้นกำลังจะมาถึงเป็นคราวใหญ่ คือ ปี พ.ศ. ๒๕๕๗ นี้ เป็นศกที่บุคคลรัตตัญญู ท่านผู้ใหญ่แห่งยุคเริ่มสร้างวัด ทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ๓ ท่าน มีอายุครบ ๑๐๐ ปี เต็ม ๑ ศตวรรษบริบูรณ์ รวมเป็น ๓๐๐ ปี เรียงตามลำดับกาล คือ

วันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๗ เป็นมงคลวารมีอายุครบ ๑๐๐ ปี ของ คุณโยมหมอจรูญ ผลนิวาส (มีงานทำบุญอายุมงคล ที่วัดญาณเวศกวัน ในวันที่ ๒๒ มิ.ย. ๒๕๕๗)

วันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ เป็นมงคลวารมีอายุครบ ๑๐๐ ปี ของ โยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ

อีกท่านหนึ่ง ไม่อาจเรียงลำดับตามกาลได้ เพราะองค์ท่านเองไม่ทราบวันเกิดของตน คือ พระครูสังฆรักษ์ฉาย ปญฺญาปทีโป แต่ท่านก็มีอายุครบ ๑๐๐ ปี ใน พ.ศ. ๒๕๕๗ นี้เช่นกัน

โยมทั้งสองท่านเป็นคู่มิตรสนิทแน่นแฟ้น เมื่อมาทำบุญกุศล ก็ทำด้วยกัน ตามปกติโยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ เป็นผู้เริ่มเรื่องว่าจะทำนั่นทำนี่ แล้วคุณโยมหมอจรูญ ผลนิวาส ก็ร่วมด้วย และหนุนเต็มที่

ไม่ใช่แค่เรื่องสร้างวัด ที่โยมทั้งสองท่านใช้เวลาและเรี่ยวแรงมากมายในการตระเวนสำรวจหาสถานที่สัปปายะ (ในระยะแรก ไม่ได้คิดจะสร้างวัด) เพื่อให้อาตมภาพออกจากกรุงไปทำงานธรรมะในที่ที่สุขภาพจะไม่เสื่อมทรุดลงไปอีกจนเกินแก้ โดยมีโยมหลายท่านเข้ามาร่วม จนเกิดมีวัดญาณเวศกวันขึ้น เรื่องอื่นๆ ยังอีกมาก

ตั้งแต่ก่อนเกิดวัด โยมทั้งสองพร้อมครอบครัว ได้ตั้งทุนพิมพ์พจนานุกรมพุทธศาสน์ ดูแลจัดหาปัจจัยสี่และบรรดาอุปกรณ์เครื่องดำเนินศาสนกิจให้ไม่ติดขัด จัดถวายรถยนต์แทบทุกคันที่พระสงฆ์วัดนี้ได้ใช้ ตั้งแต่ก่อนสร้างวัดเรื่อยมา

พอเริ่มยุคที่ใช้คอมพิวเตอร์ทำงานพิมพ์หนังสือบนโต๊ะได้ (desktop publishing) ก็จัดซื้อคอมพิวเตอร์ถวาย พอจะสร้างกุฏิเริ่มด้วย ๒ หลังแรกของวัด ทุนทรัพย์และไม้สักไม้แดงจากการรื้อบ้านเก่าของโยมก็มาเป็นเสนาสนะ พอตั้งวัดได้ก็ประเดิมทุนสร้างโบสถ์ แล้วก็ตั้งทุนต่างๆ ไว้เป็นฐานเป็นหลักประกันที่จะบำรุงเลี้ยงวัดในระยะยาว

เรื่องการบุญใหม่ๆ มีมากมาย ไม่อาจจำได้หมด และมิใช่โอกาสที่พึงนำมาแจงไว้ แต่ก็ควรเล่าไว้ต่างหากให้ละเอียดกว่านี้ เพื่อประโยชน์เชิงประวัติของวัดหรือการส่วนรวม

ทีนี้ ด้านพระสงฆ์ หลวงลุงพระครูสังฆรักษ์ฉาย ปญฺญาปทีโป เป็นองค์หนึ่งในคณะพระภิกษุ ๓ รูป ที่ออกจากวัดพระพิเรนทร์ มาสู่ศาลากลางสระ ลำลูกกา แล้วจำพรรษาชุดแรกตั้งแต่ปี ๒๕๓๒ ที่วัดญาณเวศกวัน กับที่สถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม เขาดงยาง

ที่วัดญาณเวศกวัน และที่สายใจธรรม พอมีพระใหม่ ๑-๒ รูป ยังไม่เป็นชั้นเรียน หลวงลุงทั้งที่สูงวัยมาก แต่จำแบบได้แม่นยำยิ่ง ก็รับภาระร่วมกับพระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ สอนธรรมวินัยแก่นวกภิกษุ จนเมื่อวัดมีพระใหม่มากขึ้นๆ เป็นชั้นเรียน เป็นสำนักเรียน ก็ทำหน้าที่ครูสอนพระปริยัติธรรมเรื่อยมา กระทั่งชราภาพครอบงำ จำต้องหยุดงานสอน

พอดีอาตมภาพเริ่มแยกไปพักในชนบท โดยไปเป็นช่วงๆ หลวงลุงก็ร่วมเดินทางเป็นประจำ แม้กระทั่งไปจำวัดสู้ความหนาว 12°c. ถึงหนองแข้ ในจังหวัดร้อยเอ็ด แต่ในที่สุด ชราก็มาคุกคามหนักขึ้น ก่อนเข้าพรรษา ๒๕๕๑ ได้เริ่มคุมหนักเบาไม่ได้

ครั้นถึงต้นปี ๒๕๕๒ หลังจากมีพิธีรับใบตราตั้ง พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ เป็นรองเจ้าอาวาส และ พระครูธรรมธรครรชิต คุณวโร เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาส ในวันที่ ๒๒ ก.พ. แล้วสัปดาห์หนึ่ง หลวงลุงร่วมเดินทางจะไปพักที่หนองแข้ ๓ สัปดาห์ แต่ไปถึงแค่สายใจธรรม ก็ขอกลับวัด แล้วต่อมาปลายเดือนเมษายน หลวงลุงก็ไปพักด้วยในชนบทเป็นครั้งสุดท้าย โดยเดินทางไปที่สถานพำนักสงฆ์สหธรรมวาสี ที่ริมเขื่อนกระเสียว เพียง ๑ สัปดาห์ หลังกลับมาวัดญาณเวศกวันครั้งนี้แล้ว หลวงลุงก็ไม่เดินทางไปไหนอีก

ต่อจากนั้น ทั้งหลวงลุงและอาตมภาพต่างก็มีร่างกายที่เสื่อมสภาพไปคนละทาง อาตมภาพไปหาอากาศที่จะหายใจสะดวกขึ้น ก็เริ่มแยกไปจำพรรษาหลังในชนบท ตั้งต้นที่สายใจธรรม ในปี ๒๕๕๒ นั้นเอง ส่วนหลวงลุงก็ชราช่วยตัวเองยากขึ้นจนไม่ไหว ยอมนอนให้พระโยมอุปัฏฐากเกือบเต็มอัตราอยู่ที่วัดญาณเวศกวัน ดังที่รู้กันดี

คราวนี้ก็มาถึงปีพิเศษ พ.ศ. ๒๕๕๗ ที่ท่านผู้ใหญ่ของวัดญาณเวศกวัน ทั้ง ๓ ท่าน เจริญชนมวัสส์ครบ ๑๐๐ ปี เป็นการเหมาะควรอย่างยิ่ง ที่จะจัดพิมพ์หนังสือธรรมเพื่อฉลองมงคลวารอันรวมได้ ๓๐๐ ปี

ตอนแรกนึกไม่ออกว่ามีหนังสืออะไรที่จะพิมพ์ แล้วจะว่าบังเอิญก็ได้ เป็นความพอดีที่ประจวบมาบรรจบกัน คือ ช่วง ๕ ปีเศษที่ผ่านมา ซึ่งพูดได้ว่าถูกอากาศหนักไล่ออกจากวัด ไปอยู่ในที่อันไม่แน่นอนนั้น เป็นโอกาสให้ได้เร่งงานหนังสือธรรมะหลายเรื่อง แข่งเวลา แข่งโรค แข่งชรา อย่างเต็มที่ โดยไม่รู้ว่าจะเสร็จเมื่อใด

จนในที่สุด เมื่อสิ้นเมษายน ขึ้นเดือนพฤษภาคม ที่ผ่านมาใกล้ๆ นี้เอง อยู่ๆ ก็นึกขึ้นได้ว่า งานหนักๆ ที่เร่งทำมาไม่ได้หยุดเลยนั้น ถึงตอนนั้น เสร็จหมดแล้ว โดยเฉพาะ *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย* (คือ ฉบับใช้ข้อมูลคอมพิวเตอร์) เกิดช่วงว่าง เป็นความพอดีที่เหมือนบังเอิญมา

(ถ้าถือจริงจัง งานใหญ่ที่ค้างยังไม่หมด พอ *พุทธธรรมฯ* เสร็จที่สายใจธรรม คุณสุพงษ์ ประจุมาศ ก็ทวงให้เขียน *อริยวินัย* ที่บอกไว้เกิน ๓๐ ปีแล้วว่าคิดจะเขียนให้เป็นคู่ของ *พุทธธรรมฯ* แต่ได้ตอบไปว่า *อริยวินัย* นั้นได้ยุติกับตัวเองแล้วว่า ถึงบัดนี้ ไม่มีชีวิตเหลืออยู่พอที่จะเขียนให้จบได้ เป็นอันยกเลิกไป)

ทีนี้ ความประจวบที่มาบรรจบ ก็คือ วันหนึ่งในช่วงนั้นแหละ ก็นึกขึ้นมาถึงต้นฉบับหนังสือ ที่เป็นข้อมูลคอมพิวเตอร์ ถอดจากเสียงบันทึก MP3 ของคำบรรยายธรรมเรื่อง ***ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม*** ๖๐ ตอน ที่ ดร.วรภา อโณทยานนท์ ถวายไว้นาน (๖ ปี) แล้ว เมื่อมีช่วงว่างขึ้นนี้ น่าจะยกขึ้นมาตรวจชำระแล้วพิมพ์เป็นหนังสือธรรมทาน เป็นโอกาสเหมาะทีเดียว

แล้วเรื่องก็มาบรรจบอีกชั้นหนึ่งว่า ***ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม*** นี้ เป็นธรรมบรรยายเรื่องใหญ่ ที่พิมพ์ขึ้นมาก็เป็นเหมือนหนังสือเรียนเล่มโต (คาดว่าเกิน ๑,๐๐๐ หน้า) จะเป็นประโยชน์กว้างขวางยาวนานในการศึกษา และงานตรวจชำระตีพิมพ์ก็ใหญ่ คงใช้เวลาเกือบทั้งปี สมที่จะเป็นหนังสือสำหรับธรรมทานบุญกิริยา ในการฉลองมงคลวารของท่านผู้ใหญ่ ที่มีอายุครบ ๑๐๐ ปี ๓ ท่าน อันทอดระยะกันไป ถือได้ว่าตลอด พ.ศ. ๒๕๕๗ นี้

ความพอดีที่ประจวบมาบรรจบกัน เป็นอันลงตัวด้วยดี เมื่อเรื่องสำเร็จตามนี้ นอกจากสมหมายในการมีธรรมทานที่เหมาะสำหรับมงคลวารของท่านผู้ใหญ่แล้ว ก็จะได้ฉลองบุญเจตนาของ ดร.วรภา อโณทยานนท์ ที่ได้ทำต้นฉบับนี้ขึ้น อีกทั้งเป็นการสัมฤทธิ์ความปรารถนาของท่านที่ได้หมายใจพากเพียรไว้ที่จะให้ธรรมบรรยายชุดนี้เสร็จเป็นเล่มหนังสือ แล้วรอมา ๑๕-๒๐ ปี

ควรเล่าเรื่องต้นฉบับให้ชัดขึ้นหน่อยว่า เมื่ออาตมภาพไปพักที่สายใจธรรมนั้น ญาติโยมหลายท่านในวงสายใจธรรมได้นัดกันไปเยี่ยม เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๕๑ ในการไปคราวนั้น มีข้อพิเศษว่า คุณถาวร และคุณจันทร์ประภา อโณทยานนท์ มีลูกสาวติดตามไปด้วย คือ ดร. วรภา อโณทยานนท์ ซึ่งจบการศึกษาที่อเมริกา ทำงานที่นั่น เพิ่งกลับมาเมืองไทย

เจ้าตัว ดร. วรภา นำต้นฉบับข้อมูลคอมพิวเตอร์ ของคำบรรยายธรรม ๒ ชุด ทำเป็นเล่มหนังสืออย่างดี ไปถวาย คือ ***ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม*** และ ***จากจิตวิทยา สู่จิตภาวนา*** โดยเล่าประกอบว่า ได้ทำงานนี้ระหว่างอยู่ในสหรัฐ ใช้เวลาเรื่องละ (หรือชุดละ) ๑ ปี

เรื่องต้นฉบับของ ดร. วรภา อโณทยานนท์ นี้ ควรเล่ารายละเอียดเพิ่มไว้อีกต่างหาก เช่นเดียวกับเรื่องราวอื่นหลายอย่าง ซึ่งได้เพียงเอ่ยถึงไว้ จะดูโอกาสที่เหมาะต่อไป

อย่างน้อยก็ชัดเจนว่า การเตรียมต้นฉบับทั้ง ๒ เรื่องนั้น เป็นงานหนัก ทำได้ยากอย่างยิ่ง ต้องสำเร็จด้วยฉันทะและวิริยะอย่างสูง ที่จริงก็คือต้องพร้อมด้วยอิทธิบาททั้ง ๔ และที่ทำนั้น จนถึงนำไปถวาย ก็โดยมีน้ำใจปรารถนาดี โดยหวังให้เป็นธรรมทาน เพื่อความเจริญธรรม เจริญปัญญา อันจะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน จึงสมควรดำเนินการให้สำเร็จลุล่วงตามที่มุ่งหมาย พร้อมทั้งขออนุโมทนา ดร. วรภา อโณทยานนท์ ไว้ ณ ที่นี้ เป็นอย่างยิ่ง

ดังว่าแล้ว ธรรมบรรยายชุด ***ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม*** นี้ เป็นเรื่องใหญ่ยืดยาวถึง ๖๐ ตอน การตรวจชำระที่คงใช้เวลาเกือบทั้งปี (อาจจะเกินปีก็ได้) เพิ่งเริ่มมาได้เดือนเดียว เบื้องแรก คิดว่าจะรอให้งานเสร็จสิ้นแล้วพิมพ์เป็นเล่มทีเดียว

ต่อมา ได้ความคิดใหม่ว่า น่าจะจัดแบ่งให้เหมาะได้ คือ ขณะนี้เสร็จ ๔ ตอน ได้ความถึงจบพิธีอุปสมบทในโบสถ์ พอดีจะถึงมงคลวารแรก คือ ๑๗ มิ.ย. ๕๗ เมื่อพิมพ์ ๔ ตอนนี้ก่อน ก็จะเท่ากับว่า ในวันอายุมงคลของ คุณโยมหมอจรูญ ผลนิวาส ***ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม*** ถึงตอนที่พิธีบวชเสร็จ ได้พระใหม่องค์ที่จะเรียน เตรียมตัวพร้อมแล้ว จากนั้น เมื่อถึงมงคลวารท้ายปีของ โยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ ณ ๑๒ ต.ค. ๕๗ (หรือเมื่อไรก็ตามที่ทำเสร็จ โดยถือว่าเนื่องในวันนั้น) ก็จะได้ ***ตามพระใหม่*** ที่บวชเสร็จแล้วนั้น ***ไปเรียนธรรม*** จนจบ

อนึ่ง งานตรวจชำระนี้ทำเมื่อตัวผู้ตรวจออกจากวัดญาณเวศกวันไปหลายปีแล้ว และอยู่ไม่เป็นที่ ขึ้นต่อความคาดหมายในการรักษาปอด งานหนังสือธรรมนี้จึงขึ้นต่อการย้ายที่ด้วย สำหรับ ๔ ตอนที่เสร็จแล้วนี้ เริ่มด้วยได้รับต้นฉบับ ที่สายใจธรรม (ฉะเชิงเทรา) ตรวจที่ดงสะเดา (เพชรบุรี) เสร็จตอน ๔ บนหอพุทธธรรม (สุพรรณบุรี) ขออนุโมทนาผู้ที่อุปถัมภ์เกื้อกูลในที่นั้นๆ แต่ต่อจากนี้ ตอนที่ ๕ ค่อนข้างแน่ว่าจะต้องไปทำเสร็จในที่ไกลออกไป จบเมื่อใด ก็จะรู้ว่าที่ไหน

ในที่สุด เรื่องทั้งหมดมารวมลง ณ ที่หมาย คือการบำเพ็ญธรรมทานบุญกิริยา ในมงคลกาลแห่ง พ.ศ. ๒๕๕๗ ที่บุคคลผู้รัตตัญญู ๓ ท่าน เจริญชนมวัสส์ครบ ๑๐๐ ปี

วันใดวันหนึ่ง ตั้งแต่ขึ้นปีใหม่ ถึงวันสิ้นปี เป็นมงคลวารของ พระครูสังฆรักษ์ฉาย ปญฺญาปทีโป
อภิลักขิตกาล ๑๗ มิถุนายน เป็นมงคลวารของ คุณโยมหมอจรูญ ผลนิวาส
จากนั้น ๑๒ ตุลาคม คือมงคลวารของ โยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ

ขออนุโมทนาศาสนกิจของพระครูผู้มหาเถระ และอนุโมทนากุศลจริยา ที่โยมทั้งสองท่านได้บำเพ็ญอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ ในการบำรุงพระพุทธศาสนา อุปถัมภ์วัดและพระสงฆ์ แผ่ขยายประโยชน์สุขของประชาชน ตลอดเวลายาวนาน ขอทุกท่านจงเจริญด้วยจตุรพิธพรชัย สดชื่นเบิกบานผ่องใส ก้าวหน้างอกงามในธรรม มีความสุขเกษมศานต์ ยั่งยืนนานตลอดไป

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

๑๗ มิถุนายน ๒๕๕๗

"...คุณพ่อคุณแม่นั้นรักลูกมาก อยากให้ลูกเป็นคนดี มีความสุขความเจริญ ลูกก็ถือว่าพ่อแม่มีพระคุณมาก จึงมีหลักธรรมสอนให้กตัญญูกตเวที ให้ตอบแทนพระคุณของท่าน

"ทำไมจึงถือว่าการบวชนี้เป็นการตอบแทนพระคุณ ก็อย่างที่กล่าวเมื่อกี้ว่า พ่อแม่นั้นฝากความสุขความทุกข์ไว้กับลูกเป็นอย่างมาก ถ้าลูกมีความสุขความเจริญ ประพฤติดี พ่อแม่ก็มีความสุขด้วย ถ้าลูกประพฤติไม่ดี เป็นที่หนักใจ พ่อแม่นั้นแหละจะเป็นคนที่ทุกข์ที่สุด

"ในเมื่อพ่อแม่ฝากสุขและทุกข์ไว้กับลูกอย่างนี้ ลูกที่ดีก็ต้องพยายามทำให้พ่อแม่มีความสุข มีความสบายใจ ไม่หนักใจกับเรา ได้มองเห็นเราด้วยความปลื้มใจ และมีความหวัง

"...พ่อแม่จะมีความสุขมีความหวังอย่างนี้ได้ ก็ด้วยเห็น...ลูกเป็นคนดี มีความขยันหมั่นเพียร มีคุณธรรม เจริญงอกงาม มีชีวิตที่ดีงามมีความสุข ถ้าพ่อแม่เห็นลูกดีงามมีความสุขความเจริญอย่างนี้ พ่อแม่ก็มีความสุข ลูกไม่ต้องทำอะไร ก็ตอบแทนพระคุณพ่อแม่อยู่แล้วในตัว

"ทีนี้ ก็เลยจะขอขยายความว่า ***การตอบแทนพระคุณพ่อแม่ อาจสรุปได้ ๓ อย่าง***

๑. *เลี้ยงท่านทางกาย เช่นเลี้ยงด้วยอาหาร ด้วยปัจจัย ๔ ยามท่านชราแก่เฒ่าลง เราอาจจะดูแลท่านในเรื่องวัตถุ สิ่งอำนวยความสะดวกสบายต่างๆ แต่ระหว่างที่ท่านยังแข็งแรง ท่านเป็นฝ่ายเลี้ยงเรา ท่านเลี้ยงเราก่อน ซึ่งกลายเป็นว่า กว่าจะได้ตอบแทนท่าน เราต้องรออีกนาน แถมไม่แน่เสียด้วย จึงมี...ข้อต่อไป ซึ่งทำได้ทันที ไม่ต้องรอ*

๒. *เลี้ยงทางใจ เลี้ยงใจนี้เป็นการเลี้ยงที่สำคัญ เลี้ยงใจก็คือช่วยให้ใจของท่านสบาย มีความสุข ให้ท่านเห็นลูกแล้วได้ปลื้มใจ อย่างน้อยก็ไม่หนักใจ อย่างที่พูดเมื่อกี้ที่ว่าถ้าเราประพฤติตัวดี ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ตั้งใจทำการงาน มีความสุขความเจริญ นั่นก็เป็นการเลี้ยงใจพ่อแม่ ทำให้พ่อแม่มีความสุข ชื่นใจ ปลื้มใจ ตลอดเวลา*

๓. *ลูกตอบแทนพระคุณอย่างสูงสุดแก่พ่อแม่ ด้วยการให้สิ่งที่ประเสริฐแก่ชีวิตของท่าน พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ถึงลูกจะเอาพ่อแม่มาขึ้นบ่าประคบประหงมเลี้ยงดูตลอดชีวิตอย่างดีที่สุด ก็ยังไม่ได้ชื่อว่าตอบแทนพระคุณของท่าน แต่ลูกคนใด ถ้าพ่อแม่เป็นคนไม่มีศรัทธา ทำให้ท่านมีศรัทธาได้ พ่อแม่ไม่มีศีล ทำให้ท่านหันมาประพฤติดีปฏิบัติชอบ มีศีลได้ พ่อแม่ไม่มีจาคะ ไม่มีความเสียสละ ไม่ช่วยเหลือบำเพ็ญประโยชน์ ลูกก็ทำให้พ่อแม่มีจาคะเป็นคนเสียสละบำเพ็ญประโยชน์ได้ พ่อแม่ไม่มีปัญญา ลูกก็ช่วยหาทางเกื้อหนุนให้ท่านมีปัญญาขึ้นได้ เช่นมีปัญญารู้ธรรมะ เข้าใจหลักพระศาสนา รู้เท่าทันธรรมดาของโลกและชีวิต โดยโน้มนำท่านอย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยวิธีที่เหมาะสม อย่างนี้ถือว่าเป็นการตอบแทนพระคุณอย่างสูง*